

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO FAKULTETAS
KALBŲ, LITERATŪROS IR VERTIMŲ STUDIJŲ INSTITUTAS

Agnė Ivanavičiūtė

**MITINĖ VAIZDUOTĖ JOLITOS SKABLAUSKAITĖS APYSAKŲ IR
APSAKYMŲ RINKINYJE „TREČIASIS TŪKSTANTMETIS“**

MAGISTRO DARBAS

Lietuvių literatūra ir kūrybinis rašymas (valstybinis kodas 6211NX022)

Darbo vadovė doc. dr. Skirmantė Biržietienė

Magistrantė Agnė Ivanavičiūtė

Kaunas, 2025

TURINYS

ĮVADAS	2
1. MITINĖ VAIZDUOTĖ MITOPOETINĖS KRITIKOS ASPEKTU	7
1.1 Mitinės vaizduotės samprata	7
1.2 Mito pasaulio samprata.....	11
1.3 Mitinė herojė	13
1.4 Chtoniškoji mitologinio pasaulio plotmė.....	14
1.4.1 Chtoniškasis erdvėlaikis	15
1.4.2 Chtoniškosios būtybės	18
1.5 Intermedialus rašytinio teksto ir iliustracijų ryšys.....	19
2. MITINĖ VAIZDUOTĖ JOLITOS SKABLAUSKAITĖS PROZOJE	23
2.1 Meninis apysakų ir apsakymų erdvėlaikis	23
2.2 Chtoniškosios būtybės	27
2.3 Mitinė pasakojimų protagonistų būtis	36
2.3.1 Jogarda ir Vibija	36
2.3.2 Pergubė.....	41
2.3.3 Kanidija	45
2.3.4 Sidė	48
2.3.5 Flavija.....	51
2.3.6 Olivija.....	53
IŠVADOS.....	57
SANTRAUKA.....	60
SUMMARY.....	61
LITERATŪRA.....	63
PRIEDAI.....	69

IVADAS

Su mitų ir jų kartotės užuomazgomis žmogus neretai susipažįsta dar vaikystėje, kurioje girdėti, vėliau ir savarankiškai skaityti pasakojimai sąmonėje palieka tam tikrus archetipus (pavyzdžiui, raganos, piktosios pamotės, ilgainiui ir keliautojo Odisejo ar ištikimosios Penelopės). Šie archetipai keisdami formas lydi kone visą gyvenimą, tapdami universaliais simboliais ar metaforomis. Pavyzdžiui, lyginamosios mitologijos tyrėjas Joseph Campbell knygoje *Deivės. Dieviškojo moteriškumo paslaptys* (išleista 2013, liet. 2024) gilinasi į moterų archetipus pradėdamas nuo paleolito kultūrų ir Didžiosios Deivės laikų. Lygindamas deives ir jų sampratas atskirose kultūrose, jis įrodė, kad archetipams neegzistuoja valstybių sienos ar kultūriniai skirtumai, jie visur atsikartoja tam tikra simbolika, skiriasi tik jų raiškos būdai¹. Galima teigti, kad šiuolaikinėje literatūroje mitologiniai vaizdiniai išgyvena savotišką renesansą, tam tikrais atvejais jie tampa pasakojimo pagrindu kaip estų autoriaus Andrus Kivirähk romane *Jaujininkas* (išleista 2000, liet. 2023) ar amerikietės autorės Madeline Miller romane *Kirkė* (išleista 2018, liet. 2019). Vygantas Šiukščius 1999 m. išleistoje knygoje *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija* teigė, kad „[l]iteratūros mitologizavimąsi lėmė mito gebėjimas konkrečiais vaizdais ir figūromis kalbėti apie amžinus ir nekintamus dalykus“². Vis dėlto esama nemažai tokių atvejų, kai mitologinis lygmuo nėra iš pirmo žvilgsnio akivaizdus, tačiau pažvelgus atidžiau – įvairiausiomis formomis prasiskverbia pro kūrinio karkasą. Tai patvirtintų ir jau minėto V. Šiukščiaus mintis, kad „<...> literatūra grįžta į savo ištakas – ne tik mitas gali būti literatūros siužeto pagrindu, bet ir pati literatūra tapti mitiniu siužetu“³. Tad natūralu, kad mitologinių sąsajų paieška ir šiais laikais aktuali, šiuolaikinėje lietuvių literatūroje mitologinių vaizdinių ir archetipų taip pat apstu.

Jolita Skablauskaitė (1950–2018) – rašytoja ir dailininkė, lietuvių literatūros kontekste išskirtina kaip ypatingų, antgamtinių, nuolat iš gyvųjų į pomirtinį pasaulį ir atvirkščiai migruojančių veikėjų kūrėja. Ji pati yra teigusi, kad jos kūrybos veikėjai pirmiausia gimsta kaip iliustracijos-simboliai, tik vėliau virsta pasakojimu: „Tai simboliai, kuriuos paskui lieka perrašyti raidėmis.“⁴ Žvelgiant į J. Skablauskaitės kūrinius (romanus, apysakų, apsakymų bei poezijos rinkinius)

¹ Plačiau žr. Campbell, J., 2024. *Deivės. Dieviškojo moteriškumo paslaptys*. Iš anglų kalbos vertė Gabrielė Gailiūtė-Bernotienė. Vilnius: „Tyto alba“.

² Šiukščius, V., 1999. *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 125.

³ Ten pat, p. 149.

⁴ Skablauskaitė, J., 2010. Kartais eskizas įdomesnis už kūrinį. Su rašytoja Jolita Skablauskaite kalbasi Jolanta Sereikaitė. *Nemunas*, 4 (277–718), p. 7. Prieiga: https://www.nemunas.press/wp-content/uploads/pdf_archyvas/nemunas_2010_01_28.pdf [Žiūr. 2025 01 10].

papildančias iliustracijas, matyti jose atsiskleidžianti mitinė ir tamsi, neretai chtoniškąjį pasaulį reprezentuojanti pagrindinių veikėjų ar antgamtinių būtybių išvaizda. Dažniausiai šios autorės kūrinuose veikėja moteris vaizduojama sykiu ir kaip kūrėja, ir kaip griovėja, nuolat laviruojanti tarp visa apimančios gyvasties ir visa naikinančios mirties. Galima teigti, kad nors J. Skablauskaitės apysakų ir apsakymų rinkinyje *Trečiasis tūkstantmetis* gausu įvairiausių mitinių būtybių, lemiančių kūrinį siužetą ir formuojančių jų atmosferą, ryškiausiai autorės mitinė vaizduotė atsiskleidžia per veikėjas, todėl šiame rašto darbe joms skiriama daugiau dėmesio.

Temos naujumas ir aktualumas. Nors Jolitos Skablauskaitės kūryba sulaukė ne itin daug tyrėjų dėmesio, vis dėlto buvo recenzuojama, apie jos kūrybą rašė Viktorija Daujotytė (2001), Gintaras Beresnevičius (2004), Ilona Gražytė-Maziliauskienė (2004), Neringa Butnoriūtė (2018), Lina Buividavičiūtė (2019) ir kiti lietuvių literatūros tyrinėtojai. Jūratė Sprindytė (2010) kėlė klausimą, kodėl J. Skablauskaitės kūryba yra taip menkai tyrinėta lietuvių literatūros lauke, kas šitai lėmė⁵. Pasakytina, kad naujų tyrimų ar recenzijų J. Skablauskaitės kūryba susilaukia vis mažiau, susidaro įspūdis, kad ši autorė pamirštama, be to, vis sudėtingiau rasti naujų įrankių šios autorės kūrybai nagrinėti. Tačiau užtikrintai teigti, kad ši autorė yra visai užmiršta būtų klaidinga, pavyzdžiui, neseniai išleidęs pirmąjį romaną *Lilimų knyga. Akmentakiai. I dalis* Gintautas Mažeikis radijo laidoje pratarė, kad jį mitopoetiškai rašyti įkvėpę John Ronald Reuel Tolkien ir Jolita Skablauskaitė, sykiu paminėdamas ir išskirtinę J. Skablauskaitės vaizduotę⁶.

Temos ištirtumas. Jolitos Skablauskaitės kūryba tirta, pavyzdžiui, magiškojo realizmo (2009) ar gotikos (2010; 2019) aspektais, tačiau mitinė vaizduotė, ypač smulkiojoje J. Skablauskaitės prozoje, dar netirta. Galima paminėti nebent keletą su mitokritika sietinų tyrimų, kuriuose dėmesys skirtas autorės stambiajai prozai – romanams: Vaivos Markevičiūtės magistro baigiamasis darbas „Eroso raiška Jolitos Skablauskaitės romanuose „Brudenis“ ir „Sado sindromas“⁷ ir Karolinos Vyšniauskaitės magistro baigiamasis darbas „Jolitos Skablauskaitės ir Donaldo Kajoko tekstų mitopoetika: fikcinių erdvių prasmės romanuose „Žiežulės“ ir „Ežeras ir kiti jį lydintys asmenys“⁸. Vis dėlto, kaip matyti, daugiausia dėmesio sulaukė autorės romanai ir pirmieji smulkiosios prozos rinkiniai. Už romaną *Mėnesienos skalikas* 1998 m. autorei įteikta Žemaitės literatūrinė premija, o apsakymų ir apysakų rinkinys *Tik šviesūs paukščiai naktį* autorei 1987 m.

⁵ Plg. Sprindytė, J., 2010. Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose. *Colloquia*, 25, p. 129. Prieiga: www.lti.lt/failai/Nr25Colloquia_Str_Sprindyte.pdf [Žiūr. 2025 01 11].

⁶ Plačiau kl. Mažeikis, G., 2025. *Pakeliui su klasika*. LRT Radijas, kovo 13. Prieiga: <https://www.lrt.lt/radioteka/irasas/2000397157/filosofas-mazeikis-parase-pirmaji-psichedelini-romana-ikvepe-tolkienas-ir-skablauskaite> [Klaus. 2025 04 11].

⁷ Plačiau žr. Markevičiūtė, V., 2017. *Eroso raiška Jolitos Skablauskaitės romanuose „Brudenis“ ir „Sado sindromas“*. Magistro darbas. Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas.

⁸ Plačiau žr. Vyšniauskaitė, K., 2022. *Jolitos Skablauskaitės ir Donaldo Kajoko tekstų mitopoetika: fikcinių erdvių prasmės romanuose „Žiežulės“ ir „Ežeras ir kiti jį lydintys asmenys“*. Magistro darbas. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Lituanistikos katedra. Prieiga: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/07c5b72d-d86a-4520-bcc1-6ebfb32eb999/content> [Žiūr. 2025 05 27].

pelnė Antano Jonyno premiją. Šiame darbe aptariamas apysakų ir apsakymų rinkinys *Trečiasis tūkstantmetis* tyrėjų minimas retai. Štai Viktorija Daujotytė trumpame knygos *Parašyta moterų* (2001) straipsnyje „Jolita Skablauskaitė: tikrovė, kuri nebėra pakankama“ rašydama apie anuomet naujausią J. Skablauskaitės rinkinį *Trečiasis tūkstantmetis*, jį apžvelgė vos viena pastraipa, atkreipdama dėmesį į tai, kad šiame rinkinyje sustiprėjo autorės stiliui būdingas „chimeriškumas“ ir „vaiduokliškumas“⁹. Lina Buividavičiūtė (2019), analizuodama J. Skablauskaitės novelių ir apysakų rinkinį *Fatum*, pabrėžė, kad trumpuosiuose prozos žanruose lengviau išgryninti mintį ir prikaustyti iki pabaigos, juose išvengiama autorės romanams būdingo kartojimosi ir ištęstumo¹⁰. Todėl atrodo tikslinga imtis šios autorės trumposios prozos, o ypač rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* tyrimų remiantis mitokritikos metodu. Taip pat svarbu paminėti, kad bandant atskleisti autorės mitinės vaizduotės raiškos visumą pasitelkiama ir intermedialumo teorinė prieiga, padedanti analizuoti autorės rinkinį papildančias iliustracijas. Dar nėra tyrimų, kuriuose būtų atkreiptas dėmesys ir į šį autorės kūrybos aspektą.

Apskritai lietuvių literatūros tyrimų mitokritiniu aspektu esama nemažai. Pavyzdžiui, Antano Masionio 1980 m. išleistos knygos *Poezija. Kritika* skyriuje „Poezija ir mitologija“ analizuotas V. Mykolaičio-Putino, E. Mieželaičio, J. Vaičiūnaitės ir S. Gedos poezijos santykis su mitologija¹¹. 1999 m. Vyganto Šiuikščiaus parašytoje knygoje *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*¹², pasitelkus archetipinę, simbolinę ir ritualinę mito teorijas analizuotas I. Šeinaus, J. Savickio, P. Tarulio, J. Apučio, B. Radzevičiaus, A. Škėmos, R. Kasparavičiaus, J. Erlicko ir S. T. Kondroto kūrybos mitopoetiškumas. Taip pat paminėtina, pavyzdžiui, Gabijos Bankauskaitės-Sereikienės analizė mitopoetiniu aspektu „Mitinis vandens kodas Antano Vaičiulaičio novelėje „Akmenų laukas“¹³ ar Eglės Keturakienės atliktas mitokritinis J. Jankaus novelistikos tyrimas „Mitologinis pasaulėvaizdis Jurgio Jankaus realistinėje novelistikoje“¹⁴.

Intermedialumo aspektu Lietuvoje dažniausiai tiriama konkrečioji poezija ir tokie autoriai kaip Gytis Norvilas, kurio konkrečiosios poezijos rinkinį *Grimzdimas* trimis skirtingais aspektais

⁹ Plg. Daujotytė, V., 2001. Jolita Skablauskaitė: tikrovė, kuri nebėra pakankama. In: *Parašyta moterų*. Vilnius: „Alma littera“, p. 772.

¹⁰ Plg. Buividavičiūtė, L., 2019. Tas miruoliškas, miruoliškas pasaulis! *Naujasis židinys-Aidai*, 1, p. 66. Prieiga: <https://nzidiny.lt/wp-content/uploads/2019/02/NZ-A-2019-1-PRENUMERATA.pdf> [Žiūr. 2025 01 11].

¹¹ Plačiau žr. Masionis, A., 1980. Poezija ir mitologija. In: *Poezija. Kritika*. Vilnius: „Vaga“, p. 163–193.

¹² Plačiau žr. Šiuikščius, V., 1999. *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

¹³ Plačiau žr. Bankauskaitė-Sereikienė, G., 2016. Mitinis vandens kodas Antano Vaičiulaičio novelėje „Akmenų laukas“. *Lituanistica*, 61, 4(102), p. 264–273. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2015~1490348688328/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025 05 11].

¹⁴ Plačiau žr. Keturakienė, E., 2017. Mitologinis pasaulėvaizdis Jurgio Jankaus realistinėje novelistikoje. In: *XX amžiaus moderniosios lietuvių novelės skaitymai: teksto interpretavimo linkmės. Mokomoji knyga*. Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno fakultetas, p. 57–62. Prieiga: https://www.knf.vu.lt/dokumentai/failai/institutai/kalbu/Eglė_Keturakienė.XX_amžiaus_moderniosios_lietuvių_novelės_skaitymai_teksto_interpretavimo_linkmės.Mokomoji_knyga.2-asis_papil._leidimas.2017.pdf [Žiūr. 2025 05 11].

nuodugniai išanalizavo Irina Melnikova, Jurgita Katkuvienė ir Silvi Salupere 2024 m. išleistoje monografijoje *Semiotiniai skaitymo modeliai: Grimzdimas*¹⁵. Verti paminėjimo ir Gintarės Bernotienės intermedialūs Juditos Vaičiūnaitės ir Leonardo Gutausko kūrybos tyrimai knygoje *Menų sąveikos ieškojimai: Judita Vaičiūnaitė ir Leonardas Gutauskas*¹⁶, kurioje analizuoti atvejai, kai susijungia poezija ir iliustracijos (L. Gutauskas) ir kaip poezijoje vaizduojamas menas, ypač architektūra (J. Vaičiūnaitė). Viena artimiausių šio darbo intermedialiajam tyrimui G. Bernotienės atlikta L. Gutausko kūrybos analizė „Leonardo Gutausko poezijos rinkiniai vaikams: folklorinio pasaulėvaizdžio gaivinimas ir autorinė stilistika“¹⁷, kurioje tirtas L. Gutausko poezijos ir iliustracijų ryšys ir kaip per šį ryšį skleidžiasi kūrybos folkloriškumas.

Tyrimo objektas – mitinė vaizduotė Jolitos Skablauskaitės smulkiojoje prozoje.

Darbo tikslas – išanalizuoti, kaip per erdvėlaikio, antgamtinių būtybių ir veikėjų raišką apysakų ir apsakymų rinkinyje *Trečiasis tūkstantmetis* skleidžiasi Jolitos Skablauskaitės mitinė vaizduotė.

Darbo medžiaga – Jolitos Skablauskaitės apysakų ir apsakymų rinkinys *Trečiasis tūkstantmetis* (2000), kurį sudaro: „Trečiasis tūkstantmetis“, „Kunigaikščio atvaizdas“, „Ašaringoji diena“, „Vargonėlių muzika“, „Namelis virš rugių“, „Chimerų juokas“, „Vyras žvėries veidu“, „Iki pasimatymo, Side“, „Banguojantis veidas“ ir „Šebiši“.

Darbo uždaviniai:

- 1) remiantis Carl Gustav Jung, Mircea Eliade, Naglio Kardelio archetipų, jų kartotės ir mitinės vaizduotės sampratomis, Gintaro Beresnevičiaus, Norberto Vėliaus ir Linos Būgienės senovės lietuvių mitologijos tyrimais, suformuoti metodinę – mitokritinę – prieigą;
- 2) remiantis Irinos Melnikovos intermedialumo samprata, suformuoti intermedialiosios teorijos prieigą J. Skablauskaitės pieštų iliustracijų ir rašytinio teksto ryšiui apysakų ir apsakymų rinkinyje *Trečiasis tūkstantmetis* tirti;
- 3) identifikuoti J. Skablauskaitės apysakų ir apsakymų rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* chtoniškojo erdvėlaikio bruožus;
- 4) išanalizuoti iliustracijų ir rašytinio teksto ryšį bei kaip jis padeda atskleisti J. Skablauskaitės mitinę vaizduotę rinkinyje *Trečiasis tūkstantmetis*;
- 5) išanalizuoti, kaip mitinė vaizduotė reiškiamą per veikėjų ir kitų būtybių kūrimo elementus.

¹⁵ Plačiau žr. Melnikova, I., Katkuvienė, J., Salupere, S., 2024. *Semiotiniai skaitymo modeliai: Grimzdimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

¹⁶ Plačiau žr. Bernotienė, G., 2005. *Menų sąveikos ieškojimai: Judita Vaičiūnaitė ir Leonardas Gutauskas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

¹⁷ Plačiau žr. Bernotienė, G., 2022. Leonardo Gutausko poezijos rinkiniai vaikams: folklorinio pasaulėvaizdžio gaivinimas ir autorinė stilistika. *Menotyra*, 29 (1), p. 61–81. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2022~1649845806340/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025 04 27].

Darbo metodologija. Pagrindinė šiam tyrimui pasirinkta metodologinė prieiga – mitokritika. Remiantis C. G. Jung, M. Eliade ir N. Kardelio mito, archetipų ir jų kartotės teorija bandyta apsibrėžti, kas yra mitas, mitinė vaizduotė ir archetipai. G. Beresnevičiaus, N. Vėliaus ir L. Būgienės darbai pravertė nustatant, kas būdinga mitinei senovės lietuvių pasaulio sampratai ir ieškant J. Skablauskaitės kūrinių sąsajų su baltiška pasaulėjauta bei mitologija. Paminėtina ir intermedialumo teorijos prieiga. I. Melnikovos intermedialumo teorijos darbai padėjo susikurti metodinę intermedialumo prieigą J. Skablauskaitės pieštų iliustracijų ir rašytinio teksto santykiui tirti.

Tyrimo reikšmė. Šis apysakų ir apsakymų rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* tyrimas mitokritikos aspektu galėtų būti tęsiamas tiriant visą J. Skablauskaitės kūrybą, taip atskleidžiant, kokiais būdais formavosi ir reiškėsi autorės mitinė vaizduotė per rašytinius tekstus ir juos papildančias iliustracijas ir kaip autorės kūryba išsiskiria šiuolaikinės lietuvių literatūros kontekste.

Darbo struktūra. Darbą sudaro dvi pagrindinės dalys. Teorinė dalis „Mitinė vaizduotė mitopoetinės kritikos aspektu“ skaidoma į šiuos skyrius: „Mitinės vaizduotės samprata“, „Mito pasaulio samprata“, „Mitinė herojė“, „Chtoniškoji mitologinio pasaulio plotmė“ ir „Intermedialus rašytinio teksto ir iliustracijų ryšys“. Skyrius „Chtoniškoji mitologinio pasaulio plotmė“ skaidomas į du poskyrius: „Chtoniškas erdvėlaikis“ ir „Chtoniškosios būtybės“. Teorinėje darbo dalyje bandoma apsibrėžti, kas yra mitas, mitinė vaizduotė, archetipai, kaip mitologijoje vaizduojama herojė, bandoma išskirti ryškiausius chtoniškosios mitologinės plotmės bruožus, susikurti teorinę intermedialumo prieigą iliustracijų ir rašytinio teksto ryšiui analizuoti. Analitinė dalis „Mitinė vaizduotė Jolitos Skablauskaitės prozoje“ skaidoma į tris skyrius: „Meninis apysakų ir apsakymų erdvėlaikis“, „Chtoniškosios būtybės“ ir „Mitinė pasakojimų protagonistė būtis“. Skyrius „Mitinė pasakojimų protagonistė būtis“ sudarytas iš šešių poskyrių, kuriuose aptariamos šešių kūrinių protagonistės. Analitinėje dalyje tiriama, kaip kūriniuose skleidžiasi mitinė J. Skablauskaitės vaizduotė, koks ryšys sieja rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* rašytinį tekstą ir iliustracijas, bandoma išskirti kuriamo erdvėlaikio bruožus, chtoniškasias būtybes ir pasirinktų protagonistė būties mitinius bruožus. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, naudotos literatūros sąrašas ir priedai su apysakų ir apsakymo rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* iliustracijomis.

1. MITINĖ VAIZDUOTĖ MITOPOETINĖS KRITIKOS ASPEKTU

Šioje dalyje pateikiama metodinė mitokritinė prieiga, apibrėžianti mitą kaip specifinį pasakojimo būdą, įvardijami mitinės vaizduotės būdingieji bruožai, jos sąsajos su archetipiniu mąstymu. Išskiriami svarbiausi mito pasaulio sampratos aspektai. Galiausiai prieiga papildoma intermedialumo teorija, kuri pasitelkiama iliustracijų ir rašytinio teksto ryšio analizei.

1.1 Mitinės vaizduotės samprata

Tiksliai nusakyti mito apibrėžimą gana sudėtinga, jis dažniausiai siejamas su vaizduotės ar fantazijos sritimi. Enciklopedijose mitas apibūdinamas kaip kolektyvinis pasakojimas apie dievų, žmogaus ar pasaulio kilmę¹⁸. Vis dėlto verta atkreipti dėmesį į Naglio Kardelio mintį, kad „[p]ateikti absoliučiai teisingą, nemitinę mito apibrėžtį neįmanoma taip pat, kaip ir pateikti neginčijamai tikrą pačios tikrovės apibrėžtį“¹⁹. Taigi mito sampratos esmė vis tiek lieka kažkur anapus loginio mąstymo. Mitas neturėtų būti tapatinamas vien su praeitimi, tuo, kas įvyko kažkada, jis pasakoja apie nuolat pasikartojančias, archetipines situacijas, kurios tampa savotišku tiltu tarp mitinio herojaus ar dievybės ir žmogaus. Pasak N. Kardelio: „Senovės graikų mąstytojai yra pastebėję, kad mitai byloja ne apie tai, kas kada nors buvo įvykę istoriniame laike ir erdvėje, o apie tai, kas anapus erdvės ir laiko egzistuoja visada – esti amžinybėje. Mitai kalba apie archetipines, nuolat pasikartojančias egzistencines situacijas, į kurias patenka ne tik mitų herojai, bet ir įprastame laike bei erdvėje gyvenantys žmonės. Mitai kalba apie amžinuosius iššūkius, kuriuos tikrovė meta žmogui, ir apie laiko patikrintus būdus dorotis su jais.“²⁰ Žmogus, atkartojantis mituose pasakojamą dieviškąją istoriją, sykiu priartėja ir prie dieviškosios būties bei laiko. Tai konstatavo M. Eliade teigdamas, kad „[d]ievai sukūrė žmogų ir pasaulį, herojai kultūrintojai užbaigė pasaulėkūrą, o visą dievų ir pusdievių darbų istoriją apsako mitai. Atkurdamas šventąją istoriją, mėgdžiodamas dievų elgesį žmogus įsikuria ir laikosi šalia dievų, t. y. tame, kas realu ir reikšminga“²¹. N. Kardelis atkreipė dėmesį į skirtingą šiuolaikinio žmogaus ir Antikos žmogaus mito sampratą – šiuolaikinį skaitytoją Antikos mitai traukia dėl tam tikro egzotiškumo ir nuotolio, kaip vaizduotės kūriniai, o Antikos žmogus tuos pačius mitus

¹⁸ Plačiau žr. Narbutas, I., Nastopka, K. Mitas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/mitas/> [Žiūr. 2025 01 11].

¹⁹ Kardelis, N., 2014. Tarp mito ir logo: vaizduotė, nusivadėjusi tikrovė ir tikroviški mito pasauliai. *Metai*, 10, p. 112. Prieiga: <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=13739> [Žiūr. 2025 01 11].

²⁰ Ten pat, p. 114–115.

²¹ Eliade, M., 1997. *Šventybė ir pasaulietiškasumas*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“, p. 144.

suvokęs kaip tikrą gyvenimo orientyrą, t. y. „buvo laikoma, kad mitiniuose pasakojimuose perteikiami tipiniai elgesio ir egzistencinių situacijų modeliai, galintys tapti teigiamais ar neigiamais pavyzdžiais kiekvienam žmogui jo kasdieniame gyvenime. Antikos kultūroje mitai funkcionavo kaip visiems aktualūs žmogiškojo sąlyčio su nežmogiška tikrove ir žmonių tarpusavio bendravimo modeliai, įgiję archetipinio etalono vertę ir kultūrinėje tradicijoje pasirodantys įvairiausiomis variacijomis.“²² Paviršutiniškai mitas gali būti suvokiamas kaip fantastinių, vaizduotės žaidimo elementų turintis pasakojimas apie pasaulio, dievų, žmonių kilmę ar gėrio ir blogio kovą, tačiau iš tiesų mituose slypi kolektyvinės sąmonės turiniai, dar vadinami universaliais archetipais ar simboliais.

Mitologinis mąstymas galimas aiškinti kaip bandymas leisti į sąmonę. C. G. Jung rašė, kad „[m]itiniai vaizdai priklauso sąmonės struktūrai ir yra neasmeninis turtas, veikiau apsėdęs daugumą žmonių nei jiems priklausančias“²³. M. Eliade išvelgė mitinių pasakojimų ir psichoanalizės ryšį, kitaip tariant, išvelgė analogiją tarp to, kai pacientas raginamas pasinerti į save, nagrinėti praeities traumas, ir mitinio nužengimo „į „pragarą“, pas šmėklas, ir kovas su „pabaisomis““²⁴. Mitiniam mąstymui, taigi ir vaizduotei, būdingi universaliai atpažįstami archetipai arba tam tikri simboliai. Neretai simbolio ir archetipo sąvokos vartojamos sinonimiškai. Pavyzdžiui, Birutė Meržvinskaitė teigė, kad C. G. Jung simbolio, archetipo ir mitologinio motyvo sąvokos buvo kone tapačios²⁵. G. Beresnevičius M. Eliade knygos *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė* įvadiniam straipsnyje apie simbolius, kaip ir apie archetipus, rašė panašiai, kad per juos žmogaus gyvenimas jungiasi su dieviškuoju ir sykiu tampa universalia kalba, kuria gali susikalbėti skirtingų kultūrų žmonės. Pasak jo, „[š]itokie simboliai yra universalūs ir tiesiog „leidžia susikalbėti“ tolimiausių kultūrų žmonėms – tai abipusio supratimo laidas <...>“²⁶. C. G. Jung archetipai apibūdintini kaip „pirminiai tipai, taigi nuo senų senovės esantys bendri vaizdai“²⁷. Remiantis šiais archetipų arba simbolių apibrėžimais būtų galima teigti, kad daugeliui žmonių atpažįstami mitai ar situacijos iš tiesų yra kolektyvinės sąmonės *dariniai*. Daugelis tyrėjų (pvz., M. Eliade, C. G. Jung) akcentuoja, kad tam tikras simbolis nėra individualiai sąmonei priklausančias darinys, atvirkščiai – archetipai, kaip ir kiti simboliai, yra visuotiniai. Pasak M. Eliade, „simbolis ne tik daro pasaulį „atvirą“, bet ir padeda religingam žmogui pasiekti tai, kas

²² Kardelis, N., 2018. Mitai kaip medijos ir medijos kaip mitai: keletas filosofinių pastabų. *Lietuvos kultūros tyrimai*, 10, p. 67. Prieiga: www.lkti.lt/uploads/Leidiniai/lkt/LKT-10.pdf [Žiūr. 2025 01 11].

²³ Jung, C. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė sąmonė*. Iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: „Margi raštai“, p. 220.

²⁴ Eliade, M., 1997. *Šventybė ir pasaulietiškas gyvenimas*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“, p. 148.

²⁵ Plg. Meržvinskaitė, B., 2007. Carlo Gustavo Jungo literatūros metafizika. *Literatūra*, 49(2), p. 128. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04-2007~1367165259872/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025 03 28].

²⁶ Beresnevičius, G., 1996. Mircea Eliade: gyvenimas ir kūryba. In: M. Eliade. *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“, p. xvi.

²⁷ Jung, C. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė sąmonė*. Iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: „Margi raštai“, p. 9.

visuotina. Simbolių dėka žmogus išsiveržia iš atskiros žmogaus situacijos ir „atsiveria“ tam, kas bendra ir visuotina“²⁸. Tačiau verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad mitiniai mąstymo modeliai ilgainiui kinta, pavyzdžiui, kai kurie archetipai buvo *pridengti* krikščionybės, tačiau jų esmė išliko ta pati. Pasak M. Eliade, „[m]itinis mąstymas išsineria, nusimeta kai kurias ankstesnes, išaugtas savo istorines apraiškas ir prisitaiko prie naujų visuomeninių aplinkybių bei naujo kultūrinio stiliaus, – bet nesiduoda išraunamas“²⁹.

C. G. Jung teigimu, archetipai yra daugiareikšmiai ir neišsemiami³⁰, būtent todėl juos tiksliai nusakyti ir identifikuoti gana keblu. Atkreiptinas dėmesys, kad pats mokslininkas analizuodamas archetipus išskyrė archetipų dvilypumą, t. y., pasak C. G. Jung: „Visi archetipai turi pozityvų, palankų, šviesų, nukreiptą aukštyn pobūdį, antra vertus, ir nukreiptą žemyn, iš dalies negatyvų ir nepalankų, iš dalies chtonišką, bet šiaip neutralų aspektą.“³¹ C. G. Jung knygoje *Archetipai ir kolektyvinė pasąmonė* daug dėmesio skiria *animos* figūrai. Pasak jo, „[i]storiškai su anima pirmiausia susiduriame per <...> vyriškųjų ir moteriškųjų dievų poras“³². Kalbant abstrakčiai, *anima* apibūdinama kaip siela, tačiau C. G. Jung šią sampratą išplėtė iki moteriškojo prado ar moteriškųjų vyro bruožų, o *animus*, jo teigimu, nusako vyriškąjį moters pradą, vyriškuosius jos bruožus³³. Iš tiesų *animos* samprata yra daugiaprasmė ir reikalaujanti nuodugnesnių studijų, tačiau šiame darbe pakanka apsiriboti *animos* samprata kaip moteriškojo vyro prado ir *animus* – kaip vyriškojo moters prado. Emma Jung, plėtojusi *anima* ir *animus* figūrų analizę knygoje *Animus and Anima: Two Essays*, teigė, kad *anima* ir *animus* yra tarpininkai tarp pasąmonės ir sąmonės³⁴. Taip pat nusakė, kokios būna vyriškojo moters prado, taigi *animus*, raiškos variacijos: neretai moterims sapnuose ar kituose reginiuose *animus* pasirodantis kaip tam tikra išmintingų vyrų grupė – tėvų grupė, vyrų taryba, vyrų teismas arba kaip menininkas, nuolat galintis keisti pavidalus³⁵. Tačiau ne visuomet, *animus* galintis pasirodyti ir kaip vienas vyras: „tėvas, meilužis, brolis, mokytojas, teisėjas, išminčius, burtininkas, menininkas, filosofas, mokslininkas, statybininkas, vienuolis (ypač jėzuitas), prekybininkas, aviatorius, vairuotojas ir t. t., trumpai tariant, kaip žmogus, išsiskiriantis protiniais gebėjimais ar kitomis vyriškomis savybėmis. Teigiama prasme jis gali būti geranoriškas tėvas, žavus meilužis, supratingas draugas, puikus vadovas; arba, kita vertus, jis gali būti žiaurus ir negailestingas tironas,

²⁸ Eliade, M., 1997. *Šventybė ir pasaulietiškasumas*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“, p. 150.

²⁹ Eliade, M., 2004. Kaip išgyvena ir kuo prisidengia mitai. Iš anglų kalbos vertė Dainius Razauskas. *Liaudies kultūra*, 2, p. 51. Prieiga: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Vertimai/Eliade_LK_2004_2_verte_Razauskas.pdf [Žiūr. 2025 01 11].

³⁰ Plg. Jung, C. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė pasąmonė*. Iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: „Margi raštai“, p. 48.

³¹ Ten pat, p. 265.

³² Ten pat, p. 77.

³³ Plg. Ten pat, p. 365.

³⁴ Plg. Jung, E. 2004. *Animus and Anima: Two Essays*. Translated by Hildegard Nagel. Putnam: Spring Publications, p. 25.

³⁵ Plg. Ten pat, p. 27.

žiaurus užduočių vykdytojas, moralistas ir cenzorius, suvedžiotojas ir išnaudotojas, o neretai ir pseudoherojus, kuris žavi intelektualinio spindesio ir moralinio neatsakingumo mišiniu.³⁶ *Anima* figūros raiškos variacijos dar įvairesnės, pasak autorės, *anima* pasirodanti kiekvienam vyrui gana konkrečiomis, universaliomis išraiškomis, kaip: „<...> motina arba mylimoji, sesuo arba duktė, šeimininkė arba vergė, šventikė arba ragana; kartais ji pasirodo kontrastingomis savybėmis, šviesi ir tamsi, naudinga ir destruktivi, tai kaip kilni, tai kaip niekinga būtybė.“³⁷ Kaip *anima* figūros interpretuotinos ir įvairiose pasakose pasirodančios nimfos, undinės, fėjos ir kt.: „Paprastai jos būna viliojančio grožio, bet tik pusiau žmogiškos; jos turi žuvų uodegas, kaip niksės, arba virsta paukščiais, kaip gulbių mergelės.“³⁸ Štai C. G. Jung kalbėdamas apie *anima* pabrėžė, kad *anima* – bipolinė figūra, galinti pasirodyti ir kaip teigiama, ir kaip neigiama, ir kaip jauna, ir kaip sena; kaip motina ir kaip dukra, geroji fėja ar ragana ir t. t., taip pat *anima* „pasižymi „okultiniais“ ryšiais su „slėpiniais“, apskritai su tamsos pasauliu, todėl neretai ji turi ir religinį atspalvį“³⁹. Skirtingose *animus* ir *anima* raiškos variacijose išryškėja ir jų santykiai su tuo, kuris jas regi. Pavyzdžiui, *animus* figūra gali turėti bet kokių gebėjimų ir žinių, būti įvairių sričių meistras, o *anima* figūra pasirodančiajam visuomet siejasi ir su tam tikru santykiu su juo, t. y. regintįjį ji galinti užburti, perkeisti ir t. t.⁴⁰ E. Jung konstatavo, kad „anima, moteriškojo elemento, integravimasis į žmogaus sąmoningą asmenybę yra individuacijos proceso dalis“⁴¹.

Kalbant apie archetipus ir simbolius nereikėtų pamiršti ir M. Eliade plėtotos kartotės koncepto. Archetipai ir tam tikri bendrai atpažįstami simboliai, galima teigti, susiję su amžinąja kartote, kai žmogus kartoja tai, ką kadaise atliko dievai. Pasak M. Eliade, archainio žmogaus „gyvenimas – tai nenutrūkstama kartotė veiksmų, kuriuos kadaise yra įvykdę kiti“⁴². Taigi kartojant dieviškuosius veiksmus, kartojamas ir laikas, arba kitaip tariant peržengiama laiko riba, skirianti praeitį ir dabartį: „Praeitis tėra ateities provaizdis. Joks įvykis nėra negrįžtamas ir jokia permaina nėra galutinė. Tam tikra prasme galima netgi teigti, jog pasaulyje nevyksta nieko nauja, nes viskas yra tik pirmą kartą archetipų kartojimas; šis kartojimas, atkurdamas tą mitinę akimirką, kai buvo apreikštas archetipinis veiksmas, be paliovos laiko pasaulį tame pačiame rytmetiniame pradžių akimirksnyje.“⁴³ M. Eliade teigimu, archetipų kartote arba mėgdžiojimu „žmogus nukeliamas į mitinę epochą, kai

³⁶ Jung, E. 2004. *Animus and Anima: Two Essays*. Translated by Hildegard Nagel. Putnam: Spring Publications, p. 29. Čia ir toliau į lietuvių kalbą versta darbo autorės – A. I.

³⁷ Ten pat, p. 27.

³⁸ Ten pat, p. 46.

³⁹ Jung, C. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė sąmonė*. Iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: „Margi raštai“, p. 234–235.

⁴⁰ Plg. Jung, E. 2004. *Animus and Anima: Two Essays*. Translated by Hildegard Nagel. Putnam: Spring Publications, p. 28.

⁴¹ Ten pat, p. 86.

⁴² Eliade, M. 1996. *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“, p. 9.

⁴³ Ten pat, p. 86.

archetipai buvo apreikšti pirmą kartą⁴⁴. Tačiau ir visi daiktai, netgi augalai pakliūva į nenutrūkstantį archetipinį ratą. Mokslininkas teigė, kad „pirmykštėje“ ontologinėje koncepcijoje ir daiktai esti tiek tikri, kiek atkartoja archetipą: „Taigi tikrovė įgyjama išskirtinai kartojimu arba bendrininkavimu; visa, kas neturi pavyzdinio modelio, „nepasizymi reikšme“, t. y. stokoja tikrovės.“⁴⁵ Augalai taip pat esantys vertingi tiek, kiek atitinka provaizdį, kitaip tariant tam tikrą archetipą, kai kurių augalų gydomoji ir magiškoji „vertė taip pat priklauso nuo augalo dangiškojo prototipo arba nuo to, kad pirmą kartą jį nuskynė koks nors dievas. Kiekvienas augalas vertingas ne pats savaime, bet tik todėl, kad yra susijęs su koku nors archetipu, arba todėl, kad pakartojami tam tikri judesiai ar žodžiai, kurie, išskyrę iš žemiškosios aplinkos, augalą pašventina“⁴⁶.

Mitinei vaizduotei taikomi kiti kriterijai nei įprastai sąmonei, mitinės vaizduotės pasaulyje įmanoma tikrovės ir fantastinių vaizdinių sąjunga. N. Kardelis teigė, kad „mituose greta vieni kitų gyvena ir veikia tiek fantastiniai, tiek visiškai tikroviški gyvūnai (tiesa, neretai įgiję neįprastų savybių), ir toks keistokas jų koegzistavimas, mitinės vaizduotės požiūriu, yra visiškai suprantamas ir net banalus dalykas“⁴⁷. Taigi mitinėje vaizduotėje greta įprastos, pažįstamos realybės gali egzistuoti ir stebuklai, įmanomos neįprastos metamorfozės, neįprasti pasaulio dėsniai⁴⁸. Galiausiai N. Kardelis pateikė apibendrinančią išvadą, kad „mito terpė – tai įprastą tikrovę ir vaizduotės pasaulius medijuojanti terpė“⁴⁹. Tačiau sykiu verta dėmesio ir B. Meržvinskaitės mintis, susiejanti literatūrą ir jos mitologiskumą, iškelianti ir šioje jų sąjungoje slypinčių pavojų klausimą: „<...> kūrinio recepcijai reikšmingas faktas, kad kolektyvinės nesąmonybės manifestacijos, archetipai arba mitologiniai motyvai, perrengti šiuolaikiniais drabužiais, tampa sąmoningo suvokimo kompensacija, sugrąžina pusiausvyrą vienaspusėms, todėl pavojingoms, sąmonės būsenoms.“⁵⁰

1.2 Mito pasaulio samprata

Mitologiniu požiūriu pasaulis sudarytas iš priešybių porų⁵¹. Kartais pats pasaulio modelis pateikiamas kaip dualus, susidedantis iš to, kas yra ant žemės (antžemiškasis modelis) ir to, kas po

⁴⁴ Eliade, M. 1996. *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“, p. 37.

⁴⁵ Ten pat, p. 36.

⁴⁶ Ten pat, p. 32–33.

⁴⁷ Kardelis, N., 2018. Mitai kaip medijos ir medijos kaip mitai: keletas filosofinių pastabų. *Lietuvos kultūros tyrimai*, 10, p. 71. Prieiga: www.lkti.lt/uploads/Leidiniai/lkt/LKT-10.pdf [Žiūr. 2025 01 11].

⁴⁸ Plg. Ten pat.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Meržvinskaitė, B., 2007. Carlo Gustavo Jungo literatūros metafizika. *Literatūra*, 49(2), p. 131. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367165259872/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025 03 28].

⁵¹ Plg. Campbell, J., 2024. *Deivės. Dieviškojo moteriškumo paslaptys*. Iš anglų kalbos vertė Gabrielė Gailiūtė-Bernotienė. Vilnius: „Tyto alba“, p. 61–62.

žeme (požeminis pasaulio modelis), vis dėlto daugelio tautų mitologijai įprastesnė trinarė mitologinio pasaulio skirtis. Trinarės mitologinio pasaulio sampratos pavyzdžiu galėtų būti laikomas Hesiodo epas *Teogonija*, kuriame šios skirtingos plotmės personifikuotos: Uranas suvoktas kaip Dangaus personifikacija, Gaja – Žemės, o Tartaras įkūnijęs Požemio pasaulį⁵². Lina Būgienė straipsnyje „Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose“, remdamasi Claude Levi-Strauss ir Vladimir Toporov, pabrėžė, kad indoeuropiečių (ir senovės lietuvių) mitologijai taip pat būdinga trinarė pasaulio struktūra, t. y. mitologinį pasaulį sudaro trys plotmės: dangus, žemė ir požemis⁵³. Žemės plotmė dažniausiai tampa tarpininke, kur susitinka dangaus ir požemio plotmės. Kitaip tariant – mitologijoje įvairios dangaus ar požemio būtybės neretai veikia, žmonėms rodosi ant žemės.

Verta išsamiau panagrinėti mitologinei sampratai būdingą dualų mirties ir gyvenimo santykį. Pasak L. Būgienės, „mitiniam mąstymui kiekviena pabaiga yra ir nauja pradžia“⁵⁴. Mitologinėje pasaulio sampratoje nėra ryškios mirties ir gimimo skirties, visa yra vienis, t. y. mirtis suvokiama kaip atgimimo, arba persikūnijimo, galimybė. G. Beresnevičius pabrėžė, kad „žmogus ne mirdavo, o pereidavo į kitą kūną, mirtis ir gimimas sutapdavo“⁵⁵. Daugelio tautų, tarp jų ir senovės lietuvių, mitologijai būdingas tikėjimas metempsichoze, kai po mirties žmogus persikūnijas ir atgimsta tam tikru gyvūnu ar augalu. G. Beresnevičius baltų tikėjimą metempsichoze išskyrė į keturis sluoksnius: pirmajame tikėta, kad žmonės persikūnydavę į augalus ar gyvūnus, antrajame persikūnijimas sietas su atpildo konceptu, trečiajame aktualus nusipelnymo klausimas (nusipelnę mirusieji keliaujantys anapus, o nenusipelnę ar netinkamai palaidoti persikūnijantys į paukščius ar augalus), ketvirtajame sluoksnyje jau aktualizuotas krikščioniškosios skaistyklos įvaizdis⁵⁶. Nors tautosakoje randama ir tokių atvejų, kai po mirties žmogus virstas „pusiau žmogumi, pusiau gyvuliu“⁵⁷. Pasak G. Beresnevičiaus, tikėjimas metempsichoze yra viena archajiškiausių pomirtinio gyvenimo sampratų⁵⁸.

Gana komplikotas kelio į pomirtinį pasaulį ir jo ribų klausimas. Senovės lietuvių mitologijoje egzistavusi dvejopa kelio į kitą pasaulį samprata – vertikalus kelias (per šulinį ar atsivėrusią kape skylę) ir horizontalus kelias⁵⁹. G. Beresnevičius, remdamasis N. Vėliaus tyrimais,

⁵² Plg. Hesiodas, 2002. *Teogonija*. Iš senosios graikų k. vertė, paaiškinimus parašė bei vardų rodyklę sudarė Audronė Kudulytė-Kairienė. Vilnius: „Aidai“, eil. 116–119, p. 15.

⁵³ Plg. Būgienė, L., 1999. Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. *Tautosakos darbai*, XI (XVIII), p. 16–17. Prieiga: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Bugiene_Lina/Bugiene_TD_18_1999.pdf [Žiūr. 2024 12 04].

⁵⁴ Būgienė, L., 1999. Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. *Tautosakos darbai*, XI (XVIII), p. 37. Prieiga: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Bugiene_Lina/Bugiene_TD_18_1999.pdf [Žiūr. 2024 12 04].

⁵⁵ Beresnevičius, G., 2019. *Lietuvių religija ir mitologija: sisteminė studija*. Vilnius: „Tyto alba“, p. 450.

⁵⁶ Plg. Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 66–67.

⁵⁷ Ten pat, p. 55.

⁵⁸ Ten pat, p. 38.

⁵⁹ Plg. Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 88.

svarstė, kad pomirtinio ir gyvųjų pasaulių ribos gali būti susijusios ir su tautų teritorijos ribomis. Tų tautų, kurių teritorija ribojosi su vandeniu (upėmis, jūra), mitologijoje pasaulių riba sieta su vandeniu, o tų tautų, kurios gyvena ne prie vandens – su mišku⁶⁰. Taip pat neretai šalia keliaujančiojo į pomirtinį pasaulį žmogaus yra minimas ir psichopompas („sielos (vėlės) palydovas“⁶¹). Psichopompo atitikmuo – senovės graikų mituose vaizduotas valtininkas Charonas, perkeldavęs mirusiųjų vėles į Hadą⁶². Verta atkreipti dėmesį ir į užpasaulinės srities – už vandens arba „už pasaulio ribų“ esančio pomirtinio pasaulio sampratą⁶³. Šią sritį G. Beresnevičius taip pat išskyrė keliais lygmenimis. Pirmajam lygmeniui būdingas dar su metempsichoze susijęs tikėjimas, kad žmonės po mirties tampantys gyvūnais ar augalais ir persikeliantys į pomirtinį pasaulį, egzistuojantį kažkur už vandens. Antrasis lygmuo sietas su Sovijaus mitu. Trečiasis lygmuo – su vandens riba tarp gyvųjų ir mirusiųjų, jame išryškėjo ir keltininko vaizdinys. Ketvirtajame tikėjimo užpasauliniu pomirtiniu gyvenimu lygmenyje pomirtinis gyvenimas suvoktas kaip dangiškoji užpasaulinė sritis. Penktajame lygmenyje jau ryški krikščionybės įtaka ir lietuvių mitinėje pasaulėžiūroje pragaras talpintas ant žemės ar kalno viduje⁶⁴.

1.3 Mitinė herojė

Klasikinėje literatūroje įprasta, kad mitinis herojus-vyras vaizduojamas stiprus, nuolat kovojantis su antgamtiškomis būtybėmis ir patiriantis daug lemtingų nuotykių (Odisėjas, Heraklis), o herojės-moters, pavyzdžiui Kirkės, galia ir stiprybė skleidžiasi per ryšį su gamta, įvairiausiais burtais ir kerais. Herojės neretai vaizduojamos gebančios užkerėti pačius tvirčiausius vyrus, visai nepasitelkdamos (arba pasitelkdamos itin mažai) fizinės jėgos. J. Campbell retrospektyviai ištyrė, kad nuo seniausių laikų, pvz., nuo Vilendorfo Veneros statulėlės, moteris vaizduojama prigimtinai magiška, „moters magija yra pirminė ir prigimtinė“⁶⁵, o vyrą apibūdina jo nuveikti darbai. Laikydamasis tos nuostatos, kad moteris yra galinga jau vien prigimtinu gebėjimu suteikti gyvybę, moterį lygino su Žeme⁶⁶. Verta paminėjimo ir viena pirmųjų moteriškų dievybių, svarbi senovės graikų mitologinės pasaulėkūros sampratoje – Gaja – Žemė motina⁶⁷.

⁶⁰ Plg. Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 102.

⁶¹ Ten pat, p. 119.

⁶² Plačiau žr. Veličkienė, A. T. Charonas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/charonas-1/> [Žiūr. 2025 01 11].

⁶³ Plg. Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 108–109.

⁶⁴ Plg. Ten pat, p. 108–112.

⁶⁵ Campbell, J., 2024. *Deivės. Dieviškojo moteriškumo paslaptys*. Iš anglų kalbos vertė Gabrielė Gailiūtė-Bernotienė. Vilnius: „Tyto alba“, p. 13.

⁶⁶ Plg. Ten pat, p. 31.

⁶⁷ Plg. Hesiodas, 2002. *Teogonija*. Iš senosios graikų k. vertė, paaiškinimus parašė bei vardų rodyklę sudarė Audronė Kudulytė-Kairienė. Vilnius: „Aidai“, eil. 116–118, p. 15.

Vyras ir moteris nuo seniausiųjų laikų įvairiose kultūrose suvokiami kaip du atskiri poliai, dvi priešybės. Mitologijoje, kurioje garbinti vyrai, itin svarbi medžioklė, kur garbintos moterys – svarbi augalija, Žemė⁶⁸. Tikėta, kad moteris, turėdama galią suteikti gyvybę, sykiu suteikia ir mirtį, tad tampa tarpininke tarp dviejų pasaulių: „Ji [moteris – A. I.] yra tarpininkė tarp dviejų pasaulių; tokios rūšies mitų esti šimtai – apie žvėries žmoną, genties narę ir tarpininkę tarp dviejų pasaulių bei pagaliau ir maisto tiekėją, tik vyrai eina jo parnešti“⁶⁹. Pasak J. Campbell, moteris yra transformuotoja, praeitį sugebanti paversti ateitimi, o vyras yra transformuojamasis⁷⁰. Mitinė vyro galia dažniausiai nežemiškai stipri fizinė jėga, o moters galia slypi jos ryšyje su gamta, Žeme, jos galia atsiskleidžia gebėjimu kerėti, transformuoti ir transformuotis.

Kadangi mitologiniu požiūriu pasaulis sudarytas iš priešybių porų, paminėtina ir literatūroje neretai vaizduojama natūros (gamtos) ir kultūros (miesto) priešybių pora. N. Kardelis straipsnyje „Tarp mito ir logo: vaizduotė, nusivadėjusi tikrovė ir tikroviški mito pasauliai“, apsvarstydamas natūros ir kultūros santykį, teigia, kad „[n]yksta skirtis tarp natūros ir kultūros – kultūra virsta antrąja gamta ir ima stelbti pirmąją (tikrąją) gamtą“⁷¹. Remiantis šia mintimi būtų galima teigti, kad ir šiuolaikiniuose pasakojimuose, kuriuose vaizduojama, kaip į natūrą (gamtą) *įsiveržia* kultūra, dažniausiai siejama su miesto erdve, natūralioji tvarka suardoma. Neretai šiai dviejų priešybių porai vaizduoti pasirenkama moters ir vyro skirtis. Tai ypač ryšku J. Skablauskaitės kūryboje, kur dualus miesto ir kaimo (kultūros ir natūros) santykis vaizduoja šią skirtį: jos kūryboje neretai moteris yra natūros – gamtos gyventoja, o vyras dažnai būna svetimas, *Kitas*, susijęs su miesto, kultūros, erdve. Norint ištirti J. Skablauskaitės mitinės vaizduotės raišką per jos sukurtas veikėjas, svarbus chtoniškasis matmuo. Jos kurtos veikėjos itin dažnai siejamos su žeme, chtoniškąja plotme, todėl šios veikėjos jungtinės ir su mitinėmis chtoniškosiomis herojėmis, turi joms būdingų bruožų. Juk ir pati pirmoji graikų mitologijos deivė Gaja vaizduota kaip visa gimdanti Žemė, kitaip – Žemės personifikacija.

1.4 Chtoniškoji mitologinio pasaulio plotmė

Su chtoniškąja (gr. *chthōn* – žemė) pasaulio plotme siejamos ir šią plotmę valdo chtoniškosios – požemio – dievybės ir deivės. Žymiausias lietuvių mitologijoje chtoniškasis

⁶⁸ Plg. Campbell, J., 2024. *Deivės. Dieviškojo moteriškumo paslaptys*. Iš anglų kalbos vertė Gabrielė Gailiūtė-Bernotienė. Vilnius: „Tyto alba“, p. 32.

⁶⁹ Ten pat, p. 43.

⁷⁰ Plg. Ten pat, p. 57.

⁷¹ Kardelis, N., 2014. Tarp mito ir logo: vaizduotė, nusivadėjusi tikrovė ir tikroviški mito pasauliai. *Metai*, 10, p. 110. Prieiga: <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=13739> [Žiūr. 2025 01 11].

dievas – velnias⁷². Šiame skyriuje bandoma išskirti pagrindinius chtoniškosios plotmės bruožus, kas būdinga chtoniškojo erdvėlaikio sampratai, kokios būtybės siejamos su šia plotme.

1.4.1 Chtoniškasis erdvėlaikis

Erdvėlaikis suvoktinas kaip vienis, neatsiejamai jungiantis laiką ir erdvę. Pasak A. Šliogerio, „[b]et koks *čia* visur ir visada yra *dabar*; bet koks *dabar* visada ir visur yra *čia*. <...> Ne laikas-savaime ir ne erdvė-savaime yra pirminės duotys, iš pradžių egzistuojančios atskirai ir savarankiškai, o visai priešingai: pirminė duotis yra tas neišskaidytas vienis, kurį (žinoma, tik apytikriai) galima pavadinti pirmąpradžiu erdvėlaikiu, susitelkusi į *čia-dabar* atomą“⁷³. Remiantis šia A. Šliogerio erdvėlaikio samprata galima bandyti išskirti ir chtoniškajam erdvėlaikiui būdingus bruožus. G. Beresnevičius teigė, kad mitologiniu požiūriu „pomirtiniame pasaulyje viskas iš principo kitaip nei žemiškajame, keičiasi netgi patys paprasčiausi ir natūraliausi erdvės ir laiko bruožai“⁷⁴. Chtoniškasis erdvėlaikis dažniausiai vaizduojamas paslaptingas, mistiškas, *sukeistintas*, jame nuolat vaidenasi, sapnuojasi įvairios chtoniškos būtybės. Chtoniškojo erdvėlaikio laiko sandas dažniausiai sietinas su dienos ir nakties ribomis, saulėlydžiu ir saulėtekiu, L. Būgienė akcentavo, kad „[d]iena – žmogaus veiklos metas, naktis – įvairių dvasių ir mitinių būtybių pasirodymo laikas, kai žmogui privalu laikytis daugelio apribojimų, draudimų, antraip jam gresia visokiausi pavojai. Ypatingu sakralumu liaudies pasaulėžiūroje apgaubiamos skiriamosios šių dviejų etapų ribos – saulėtekis ir saulėlydis. Pirmasis siejamas su visų gyvybinių galių atsinaujinimu, o antrasis – su nykimu ir mirtimi“⁷⁵. Pasak G. Beresnevičiaus, „[y]patingas savybės laikas įgyja tuomet, kai mirties erdvė kertasi su žemiškąja“⁷⁶.

Chtoniškojo erdvėlaikio erdvės sandas pirmiausia sietinas su mišku ir vandens telkiniais. G. Beresnevičius, remdamasis Algirdo Juliaus Greimo samprotavimais, rašė, kad lietuviai tikėję pomirtinį pasaulį egzistavus vandenyje, marių dugne ar saloje, o tarpinėje erdvėje tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių gyvenusios tokios būtybės kaip vėlės ir pan.⁷⁷, tačiau „pasakose minimas vanduo arba miškas, taip pat dažnai įsivaizduotas kaip riba tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių“⁷⁸. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad ilgainiui lietuvių mitologinėje sampratoje pomirtinio pasaulio ribos vis tolo, vis

⁷² Plačiau žr. Vėlius, N., 1987. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: „Vaga“.

⁷³ Šliogeris, A., 1996. *Transcendencijos tyla*. Vilnius: „Pradai“, p. 653.

⁷⁴ Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 171.

⁷⁵ Būgienė, L., 1999. Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. *Tautosakos darbai*, XI (XVIII), p. 66. Prieiga: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Bugiene_Lina/Bugiene_TD_18_1999.pdf [Žiūr. 2024 12 04].

⁷⁶ Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 170.

⁷⁷ Plg. Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 35.

⁷⁸ Ten pat, p. 62.

„nukėlinėtos nuo artimiausio miško ar vandens telkinio iki abstraktaus vandenyno, marių „kažkur toli“, iki požemių ir dangaus“⁷⁹. Konkrečiai pragaro vaizdinys sietas su požeminiu dvaru ar rūmais, kalnu ar vieta už marių⁸⁰. Persikelti per marias padėdavęs anksčiau jau minėtas irklininkas, keltininkas arba tiltas. Dideliame miške persikėlus anapus vandens neretai buvo galima rasti pragarą ir jo valdovą velnią⁸¹.

Jau šiek tiek aptarta vandens elemento svarba pomirtinei plotmei, tačiau verta ją paanalizuoti išsamiau. Graikų mitologijoje pasaulis įsivaizduotas kaip sausuma, kurią juosia Okeano upės⁸². Vanduo turėjęs slenkstinę reikšmę, t. y. suvoktas kaip slenkstis, kurį mirtingiesiems reikia įveikti keliantis į mirusiųjų pasaulį. Tikėta, kad keltininkas Charonas mirusiųjų vėles plukdydavęs į Hadą Stikso upe. Stikso upė įsivaizduota ir kaip personifikuota pasaulį juosiančio Okeano dukra Stigė, „baisi, nemirtingiems kelianti šiuorpą“⁸³. Šios upės vandenimis prisiekdavę dievai, pavyzdžiui, Vergilijaus *Eneidoje* rašoma: „Stikso prisiekiu versmėm, kurių nepermaldaus niekas, / Jom tik vienom dievams nemirtingiems leista prisiekti.“⁸⁴ Be Stikso upės, graikų mitologijoje su pomirtiniu pasauliu sietos ir keturios kitos upės. Leta – užmaršties upė, kurios vandenų atsigėrusios mirusiųjų sielos užmiršdavusios žemiškąjį gyvenimą⁸⁵. Apie Letos upę taip pat rašyta Vergilijaus *Eneidoje*, kurioje Enėjas klausia Anchiso, kokią upę šie išvydę ir kodėl šalia upės tiek daug žmonių, Anchisas jam atsako: „Tai vėlės, kuriosioms likimas / Skyrė kūnus kitus, prie Letos upelio sustoję, / Vandenį rūpesčiams vaistyt ir ilgą užmarštį geria.“⁸⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad šioje poemoje atskleidžiamas ir senovės graikų mitologijai būdingas tikėjimas metempsichoze, kadangi vėlės gerdavusios Letos vandenį tam, kad pamirštų buvusį gyvenimą ir taip pasiruoštų kitam gyvenimui. Acherontas – laikytas skausmo upe⁸⁷, kuria Charonas taip pat kėlęs vėles į mirusiųjų karalystę Hadą. Dantės poemos *Dieviškoji komedija* dalyje „Pragaras“ Charonas mirusiųjų vėles plukdęs Acherono upe⁸⁸, Vergilijaus *Eneidoje* Acherontas sietas su keliu į Tartarą⁸⁹. Tikėta, kad vėlės gyvendavusios ir raudų upėje – Kokite⁹⁰. *Eneidoje* rašoma, kaip žynė Enėjui aiškinanti, kad šis regi Kokitą, prie kurio

⁷⁹ Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 185.

⁸⁰ Plg. Ten pat, p. 92–93; 97.

⁸¹ Plg. Ten pat, p. 98–99.

⁸² Plg. Okeanos. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Titan/TitanOkeanos.html> [Žiūr. 2025 05 18].

⁸³ Hesiodas, 2002. *Teogonija*. Iš senosios graikų k. vertė, paaiškinimus parašė bei vardų rodyklę sudarė Audronė Kudulytė-Kairienė. Vilnius: „Aidai“, eil. 775, p. 61.

⁸⁴ Vergilijus, 1989. *Eneida*. Iš lotynų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė Antanas Dambrauskas. Vilnius: „Vaga“, dvylikta giesmė, eil. 814–815, p. 263.

⁸⁵ Leta. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/leta/> [Žiūr. 2025 05 18].

⁸⁶ Vergilijus, 1989. *Eneida*. Iš lotynų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė Antanas Dambrauskas. Vilnius: „Vaga“, šešta giesmė, eil. 713–715, p. 125.

⁸⁷ Plg. Akheron. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Khthonios/PotamosAkheron.html> [Žiūr. 2025 05 18].

⁸⁸ Plg. Dantė Aligjeris, 2007. *Dieviškoji komedija. Pragaras*. Iš italų kalbos vertė Sigita Geda. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, trečia giesmė, eil. 76–78, p. 33.

⁸⁹ Plg. Vergilijus, 1989. *Eneida*. Iš lotynų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė Antanas Dambrauskas. Vilnius: „Vaga“, šešta giesmė, eil. 295, p. 115.

⁹⁰ Plg. Kokitas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/kokitas/> [Žiūr. 2025 05 18].

žmonės nelaimingi, nes likę be kapo⁹¹. Flegetontas – liepsnojanti požemių karalystės upė, vėliau sieta su pragaro ugnimi⁹². Vergilijaus *Eneidoje* rašoma: „Tartaro upė, sraunus Flegetontas ugninis, supas juos, / Šniokščia verpetais liepsnų ir dundančius akmenis neša.“⁹³ Taigi graikų mitologijoje vandens elemento sąsajos su pomirtiniu pasauliu itin išplėtotos, daugiareikšmės. Paminėtina ir tai, kad ne tik graikų mitologijai būdingas tikėjimas vandens elementu kaip slenksčiu tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių. Senovės egiptiečiai taip pat tikėjo, kad vėlės į pomirtinį pasaulį perkliamos valtimi, aptarto graikų mitologinio veikėjo Charono analogu senovės Egipto mitologijoje galima būtų laikyti Akeną⁹⁴, kuris perkeldavęs vėles į pomirtinį pasaulį, tačiau egiptiečiai tikėjo, kad pats Akenas giliai miegodavęs ir, jei prireikdavę plukdyti vėles, jį turėjęs iš gilaus miego pažadinti Mahafas⁹⁵. Šiam rašto darbui aktualiausia vandens elemento sąsaja su pomirtiniu pasauliu senovės lietuvių mitologijoje. L. Būgienė atkreipė dėmesį, kad lietuvių mitologijoje vanduo „persmelkia bei jungia pagrindinius pasaulio sandaros klotus (dangų, žemę ir požemį), nužymi pasaulio pradžią bei pabaigą (pasaulio atsiradimas iš pirmykščio vandenyno dugno ir jo nugramzdinimas tvano gelmėse), lydi esminius žmogaus gyvenimo momentus (vanduo krikšto, vedybų, laidotuvių ir kt. papročiuose), simboliškai figūruoja daugelio kalendorinių švenčių metu.“⁹⁶ Vanduo pirmiausia suprastas kaip sakralus elementas, tačiau šiame darbe svarbiausia chtoniškoji vandens samprata. Būtent vandens gelmė L. Būgienės apibūdinta kaip „grėsmės ir mirties metafora. <...> Tikima, jog ji – daugybės pavojingų būtybių, dvasių, mirusiųjų buveinė“⁹⁷. Taip pat mokslininkė remdamasi N. Vėliaus tyrimais akcentavo, kad vanduo, „kaip chtoniškosios sferos dalis, irgi patenka į velnio veiklos sritį, ir jo vaidmuo velnio valdomame pasaulyje yra labai svarbus: velnias pasirodo prie vandens, gyvena vandenyje ar už vandens“⁹⁸. Taigi ir pragaras „galėjo būti įsivaizduojamas vandens telkinio dugne arba kitoje pusėje; šiaip ar taip, norint patekti į mirusiųjų pasaulį, <...> reikėdavo įveikti vandens kliūtį: persikelti į kitą pusę, nuskęsti“⁹⁹. Vanduo senovės lietuvių mitologinėje sampratoje suvoktas daugiaprasmiškai. Viena vertus, sietas su visomis trimis – dangaus, žemės ir požemio – plotmėmis, su svarbiausiais žmogaus gyvenimo įvykiais, kita vertus, sietas ir su pragaro vaizdiniu.

⁹¹ Plg. Vergilijus, 1989. *Eneida*. Iš lotynų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė Antanas Dambrauskas. Vilnius: „Vaga“, šešta giesmė, eil. 323–325, p. 115.

⁹² Plg. Pyriphlegethon. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Khthonios/PotamosPyriphlegethon.html> [Žiūr. 2025 05 18].

⁹³ Vergilijus, 1989. *Eneida*. Iš lotynų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė Antanas Dambrauskas. Vilnius: „Vaga“, šešta giesmė, eil. 550–551, p. 121.

⁹⁴ Plačiau žr. Hill, J., 2008. Aken. *Ancient Egypt Online. Ancient egyptian history and art*. Prieiga: <https://ancientegyptonline.co.uk/aken/> [Žiūr. 2025 05 18].

⁹⁵ Plačiau žr. Hill, J., 2015. Mahaf. *Ancient Egypt Online. Ancient egyptian history and art*. Prieiga: <https://ancientegyptonline.co.uk/mahaf/> [Žiūr. 2025 05 18].

⁹⁶ Būgienė, L. 1999. Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. *Tautosakos darbai*, XI (XVIII), p. 13. Prieiga: https://tautosmenta.lt/wpcontent/uploads/2013/12/Bugiene_Lina/Bugiene_TD_18_1999.pdf [Žiūr. 2024 12 04].

⁹⁷ Ten pat, p. 39.

⁹⁸ Ten pat, p. 40.

⁹⁹ Ten pat, p. 43.

1.4.2 Chtoniškosios būtybės

Chtoniškojo pasaulio plotmėje veikia dievai susiję su mirtimi, o kartu su jais dažnai kaip tarpininkai arba tam tikri *pagalbininkai* veikia ir tam tikros būtybės. Pasak G. Beresnevičiaus, „prūsų pragaro, mirties dievybės nesyk rodosi ne tik kaip požemio, bet ir kaip oro dvasios“¹⁰⁰. Galima prielaida, kad mitologijoje mirties dievybės ir kitos būtybės nepaisydavusios trinario pasaulio ribų. Lietuvių mitologijoje ryškiausias chtoniškasis dievas – velnias, tautosakoje neretai vaizduojamas veikiantis ant žemės. G. Beresnevičius, remdamasis N. Vėliaus velnio įvaizdžio tyrimais, rašė, kad „velnias iš principo esti tokia transcendencijos lygmenyje, iš kurio jis gali vienodai reikštis tiek žemėje, tiek ore ar požemiuose“¹⁰¹.

Su chtoniškuoju pasauliu įprasčiausia sieti įvairias vėles, dvasias, sielas ir kitas esybes. C. G. Jung, siejęs dvasias su sąmonės vaizdiniais, teigė, kad „[k]ur kas anksčiau, nei atsirado moralinės sąžinės klausimas, buvo miškų, laukų ir vandenų dvasios“¹⁰². G. Beresnevičius sisteminėje studijoje *Lietuvių religija ir mitologija* kalbėdamas apie sielos struktūrą išskyrė šešėlį, sveikatą (dvasią), šmėklą, lukštą, antrininką ir vėles. Šešėlis, pasak jo, yra „žemiausioji sielos dalis <...>, kurią galima paveikti maginiais veiksmais arba jai padedant gauti kokius nors ženklus“¹⁰³. Sveikata jis įvardijo sielą kaip įprastai ją suvokiame, tik kartais, žmogui labai susijaudinus ar išsigandus, galinčią palikti kūną. Šmėkla arba lukštu įvardijo neaiškų, perregimą, antropomorfinį pavidalą, kurio dažniausiai negalima apčiuopti, nors kartais jis įgyja panašią į vatos ar vilnos substanciją. Šmėklos, pasak mokslininko, – tai atgailaujančios vėlės¹⁰⁴. Vėle laikoma ta sielos dalis, kuri po mirties iškeliauja į mirusiųjų karalystę, taip pat su šia sielos dalimi siejami ir mitologijoje paplitę atvejai, kai iš mirusiojo burnos išskrendanti plaštakė, bitė, paukštis, t. y. šiais pavidalais siela palieka mirusiojo kūną¹⁰⁵. Teigtina, kad sielos struktūra mitologinėje chtoniškojo pasaulio sampratoje yra nevienalytė.

Taigi mituose vaizduojami kolektyvinės sąmonės turiniai, vadinami archetipais ar kitais simboliais. Mitinei vaizduotei būdinga įprastų realybės reiškinių ir alogiškų reiškinių koegzistencija. Mitinis herojus-vyras sietas su galinga fizine jėga, o herojė-moteris vaizduota glaudžiai susijusi su gamta, Žeme, transformacijos jėga. Daugelio tautų mitologijoje vyravo trinarės pasaulio struktūros ir keleriopo kelio į pomirtinį pasaulį samprata, tikėjimas metempsichoze. Chtoniškasis erdvėlaikis suvoktas mistiškai, laiko sandas sietas su saulėlydžiu, saulėtekiu ar naktimi, o erdvės – daugiausia su

¹⁰⁰ Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 16.

¹⁰¹ Ten pat, p. 119.

¹⁰² Jung, C. G. 2015. *Archetipai ir kolektyvinė sąmonė*. Iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: „Margi raštai“, p. 32.

¹⁰³ Beresnevičius, G., 2019. *Lietuvių religija ir mitologija: sisteminė studija*. Vilnius: „Tyto alba“, p. 429.

¹⁰⁴ Plg. Ten pat, p. 435–441.

¹⁰⁵ Plg. Ten pat, p. 445.

mišku ir vandeniui, vanduo ir miškas suvokti dviprasmiškai – ir kaip riba tarp mirusiųjų bei gyvųjų pasaulio, ir kaip plotmė, kurioje ir egzistuoja pomirtinis pasaulis. Su chtoniškuoju erdvėlaikiu sielos ir įvairios chtoniškos būtybės, būdinga nevienalytė sielos samprata.

1.5 Intermedialus rašytinio teksto ir iliustracijų ryšys

Analizuojant J. Skablauskaitės mitinės vaizduotės raišką *Trečiajame tūkstantmetyje* ne mažiau svarbios iliustracijos, papildančios rašytinį tekstą, plečiančios jo prasminį lauką. Pasak Irinos Melnikovos, multimedialumo atveju „vyksta atvira kelių artikuliacijos formų jungtis (pavyzdžiui, žodžių ir piešinio), ir kiekviena iš šių formų dalyvauja kuriant bendrą teksto struktūrą bei jos reikšminį potencialą“¹⁰⁶. Todėl pasirinkta mitopoetinė tyrimą praplėsti ir papildyti intermedialumo metodine prieiga, įvardijant pagrindinius, tyrimui reikalingus, intermedialumo aspektus.

Pirmiausia būtina įsivardyti intermedialumo sampratą, tačiau tai nėra lengva užduotis dėl šios sampratos nevienalytiškumo. I. Melnikovos teigimu, bandant apibūdinti intermedialumą, būtina pradėti nuo šios sąvokos branduolio – žodžio „medija“¹⁰⁷. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje „medija“ apibūdinama kaip „komunikacijos priemonė arba kanalas; informacijos siuntėjo ir gavėjo tarpininkas, turintis savo informacijos kodavimo ir sklaidos sistemą“¹⁰⁸. Taigi paprasčiau tariant medija galima laikyti tam tikrą priemonę, per kurią užmezgamas ryšys tarp siuntėjo ir gavėjo. Literatūros tyrimuose medija apibrėžiama kaip „konvencijų ir kultūros sąlygojama priemonė pranešimams perteikti, kartu – kaip terpė, kur šie pranešimai formuojami“¹⁰⁹. Pavyzdžiui, Marshall McLuhan mediją įvardija ir kaip pranešimą¹¹⁰, ir kaip tam tikrus žmogaus, jo jausmų tęsinius¹¹¹. Intermedialumo sampratai, be abejonės, yra svarbi ir lotynų kalbos dalelytė *inter-*, paprastai suponuojanti, kad kažkas yra tarp ko nors ar tarpusavyje¹¹². I. Melnikova, remdamasi Werner Wolf ir Irina O. Rajewsky, pateikė dvi skirtingas intermedialumo sampratas: plačiąja prasme intermedialumą apibūdino kaip „atvirą ar implikuotą medijos ribų įveikimą, kuriantį įvairialypes ir klasifikuotinas

¹⁰⁶ Melnikova, I., 2016. *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 34–35.

¹⁰⁷ Plg. Melnikova, I., 2016. *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 22.

¹⁰⁸ Michelkevičius, V. Medija. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/medija/> [Žiūr. 2025 04 26].

¹⁰⁹ Medija. *Avantekstas: lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas*. Prieiga: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/medija> [Žiūr. 2025 05 05].

¹¹⁰ Plg. McLuhan, M., 2003. *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Iš anglų kalbos vertė Daina Valentinavičienė. Vilnius: „Baltos lankos“, p. 31.

¹¹¹ Plg. Ten pat, p. 39.

¹¹² Plg. Inter-. *Thesaurus Latino-Lituanicus. Jungtinis lotynų-lietuvių kalbų žodynas nuo XVII iki XXI amžiaus*. Prieiga: http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?&antraste=inter-&antraste_kirciuota=inter- [Žiūr. 2025 05 27].

sąsajas tarp medijų“¹¹³, o siaurąją prasme, pasak jos, intermedialumas apibūdinamas kaip „ne visada atviras, bet pačių tekstų kuriamas ir įreikšminimo procesus veikiantis ryšys tarp medijų“¹¹⁴. I. Melnikovos teigimu, esti dvi pagrindinės intermedialumo teorijos kryptys: vienoje kryptyje, kurią suformavo skandinavų tyrėjas Lars Elleström, koncentruojamasi į *medijos* ir *medialumo*, o antrojoje, suformuotoje vokiečių tyrėjų W. Wolf ir I. O. Rajewsky, koncentruojamasi į šios sudėtinės sąvokos sandą *inter*-¹¹⁵. Šiam darbui pakanka sampratos, kad intermedialumas nurodo santykius tarp medijų, kurios šiuo atveju – rašytinis tekstas ir iliustracijos.

I. Melnikova, remdamasi William J. T. Mitchell teorija, rašė, kad sąvoka „vaizdaraštis (angl. *imagetext*)“ gali būti taikoma „atvirai mišraus pobūdžio tekstams (pavyzdžiui, iliustruotai knygai)“¹¹⁶. Šio tyrimo daliai, kurioje analizuojamas J. Skablauskaitės apysakų ir apsakymų rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* pačios autorės pieštų iliustracijų ir rašytinio teksto santykis, svarbu įsivardyti, kad ši knyga laikytina atvirai mišraus pobūdžio tekstų rinkiniu. Verta atkreipti dėmesį į W. J. T. Mitchell mintį, kad „visos medijos yra mišrios medijos, o visos reprezentacijos yra heterogeninės; nėra „grynai“ vizualiųjų ar verbalinių menų, nors siekis išgryninti medijas yra vienas pagrindinių utopinių modernizmo gestų“¹¹⁷. Šią mintį galima papildyti ir paprasčiau išsakyta M. McLuhan mintimi, kad „bet kurios medijos „turinys“ visuomet yra kita medija“¹¹⁸. Iliustruota knyga, be abejonės, laikytina mišria medija, tačiau, remiantis W. T. Mitchell ir M. McLuhan, ir neilustruota knyga ar pavienis, betekstis paveikslas būtų laikomas mišria medija, t. y. grynos medijos neegzistuoja.

Turbūt būtų tikslinga kelti klausimą, kiek mišraus pobūdžio teksto prasminį lauką išplečia medijų simbiozė. I. Melnikova, remdamasi Gotthold Ephraim Lessing, rašė, kad poezijai ir literatūrai priskirtini veiksmai, dinamika ir laikiškumas, o vizualiesiems menams – erdviškumas, kūnai ir statika¹¹⁹. Taigi galima sakyti, kad sujungus šias medijas, formuojamas pilnesnis kūrinio vaizdas. I. Melnikovos teigimu, „[l]iteratūros intermedialumo tyrinėjimuose dėmesys kreipiamas ne tiek į naujų medijų radimosi padarinius, kiek į medžiagą, iš kurios sukonstruotas konkretus tekstas, į

¹¹³ Melnikova, I., 2016. *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 33.

¹¹⁴ Ten pat.

¹¹⁵ Ten pat, p. 85.

¹¹⁶ Melnikova, I., 2016. *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 16.

¹¹⁷ Mitchell, W. J. T., 1994. *Picture theory: Essays on verbal and visual representation*. Chicago: The University of Chicago Press, p. 5.

¹¹⁸ McLuhan, M. 2003. *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Iš anglų kalbos vertė Daina Valentinavičienė. Vilnius: „Baltos lankos“, p. 26.

¹¹⁹ Plg. Melnikova, I., 2016. *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 24.

skirtingas teksto (materialaus) egzistavimo formas, kurios skirtingais būdais trina menų ribas ir tuo provokuoja įvairiausius estetinius ir reikšmės efektus“¹²⁰.

Remdamasi Heinrich F. Plett siūlymu, I. Melnikova teigė, kad intermedialumu galima vadinti medijos keitinį (pvz., kai iliustracijos virsta tekstu ar atvirkščiai)¹²¹. Mokslininkė kalbėdama apie literatūros kūrinio adaptaciją, tvirtino, kad jos atveju susiduriama su „intersemiotine transpozicija“, kai viena ženklų sistema „perkeliamą“ į kitą ženklų sistemą, t. y. įvykstantis tam tikras vienu ženklų perkodavimas kitais. Tokiu atveju ir rašytinio teksto ženklų perkėlimą į iliustracijas (ir atvirkščiai) galima laikyti intersemiotine transpozicija¹²². Nors pati J. Skablauskaitė, kaip minėta šio darbo įvade¹²³, viename interviu prasiitarė, kad pirmiausia piešusi iliustracijas, o tik po to jas aprašydavusi rašytiniame tekste, šiame darbe atliekamo tyrimo atveju, medijos keitiniu laikytinas rašytinio teksto virtimas iliustracijomis, taigi rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* rašytinius tekstus papildo iliustracijos, o ne atvirkščiai, nes šitai reikalautų kitokio pobūdžio tyrimo.

Knygoje *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas* I. Melnikova daugiausia dėmesio skyrė knygų ir jų ekranizacijų ryšiui tirti ir teigė, kad ekranizacija laikoma antruoju tekstu (hipertekstu), o pagrindinis tekstas – literatūros kūrinys – hipotekstu¹²⁴. Šias sąvokas galima pritaikyti ir kalbant apie iliustracijų ir apysakų bei apsakymų ryšį *Trečiajame tūkstantmetyje*, hipotekstais įsivardijant apysakas ir apsakymus, o hipertekstais – rinkinio iliustracijas. I. Melnikova taip pat akcentavo, kad pasak Gerard Genette, paratekstais laikytini, pvz., knygos viršeliai, antraštės, prie paratekstų priskirtinos ir iliustracijos¹²⁵. Vis dėlto šiame darbe iliustracijos įvardytinos kaip hipertekstai, prisidedantys ir papildantys autorės mitinės vaizduotės raišką, be to, kai kuriais atvejais, iliustracijomis atskleidžiamas ir naujas, gilesnis teksto, kaip skirtingų medijų visumos, sluoksnis. Vienos medijos keitimas kita vadintinas intersemiotine transpozicija, arba kitaip – perkėlimu¹²⁶. Pasak I. Melnikovos, „medijų derinimas (multimedialumas) intrakompozicinio intermedialumo apraiška – atvira kelių artikuliacijos formų jungtis viename tekste (pvz., operoje, filme, iliustruotame literatūros kūrinioje, etc.)“¹²⁷.

Taigi intermedialumas remiasi medijų santykiais, kurie pratęsia ar papildo vienas medijas kitomis. Neretai tekstų ir iliustracijų ryšys sukuria platesnį reikšminį lauką. Jau šiame darbe minėtame G. Bernotienės intermedialioje L. Gutausko ir J. Vaičiūnaitės poezijos tyrime teigiama, kad tokia

¹²⁰ Melnikova, I., 2016. *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 27.

¹²¹ Plg. Melnikova, I., 2016. *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 32.

¹²² Plg. Ten pat, p. 129.

¹²³ Žr. šio darbo įvadą, p. 2.

¹²⁴ Plg. Melnikova, I., 2016. *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 124.

¹²⁵ Plg. Ten pat, p. 126.

¹²⁶ Plg. Ten pat, p. 129.

¹²⁷ Ten pat, p. 374.

poezija esanti „ypatinga meninė terpė, leidžianti stebėti ir analizuoti įdomų kultūrinį reiškinių – verbalinio (poetinio) ir vizualaus, erdvinio (architektūros, dailės) pradų sambūrį poetiniame tekste“¹²⁸. Taigi iliustracijos, galima sakyti, papildo verbaliai išreikštą kūrinį nauja pojūčių plotme – skaitytojui suteikiama galimybė regėti ir vizualią pateiktą-iliustraciją, išplečiančią kūrinio prasminį lauką. G. Bernotienė akcentavo, kad „[v]aizdas mene palengvina suvokimą, jį orientuoja“¹²⁹. Svarbu pabrėžti, kad šiame darbe nesiekama nuodugniai išanalizuoti intermedialumo sampratos, bandyta apsibrėžti tik svarbiausius intermedialumo bruožus, galinčius padėti analizuoti apysakų ir apsakymų bei iliustracijų ryšį, o sykiu ir tai, kaip ne tik per rašytinį tekstą, bet ir per iliustracijas atsiskleidžia J. Skablauskaitės mitinė vaizduotė.

¹²⁸ Bernotienė, G., 2005. *Menų sąveikos ieškojimai: Judita Vaičiūnaitė ir Leonardas Gutauskas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, p. 8.

¹²⁹ Ten pat, p. 22.

2. MITINĖ VAIZDUOTĖ JOLITOS SKABLAUSKAITĖS PROZOJE

Šioje darbo dalyje siekiama identifikuoti mitinius J. Skablauskaitės apysakų ir apsakymų bruožus, analizuojama, kokiais elementais kuriamas meninis apysakų ir apsakymų erdvėlaikis, kokios būtybės veikia šiame erdvėlaikyje. O svarbiausia – tiriama, kaip mitinė autorės vaizduotė kūrinuose skleidžiasi per protagonistų mitinius bruožus ir jų likimą. Remiantis intermedialumo teorija bandoma nustatyti ryšį tarp kūrinuose pateiktų pačios autorės iliustracijų ir rašytinio teksto ir kaip tai išplečia reikšminį pasakojimų lauką ir J. Skablauskaitės mitinės vaizduotės apraiškas. Todėl šios dalies skyriuose ir poskyriuose įterpiama iliustracijų ir konkrečių, iliustracijas atitinkančių teksto fragmentų analizė. Remiantis I. Melnikovos intermedialumo teorija, rašytinis tekstas laikomas hipotekstu (pirminiu tekstu), o iliustracijos laikytinos hipertekstu (antriniu tekstu)¹³⁰. Nors atrodo verta dar kartą paminėti ir tai, kad J. Skablauskaitė yra teigusi, jog pirma piešusi iliustracijas ir tik vėliau jas perrašiusi¹³¹, vis dėlto šiam tyrimui pasirinkta apysakų ir apsakymų rinkinį laikyti baigtiniu kūrinium, kurio skaitytojui svarbi medijų (rašytinio teksto ir iliustracijų) simbiozė ir atsiveriantis reikšminis laukas, o ne vieno ar kito sukūrimo pirmumas. Galiausiai sujungus visus šiuos aspektus siekiama atsakyti į pagrindinį klausimą, kaip šiais visais elementais skleidžiasi mitinė J. Skablauskaitės vaizduotė.

2.1 Meninis apysakų ir apsakymų erdvėlaikis

Erdvėlaikis apysakų ir apsakymų rinkinyje *Trečiasis tūkstantmetis* suvoktinas kaip vienis, jam priskirtini ryškūs chtoniškosios plotmės bruožai. A. Šliogeris pabrėžė, kad laikas be erdvės neegzistuoja: „Tik erdviškai įvaizdintas laikas apskritai pagaunamas. Nėra kokio nors „tada“ arba „jau ne“ savaime. „Tada“ visada yra „ten“, „kur nors“ – senovės Atėnuose, viduramžių Lietuvoje, jaunystės mieste, tėvų namuose ir t. t. net mitologinis, visai neapibrėžtas ir neišmatuojamas laikas „pagaunamas“ tik jį įsivaizduojant, vadinasi, susiejant su tam tikra, nors irgi tik menkai apibrėžiama, erdve.“¹³²

Rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* kūrinuose vaizduojama nuolat vykstanti gyvybės ir mirties kaita, todėl ir erdvėlaikis kuriamas pasitelkus su mirtimi sietinus elementus. Apysakose ir apsakymuose rašoma, kad veikėjai nuolat užuodžia puvėsių kvapą, kuris neabejotinai sietinas su

¹³⁰ Plg. Melnikova, I., 2016. *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 124.

¹³¹ Žr. šio darbo įvadą, p. 2.

¹³² Šliogeris, A., 1996. *Transcendencijos tyla*. Vilnius: „Pradai“, p. 654.

chtoniškąją plotmę: žemė „padvelkė lietumi, puvėsiais“¹³³, miškai „aitriai tvoskė puvėsiais“¹³⁴, dvaras „jau iš toli tvoskė puvėsiais“¹³⁵. Itin dažnai kūrinų erdvėlaikis siejamas su kapinėmis naktį, kurios protagonistams kelia nemalonius pojūčius: senos apleistos miško kapinės apibūdinamos kaip „šiurpi ir paslaptinga vieta“¹³⁶, kapinėse sklinda nuodingi garai: „Nuodingi, žydri garai kilo iš žemės ir drumstė protą. Buvo nepaprastai tylu, lyg žingsniuotų mirusios planetos paviršiumi. O paskui pasigirdo keisti garsai. Ėmė pleventi šviesos, į tolymas traukėsi visi pavidalai.“¹³⁷ Apysakos „Ašaringoji diena“ veikėjas Elmuntas sutinka nepažįstamąjį Piką Mirandulą, kuris papasakoja paslaptingą istoriją apie pusbrolių, nunuodijusį mylimąją – kito vyro žmoną, po mirties galinčią naktimis persikelti į gyvųjų pasaulį. Ši mirusioji prisikelianti, kai leidžiasi saulė: „Leidosi saulė. <...> Apsivilkusi žydra suknele, moteris išėjo iš kapo.“¹³⁸ Taigi mirusioji negali *prisikelti* bet kuriuo metu, mitologiniu požiūriu mirusieji gali prisikelti tik tamsiu paros laiku, diena yra gyvųjų laikas¹³⁹, tad net konstruojant šį neįtikėtiną pasakojimą autorė laikosi mitinio pasaulio logikos. Pasakojama, kad vos tik pradeda aušti prisikėlus mirusioji net fiziškai pasikeičia: „Tik vakarais būdavo labai graži, o pradėjus aušti, kai reikėdavo grįžti į kapą, tapdavo neapsakomo baisumo. Mirusieji neturi teisės kurti naujo gyvenimo šioje žemėje.“¹⁴⁰ Būtent auštant ir apsakymo „Vyras žvėries veidu“ veikėjas Martynas nustoja regėti nakties lemiamus šešėlius, kurie naktį rodosi kaip šmėklos: „Pagaliau išniro saulė. Dingo rūko pagimdytos šmėklos.“¹⁴¹ Galiausiai paaiškėja, kad Martynas pavargęs užmigo šalia kapinių, todėl ir susapnavo antgamtines būtybes: „Atmerkė akis. <...> Martynas gulėjo miške, senose, apleistose kapinėse. Negalėjo prisiminti, kaip į jas pateko. Tiesiai priešais save regėjo kapavietę, ją žyminčius akmeninius stulpus su didžiulėmis grandinėmis. Taip, čia kažkada buvo palaidoti grafai. Čia – jų kapai, jau nuniokoti laiko ir žmonių.“¹⁴²

Miškas – vienas pagrindinių chtoniškojo erdvėlaikio erdvės sandų. Jis apibūdinamas kaip sunkiai peržengiama, klaidinanti riba, skirianti gyvųjų ir mirusiųjų pasaulius¹⁴³. Apysakos „Šebiši“ protagonistei Olivijai miškas – uždrausta, pavojinga erdvė: „Miškas reiškia neištirtą šalį, grėsmę. Tai – įspėjimas.“¹⁴⁴ Nepaisant to, kad šioje apysakoje į mišką eiti uždrausta, veikėja jaučia

¹³³ Skablauskaitė, J., 2000. Apsakymas „Vyras žvėries veidu“. *Trečiasis tūkstantmetis: apysakos ir apsakymai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 171. Toliau šio darbo išnašose nurodomi rinkinio apysakų ir apsakymų pavadinimai ir konkretus rinkinio puslapis.

¹³⁴ Apsakymas „Banguojantis veidas“, p. 195.

¹³⁵ Apysaka „Šebiši“, p. 222.

¹³⁶ Apsakymas „Vyras žvėries veidu“, p. 172.

¹³⁷ Apsakymas „Vyras žvėries veidu“, p. 171.

¹³⁸ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 58.

¹³⁹ Plg. Būgienė, L. 1999. Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. *Tautosakos darbai*, XI (XVIII), p. 66. Prieiga: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Bugiene_Lina/Bugiene_TD_18_1999.pdf [Žiūr. 2024 12 04].

¹⁴⁰ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 60.

¹⁴¹ Apsakymas „Vyras žvėries veidu“, p. 172.

¹⁴² Apsakymas „Vyras žvėries veidu“, p. 177.

¹⁴³ Plg. Vėlius, N., 1987. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: „Vaga“, p. 55.

¹⁴⁴ Apysaka „Šebiši“, p. 209.

paslaptinę trauką šį draudimą sulaužyti: „<...> pajuto nenugalimą trauką. Kažkas ją ten viliojo, kvietė į pačią gūdžiausią miško tankmę.“¹⁴⁵ Skaitant išaiškėja, kad šio apsakymo veikėjas traukia miškų karalius, vaizduojamas kaip žemiškas vyras, turintis vieną ypač išskirtinę savybę – kanopas vietoje kojų: „Netikėtai miškų karalius atsisėdo ant grindų. Jis nusiavė batus, nusitraukė kojines. Ir Arimeta išvydo kanopas.“¹⁴⁶ Kanopos ar apskritai ne žmogaus kojas turinti žmogiška būtybė mitologijoje sieta su velnio įvaizdžiu¹⁴⁷. Šioje apysakoje miškas interpretuotinas kaip riba, kurią veikėjos, norinčios patekti į miškų karaliaus valdas, turi įveikti ir sykiu kaip pati chtoniškoji ertmė, kurioje gyvena miškų karalius, interpretuotinas ir kaip velnias. Apysakoje „Ašaringoji diena“ miškas taip pat vertintinas kaip mirusiųjų ir gyvųjų pasaulio riba. Mirusioji moteris, galinti prisikelti tik saulei leidžiantis ir aplankyti gyvą mylimąjį, turi pirmiausia pereiti mišką: „Ji ėmė eiti virš rugių plonyte voratinklio gija, ištempta nuo kapo iki miško. Moteris ėjo, tarsi turėtų kokį tikslą, tarsi jos kas ten lauktų – miške ar už miško.“¹⁴⁸

Ne tik miškas, tačiau ir vanduo bei įvairūs vandens telkiniai yra itin svarbus chtoniškojo erdvėlaikio elementas. G. Beresnevičius, remdamasis A. J. Greimo svarstymais, rašė, kad lietuviai tikėję pomirtinį pasaulį egzistavus vandenyje, marių dugne ar saloje¹⁴⁹. Apsakymo „Iki pasimatymo, Side“ veikėjui Arntui magiškų galių turinti pramotė Sidė atveria chtoniškąjį jūros vaizdinį: „<...> jūroje pamatė apvalų stalą, užtiestą auksine staltiese. Aplink jį susėdo kažkokie žmonės, apsirengę žvilgančiais drabužiais, užsidėję aukštas kepures. Jie ilgai meldėsi, o paskui pradėjo valgyti, kažkuo užsigerdami iš aukštų krištolinių ąsočių.“¹⁵⁰ Tai parodžiusi pramotė Arntui teigia, kad viskas jam tik sapnuojasi¹⁵¹. Arnto pramotė apsakyme vaizduojama kaip magiškų galių turinti ir amžinai migruojanti tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių būtybė, sykiu tampanti dviejų pasaulių tarpininke, galinčia atverti Arntui mirusiųjų pasaulio vaizdinį. Apysakoje „Šėbiši“ vanduo, kaip ir miškas, galimas interpretuoti kaip kliūtis tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių. Norėdama patekti į paslaptinę, krikštamotę Oliviją taip traukiantį mišką, Arimeta turi įveikti vandens kliūtį: „Kodėl šie tvenkiniai dabar pastoja jai kelią į mišką? Arimeta susirūpinusi vaikščiojo palei vandenį. Ir štai – tarp švendrių ji pamatė valtelę su irklais.“¹⁵² G. Beresnevičius tyrinėdamas tautosaką atkreipė dėmesį, kad tikėta, jog keliaujantysis į pragarą turi įveikti pagrindinę kliūtį – vandenį, marias¹⁵³. Tačiau ne mažiau svarbu ne tik į tvenkiniai, kurie pastoja kelią į mišką, bet ir valtelė su irklais, suponuojanti ryšį su kelione į požemių pasaulį. Kitaip tariant, valtelės motyvas primena mitinį keltininko Charono vaizdinį. Tai

¹⁴⁵ Apysaka „Šėbiši“, p. 212.

¹⁴⁶ Apysaka „Šėbiši“, p. 215.

¹⁴⁷ Plg. Vėlius, N., 1987. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: „Vaga“, p. 43.

¹⁴⁸ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 58.

¹⁴⁹ Plg. Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 35.

¹⁵⁰ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 190.

¹⁵¹ Plg. Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 190.

¹⁵² Apysaka „Šėbiši“, p. 212.

¹⁵³ Plg. Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 98.

galėtų patvirtinti ir tolimesnis apysakos fragmentas, kuriame Arimeta norinti grįžti iš miškų karaliaus-velnio valdų ir neberandanti valtelės: „– Ką aš dabar darysiu? – suaimanavo Arimeta. – Kaip grįšiu pas Oliviją? <...> – Aš tave nuplukdysiu į kitą krantą, – pasakė karalius nusirengdamas. Kas buvo tie tamsiai žali tvenkiniai su gulgėmis ir gluosniais pakrantėse? Anapilis? Ir kodėl dabar Arimeta turėjo juos perplaukti, sėdėdama šviesiabarzdžiui ant nugaros?“¹⁵⁴ Taigi miškų karalius tampa jos psichopompu, sugrąžinančiu ją į gyvųjų pasaulį, padedančiu įveikti vandens kliūtį. Pati Arimeta suvokia ir reflektuoja tvenkinio sąsajas su anapiliu. Šios apysakos erdvėlaikiui itin svarbūs vandens ir miško elementai. Kaip žinoma, už vandens – velnio karalystė, taigi chtoniškasis pasaulis, kurį dar saugo ir tankus miškas. Šią dvigubą kliūtį galima interpretuoti kaip tam tikrą apsakymo protagonistų – Arimetos ir Olivijos – kelią į iniciaciją, Arimeta peržengusi pasaulių ribą subręsta, o Olivija, apimta pavydo mirusiai miškų karaliaus žmonai, susinaikina – virsta laukiniu žvėrimi.

Rinkinio apysakose ir apsakymuose formuojamo erdvėlaikio erdvės sandui priskirtini ir ne su gamta, o su materialiąja kultūra – niūriais, tamsiais, kartais autorės sąmoningai su chtoniškąja plotme siejamais pastatais, kuriuose gyvena ar lankosi kūrinių veikėjai. Apysakos „Vargonėlių muzika“ veikėja Matilda gyvena niūriame name ir naktimis bijo įeiti į vieną kambarį: „Aš bijojau tik vieno dalyko pasaulyje – kamarėlės kitame namo gale iš sodo pusės. Naktimis ten kažkas vaikščiodavo, bildėdavo, net dieną nejauku būdavo įeiti į tamsią, priplėkusią patalpą, pasieniuose užgriozdintą sulūžusiomis spintomis, rašomuoju stalu ir kitokiu šlamštu.“¹⁵⁵ Šioje apysakoje mitologizuojami ir tam tikri sukultūrintos erdvės elementai: „Žinau čia tokius griuvėsius. <...> Ten yra šulinys su ypatingu vandeniu. <...> Jis suteikia stiprybės. Tai – stebuklingas vanduo.“¹⁵⁶ Paslaptinguose rūmuose, kuriuose Matilda apsilanko naktį koegzistuoja gyvieji ir mirusieji: „Tiek daug tuščių kambarių, didžiulių salių ir vieni vaiduokliai aplinkui, kai tuo tarpu yra žmonių, kurie neturi kur gyventi. Ką padarysi, čiagi – negyvųjų namai. O aš, – pagalvojau, – ką aš čia veikiu? Gal jau numiriau?“¹⁵⁷ Apsakymo „Chimerų juokas“ veikėjas Moras naktį netikėtai Vilniuje aptinka paslaptinę pastatą-šventyklą, kurioje gyvena chimeros: „Keista, ponas Moras niekaip negalėjo suprasti, kada ši šventykla galėjo būti pastatyta, kas ją statė, kokio ji yra stiliaus? <...> Gal ji išniro iš žemės gelmių? <...> Čia, ko gero, buvo visai ne pagoniškoji šventykla; šis pastatas turėjo bizantiško stiliaus kupolėlį. Smalsumo pagautas, pažvelgė pro siaurutį langelį. Pamatė pagoniškojo altoriaus su laiptais liekanas, glazūruotų keramikinių plytelių grindis, per kurias rangėsi gyvatės, o gal žalčiai, ropojo rupūžės.“¹⁵⁸ Apsakymo „Iki pasimatymo, Side“ protagonistas Arntas gyvena užkerėtuose protėvių rūmuose: „Šis namas-pilis buvo jo protėvių palikimas. Šimtmečių šimtmečiais pilis ėjo iš

¹⁵⁴ Apysaka „Šebiši“, p. 222.

¹⁵⁵ Apysaka „Vargonėlių muzika“, p. 97.

¹⁵⁶ Apysaka „Vargonėlių muzika“, p. 105.

¹⁵⁷ Apysaka „Vargonėlių muzika“, p. 119.

¹⁵⁸ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 148.

kartos į kartą, niekad nebuvo panaudojama kitokiems tikslams – neiškeičiama, neišnuomojama. Svetimas žmogus negalėdavo joje gyventi: tuoj apsirgdavo ir numirdavo. Net žmonas palikuonys turėdavo rinktis iš savo giminės.“¹⁵⁹

Galima teigti, kad apysakų ir apsakymų erdvėlaikį J. Skablauskaitė konstruoja pasitelkdama mitinio mąstymo logiką, kuriame veikėjai susiduria su *sukeistinta* realybe tam tikru laiku ir tam tikroje vietoje. Erdvės sandui svarbios miško, vandens ribos, galinčios perkelti į mirusiųjų pasaulį, velnio valdomą sritį, kapinės ir su ja siejami tam tikri atmosferiniai, veikėjų būsenas lemiantys elementai, kūrinių veikėjai gyvena ir naktį lankosi niūriuose, tamsiuose namuose bei rūmuose, kurie būtent naktį pakinta ir tampa gyvųjų ir mirusiųjų susidūrimo erdve. Laiko sandas siejamas su naktimi, saulėlydžiu, saulėtekiu, būtent tokiu metu susiduriama su kita – nežemiškąja realybe. Tačiau erdvėlaikį autorė konstruoja apsiribodama ne tik erdvės ar laiko elementais, ne mažiau svarbios ir tame erdvėlaikyje veikiančios, neretai kūrinių veikėjų gyvenimus net lemiančios būtybės.

2.2 Chtoniškosios būtybės

Kūriniuose vaizduojamas antgamtinės būtybės galima laikyti tam tikrais nuo erdvėlaikio neatsiejamaiais vaizdiniais ar reiškinais, kuriuos veikėjai sutinka ir regi konkrečiu laiku ir konkrečioje vietoje. Rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* veikėjai nuolat susiduria su įvairiausiomis nežemiškomis būtybėmis. J. Skablauskaitės apysakoms ir apsakymams būdinga įvairių mitinių, archetipinių įvaizdžių sinergija, justų baltų mitologijos įtaka, sykiu esama ir vaizdinių ar būtybių iš graikų mitologijos.

Pirmoji kategorija, kuriai būtų galima priskirti apysakose ir apsakymuose veikėjų regimas ar sutinkamas būtybes – įvairių pavidalų dvasios. Apysakos „Vargonėlių muzika“ iliustracijoje-hipertekste¹⁶⁰ vaizduojama tamsi, plaukuota būtybė Nykus, sėdintis ant kelmo miško proskynoje. Piešta autorei būdingu tamsiu stiliumi. Ši iliustracija sietina su šiais apysakos teksto fragmentais: „Netikėtai ant kelmo pamačiau tupintį žvėriuką, o gal žmogišką. Jis grojo vargonėliais. Išvydęs mane, paslėpė savo instrumentą.“¹⁶¹; „Ėmiau jį smalsiai apžiūrinėti. Jis turėjo stačias, smailas ausis, buvo visas apšepęs. Pamatęs, kad įžūliai į jį spoksau, ant galvos užsimaukšlino kepuraitę ir iškart tapo panašus į žmogų.“¹⁶² Rašytinio teksto fragmente šiuo atveju būtybės išvaizda pernelyg nedetalizuojama, svarstoma, tai žmogus ar žvėris, pabrėžiamos jo stačios ir smailios ausys, tai, kad jis apšepęs. Tuo tarpu iliustracija mitologizuoja šią būtybę, aiškiai atskleisdama jo nežemišką ir

¹⁵⁹ Apysakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 183.

¹⁶⁰ Žr. 1 priedą, p. 69.

¹⁶¹ Apysaka „Vargonėlių muzika“, p. 95.

¹⁶² Apysaka „Vargonėlių muzika“, p. 95.

nežmogišką išvaizdą, iliustracijoje jis panašesnis į žvėrį nei į žmogų. Todėl galima sakyti, kad iliustracija sustiprina skaitytojui šios būtybės įvaizdį, atskleidžia gilesnį mitologinį klotą. Pats Nykus, kaip vėliau paaiškėja, – iš tiesų yra nei žmogus, nei gyvūnas, o skenduolio vėlė¹⁶³. Nykus išskirtinis ir tuo, kad turi stebuklingą daiktą – vargonėlius, kuriais „užgrojus, mergina seksianti paskui tave nors ir į pasaulio kraštą“¹⁶⁴. Šie vargonėliai paties Nykaus apibūdinti kaip kinų instrumentas – nendrinis šengas, susijęs su Kinijos tradicijomis, kai vyrai grodami šengais eina į mišką, o moterys skambindamos varpeliais seka jiems iš paskos¹⁶⁵. Naktį Nykui užgrojus stebuklingais vargonėliais pasirodo keistos būtybės: „Aš visa pasinėriau į aplinkui sklindančius kerinčius garsus, paskui pamačiau juos mažučius, sidabrinus, su siauručiais juodais plyšeliais akių vietoje. Šie kiniečiai buvo apsitaisę ryškiais, puošniais drabužiais. <...> Visi pradėjo šokti mėnesienoje.“¹⁶⁶ Šios apysakos protagonistė Matilda vėliau paslaptingoje pilyje naktį regi neįprastus siluetus: „Sutemus ant paradinių laiptų aš regėjau stovint blyškias damas su besidraikančiais šydais ir tamsius, rusvus vyrų šešėlius. <...> Vaiduokliai, o gal tai buvo tikri žmonės, šoko, tarytum pleveno ore.“¹⁶⁷ Apsakymo „Namelis virš rugių“ veikėjas Eugenijus Tarasevičius dienoraštyje rašė dažnai regėjęs savo mirusią motiną: „Vienąkart mačiau ją einant per miglą tiesiai į mane. Paskui ji leidosi laiptais į rudens sodą. Atrodė nepaprastai trapi su balta suknele ir ilgu šydu. Šiltas vėjas lingavo ilgakotes gėles ir pleveno motinos šydą. Gerai mačiau – jis buvo visas apkibęs vorais.“¹⁶⁸ Mirusios motinos reginiai šiame apsakyme interpretuoti kaip Eugenijaus mirties baimės ir sielvarto projekcijos mirus jo artimiesiems. Apsakyme „Vyras žvėries veidu“ pasakojama, kad protagonistas Martynas sambrėškos metu miške regi šmėklas ir piktąsias dvasias, kurios „bėgo į pelkes, į senų medžių dreves, į tamsias, niūrias palėpes, apleistas varpines, neįžengiamus miškus, senas kapines, gervuogėm apraizgytus griuvėsius“¹⁶⁹. Sutrikdytas nakties tamsos ir mįslingos erdvės, jis regi šmėklas, kurios gali būti interpretuojamos kaip jo baimių projekcijos. Apysakoje „Šebiši“ pasakojama apie miškų karalių, kuris savo troboje miške laiką mirusios žmonos Izoldos iškamšą: „Apšvietęs iš visų pusių gaubtą žvakėmis, mintyse be galo susikaupiu, murmu savo keistas maldas. Ir pas mane grįžta mylima būtybė, nesvarbu, kad jos kūnas lyg miražas, ji dar labiau vilioja, varo mane iš proto, nes yra nepasiekiamas. O kartais nereikia nė gaubto, ji mane aplanko bet kur – miške, troboje ar laukuose. Staiga pasijuntu esąs ne vienas, ji apglėbia mane savo meile ir rūpesčiu, godžiai sugeria į save visas mano mintis, visus troškimus, visas mano nesąmones, rūpesčius ir haliucinacijas.“¹⁷⁰ Iš tiesų panašu, kad miškų

¹⁶³ Plg. Apysaka „Vargonėlių muzika“, p. 116.

¹⁶⁴ Apysaka „Vargonėlių muzika“, p. 100.

¹⁶⁵ Plg. Apysaka „Vargonėlių muzika“, p. 101.

¹⁶⁶ Apysaka „Vargonėlių muzika“, p. 102.

¹⁶⁷ Apysaka „Vargonėlių muzika“, p. 117.

¹⁶⁸ Apsakymas „Namelis virš rugių“, p. 132.

¹⁶⁹ Apsakymas „Vyras žvėries veidu“, p. 171.

¹⁷⁰ Apysaka „Šebiši“, p. 218.

karalius regi savo žmoną kaip miražą, jos dvasia galimą laikyti ilgesio projekcija miškų karaliaus regėjimuose. Jau minėta anksčiau, kad naktis laikyta mirusiųjų veiklos metu, todėl remiantis mitologine logika, būtent naktį veikėjai ir regi šešėlius-vaiduoklius. Apysakos „Ašaringoji diena“ veikėjas Pikas Mirandula leidžiantis saulei išvystąs mirusį mokslininką: „Leidosi saulė, ir kaip sapne žydėjo baltosios alyvos. <...> Šalia manęs atsisėdo prieš trejus metus numiręs mokslininkas. <...> Bet ką man gali padaryti numirėlis? Nieko. Ant sukriošusių kaulų kabaliavo geltona, sudžiuvusi oda. Vietoj akių – juodos, gilios akiduobės. Ir numirėliais niekas nebesidomi. Visi seniai juos pamiršo. <...> Tad ko jis čia dar atsibastė iš nebūties, kas jam neduoda ramybės?“¹⁷¹ Pats Pikas Mirandula – buvęs mokslininkas, todėl šis reginys sietinas su jo paties praeitimi arba galima ateitimi. Apsakymo „Trečiasis tūkstantmetis“ erdvėlaikis siejamas su maro pamėklėmis: „Naktys balkšvos, tvankios, kupinos siaubo. Dar sklando maro pamėklės po kiemą, rauda sode, slankioja palei langus.“¹⁷²

Antrajai nežemiškų rinkinio būtybių kategorijai priskirtina apsakyme „Namelis virš rugių“ aprašoma mirtina liga, vaizduojama roplio pavidalu. Apsakymo hipertekste¹⁷³ vaizduojamas rugių laukas, debesis, tolumoje matosi gyvenamasis namas, pirmajame iliustracijos plane matoma bjauri, ruplėta būtybė, puolanti penkis vaikus. Hipoteksto fragmente, kurį vaizduoja šis hipertekstas, rašoma: „Jau prieš išvažiuojant iš Vilniaus, imdavau sapnuoti vis tą patį sapną. Rugiuose gyvenanti pabaisa laižo mano brolius ir seseris. Jie rėkia iš siaubo plačiai išsižioję. Ir aš atsibundu nuo kraupaus riksmo, išsprakaitavęs, spurdančia širdimi.“¹⁷⁴ Galima teigti, kad šio fragmento hipertekstas skaitytojui *įvaizdina* hipotekstą, tam tikra prasme mitologizuoja ligą-roplį. Apie roplio-ligos palytėjimą vėliau apsakyme rašoma: „Mano broliai ir seserys, sutikę tą baisų žvėrį rugiuose, nukeipo iš baimės. Ten, kur prisilietė tos pabaisos liežuvis, iškilo jiems pūslės ir pradėjo mažėti ta kūno pusė, kurią jis buvo lyžtelėjęs. Juos išvežė į ligoninę, o vienas mirė ant motinos rankų. <...> Mirties pažymėjimuose parašyta, kad jie mirė nuo hemiatrofijos.“¹⁷⁵ Taigi galiausiai paslaptingo ir žiauraus roplio lyžtelėjimas yra įvardijamas kaip hemiatrofija, kuri ir apibūdintina kaip liga, paveikianti vieną organų ar kūno pusę¹⁷⁶. Dienoraštyje Eugenijus toliau samprotauja: „Tas roplys – baisi haliucinacija. Mano broliai ir seserys, įtikėję motinos pasakomis, tiesiog numirė iš baimės. Tada taip maniau. O dabar...“¹⁷⁷ Galima teigti, kad liga yra mitologizuojama, jai suteikiamas antgamtiškas, žiaurus roplio-pabaisos pavidalas, nuo kurio miršta veikėjo Eugenijaus Tarasevičiaus šeima. Paklaustas, kas atsitiko

¹⁷¹ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 83–84.

¹⁷² Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 9.

¹⁷³ Žr. 2 priedą, p. 70.

¹⁷⁴ Apsakymas „Namelis virš rugių“, p. 132.

¹⁷⁵ Apsakymas „Namelis virš rugių“, p. 132–133.

¹⁷⁶ Plg. Hemiatrophy. Merriam-Webster. Prieiga: <https://www.merriam-webster.com/medical/hemiatrophy> [Žiūr. 2025 05 20].

¹⁷⁷ Apsakymas „Namelis virš rugių“, p. 137.

jo šeimai, Eugenijus atsakęs: „Liga. Sakytum būtų mirę iš baimės. Viena jų kūno pusė vis traukėsi, mažėjo, pakol nieko nebeliko, – murmėjau neaiškiai, nes ir pats dorai nesupratau tikrosios nelaimės priežasties. – Manau, kad dėl to kaltas roplys, kuris gyvena rugiuose...“¹⁷⁸ Galiausiai ir pats Eugenijus Tarasevičius savo dienoraštyje prieš mirtį rašė įtikėjęs, jog ir pats nuo šios ligos mirsiąs: „<...> manęs taip pat tyko mirtis, tokia pat, kaip ir motinos, kaip mano brolių ir seserų. Roplys slankioja kažkur netoliese laukdamas manęs.“¹⁷⁹ Tačiau išaiškėja, kad jis miręs ne nuo ligos, o nusinuodijęs.

Trečiajai rinkinio būtybių kategorijai priskirtinos įvairios būtybės, dvasios, turinčios gyvūnų bruožų. Apsakymo „Vyras žvėries veidu“ hipertekste¹⁸⁰ vaizduojami medžiai, atsispindintys vandens telkinyje. Pirmajame iliustracijos plane pavaizduota demoniškos išvaizdos būtybė įkypomis akimis su neįprastai ilgomis ausimis-ragais. Tolumoje medžiuose vaizduojama pora tikriausiai tokių pat kaip pirmajame plane pavaizduotoji būtybė atrodančių juodų siluetų ilgomis uodegomis. Hipotekste šis iliustracijoje vaizduojamas fragmentas aprašomas šitaip: „Atsisėdęs ant žolės, iš kuprinės išsitraukė sumuštinį. Aukštai medžiuose suposi kažkokie juodi, paslaptingi žvėrys atlėpusiomis ausimis ir ilgomis uodegomis. Vaidenosi, kad miškas beribis kaip jūra, bet ir ji turėjo krantus.“¹⁸¹ Rašytinio teksto fragmente sudaromas įspūdis, kad medžiuose apsakymo veikėjas Martynas regi tiesiog juodus žvėrys atlėpusiomis ausimis ir ilgomis uodegomis, tačiau rašytiniame tekste neakcentuojamas jų mitiškumas ar antgamiškumas. Hipertekstas sustiprina šio teksto fragmento mitinį pobūdį, būtybės, pavaizduotos iliustracijoje, atrodo paslaptingesnės ir demoniškesnės nei aprašytos. Todėl galima teigti, kad hipertekstas šiuo atveju išplečia hipoteksto prasminį – mitinį lauką. Martynas šioje fantasmagoriškoje erdvėje regi ir šunburnį, kuris žodyne apibūdinamas kaip „sakmių, pasakų būtybė, panaši į žmogų su šuns snukiu veido (burnos) vietoje“¹⁸²: „Jo akys sublizgo. Nasrai prasivėrė. Burna tviskėjo pilna aštrių, smailių dantų. Matyt, buvo alkanas. Nuo nasrų žemyn nutūso blizganti seilė.“¹⁸³ Vėliau nupasakojamas Martyno sapnas, kuriame jis susapnuoja „aukštą, gražų vyriškį su ilga, juoda barzda. Jis pasisakė esąs vokietis, grafas Artas“¹⁸⁴, kuris prisipažįsta Martynui, kad naktimis linksminasi, o dieną tampąs šunburniu¹⁸⁵. Atkreiptinas dėmesys į grafo Arto apibūdinimą – juk ir velnias mitologijoje neretai apibūdinamas kaip *ponaitis* arba *vokietukas*¹⁸⁶. Vis dėlto šunburnis galimas laikyti vilkolakio vaizdinio variantu, apie kurį pasakojama ir apysakoje „Ašaringoji diena“: „Tada išvydome iš už kampo išlendant vilkolakį. <...> Jaunikaitis buvo aukštas, nupilkusio veido ir

¹⁷⁸ Apsakymas „Namelis virš rugių“, p. 134.

¹⁷⁹ Apsakymas „Namelis virš rugių“, p. 142.

¹⁸⁰ Žr. 3 priedą, p. 71.

¹⁸¹ Apsakymas „Vyras žvėries veidu“, p. 173.

¹⁸² Šunburnis. *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga: <https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/%C5%A1unburnis?paieska=%C5%A1unburnis&i=e1ec6da8-f727-4d0a-94e9-726af49bffa7> [Žiūr. 2025 01 11].

¹⁸³ Apsakymas „Vyras žvėries veidu“, p. 173.

¹⁸⁴ Apsakymas „Vyras žvėries veidu“, p. 175.

¹⁸⁵ Plg. Apsakymas „Vyras žvėries veidu“, p. 176.

¹⁸⁶ Plg. Vėlius, N., 1987. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: „Vaga“, p. 41.

ypatingų akių, na, nemoku nupasakoti jo išorės, bet taip ir atrodo vilkolakiai. <...> Vėliau vilkolakis buvo sugautas. Jis prisipažino nužudęs daugybę žmonių.“¹⁸⁷ Vilkolakio vaizdinys būdingas daugelio šalių mitologijai, tarp jų – ir lietuvių. Lietuvių mitologijoje vilkolakiai laikyti asmenimis, galinčiais pasiversti vilkais, pjaunančiais avis ar užpuolančiais žmones¹⁸⁸. Paminėtina, kad vilkolakio-šungalvio vaizdiniui galima priskirti ir apysakos „Ašaringoji diena“ veikėjo Piko Mirandulos pasakojimą apie *kinokefalą*: „Išvydome baisų žvėrį. Jis kapstė kojomis žemę. Tai buvo didelis, juodas kinokefalas.“¹⁸⁹ Kinokefalas prūsų mitologijoje suvoktas taip pat kaip šungalvis¹⁹⁰.

Ketvirtajai kategorijai galima priskirti kūriniuose sutinkamas būtybes, sietinas su baltų mitologija. Pavyzdžiui, apysakos „Ašaringoji diena“ veikėjas Pikas Mirandula traukinyje nepažįstamajam pasakoja apie jau anksčiau aptartą mirusią pusbrolio mylimąją ir tai, kad, nepaisant jos mirties, jie galėję susilaukti vaikų: „Kartą naktį, šviečiant mėnuliui, jis išėjo pasivaikščioti po sodą. <...> Staiga išgirdo verksmą. Verksmas sklido iš avilių. Žmogus atsargiai prislinko arčiau. Jis išvydo tamsius žmogelius, tupinčius ant avilių. Jie buvo plonučiai ir visai nuogi. Jie drebėjo nuo nakties vėsos ir buvo alkani. Žmogus tuoj atnešė pieno, o kitą dieną – lininius marškinėlius. Jais apvilko žmogučius. Patenkinti jie vėl sulindo į avilius. <...> Tai buvo mano pusbrolio ir jo vargšės sugyventinės vaikai. Jie virto kaukais. Aš pats kartu su dėde padėjau juos į avilius. Ilgai ieškojome, kol radome tą negyvenamą sodybą. Vaikeliai aviliuose numirė iš bado. Kitus mes sumetėme į ežerą.“¹⁹¹ Pirmiausia šių būtybių mitiškumas pagrįstinas tuo, kad jų motina – mirusi moteris, gebanti migruoti tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių. Nežemiškomis aplinkybėmis gimę vaikai virtę kaukais. G. Beresnevičius rašė, kad kaukai lietuvių mitologijoje – chtoniškos prigimties būtybės, gausinančios šeimininkų turtus ir atrodančios kaip maži žmogeliukai. Jiems aukotas pienas, šeimininkui su jais sudarius sutartį reikėję pernakt pasiūti lininius drabužėlius¹⁹². Panašu, kad J. Skablauskaitė kurdama šias būtybes ir laikėsi mitinio mąstymo elementų. Kaip ir mitologijoje, apysakoje aprašomi žmogeliukai-kaukai gavo pieno, lininius marškinėlius, netgi tai, kad juos sumetė į vandenį laikytina mitinio mąstymo detale, kadangi pasak G. Beresnevičiaus, A. J. Greimas siūlęs kaukus laikyti pusiau žemiškos-vandeninės prigimties būtybėmis¹⁹³. Vis dėlto nepraleistina ir mirusios moters palaidojimo detalė – ji palaidota ne kapinėse: „<...> palaidojo moterį laukuose, prie kryžkelės. Nepastatė nei kryžiaus, nei paminklo. Kapas tuoj apaugo rugiagėlėmis. Čia buvo daug gražiau negu kapinėse.“¹⁹⁴

¹⁸⁷ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 70.

¹⁸⁸ Plg. Beresnevičius, G., 2001. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: „Aidai“, p. 193.

¹⁸⁹ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 90.

¹⁹⁰ Plg. Baronas, D., 2005. Demonų grimasos lietuvių pagonybėje. *Naujasis Židinys-Aidai*, 5, p. 169. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367152247593/J.04~2005~1367152247593.pdf> [Žiūr 2025 05 18].

¹⁹¹ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 57.

¹⁹² Plg. Beresnevičius, G., 2001. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: „Aidai“, p. 92–93.

¹⁹³ Plg. Ten pat, p. 93.

¹⁹⁴ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 58.

Senovės baltai tikėję, kad kapas – tai tam tikri vartai, per kuriuos patenkama į dausas, jis atskiria gyvųjų ir mirusiųjų pasaulius¹⁹⁵. Remiantis šiuo mitologiniu požiūriu, galima laikyti, kad laidojimo detalė paminima ne veltui. Tai, kad ji palaidota ne kapinėse ir be jokio paminklo lemia jos galimybę vaidintis, t. y. ji netinkamai palaidota tarsi įstringa ant mirusiųjų ir gyvųjų pasaulius siejančios ribos, todėl ir galinti vaidintis, sugrįžti pas savo mylimąjį. Prie baltiškųjų būtybių priskirtinas ir apysakos „Ašaringoji diena“ veikėjo Piko Mirandulos išvystas maumas¹⁹⁶. Maumas lietuvių mitologijoje laikytas šlapių ir drėgnų vietų būtybe, kuria lietuviai gąsdindavę vaikus¹⁹⁷. Vėliau apysakoje Pikas Mirandula apsilankęs pas Pilunitą – turtingą vyrą, gyvenantį prašmatniuose rūmuose: „Jie atrodė tarytum milžiniška šventovė, tik neaišku, kam joje buvo meldžiamasi.“¹⁹⁸ Pilunitas laikytinas viena prūsų ir lietuvių turto ir pertekliaus dievo Pilvyčio vardo variacijų¹⁹⁹. Šis veikėjas-būtybė vertintinas kaip baltų dievo Pilvyčio atitikmuo, tai žymi ne tik veikėjui-būtybei suteiktas vardas, tačiau ir jo nežemiški turtai – prabangūs rūmai, turtinė pilnatvė. Apysakoje „Šebiši“ už jau nagrinėtų vandens ir miško kaip slenksčių, ribojančių gyvųjų ir mirusiųjų pasaulį, veikėjos Arimetos kitame krante laukia antgamtinių bruožų turintis vyras: „Jis buvo apsilvilkęs medžio žievės spalvos drabužiais. Atrodė, tarsi visas būtų apaugęs samanomis, net ir akys buvo samanų spalvos – minkštos, labai švelnios. Jo žvilgsnis nuslydo Arimetos kūnu – tarsi saulės spindulys brautųsi pro drėgnus, tvankius medžius.“²⁰⁰ N. Vėlius, nuodugniai ištyręs velnio vaizdinį lietuvių tautosakoje radęs atvejų, kai velnias apibūdintas kaip žaliai apsirengęs žmogus²⁰¹. Apysakoje vaizduojamas vyras identifikuojamas kaip miškų karalius, turintis ryškių velnio bruožų. Tačiau ir Arimetos susitikimas su juo įgyja tam tikrą, atpažįstamą pasakišką bruožą. Pavyzdžiui tai, kaip miško karalius vertina Arimetos išvaizdą, primena Charles Perrault pasakos *Raudonkepuraitė* fragmentą, kuriame pasakojama, kaip Raudonkepuraitės senelę surijęs ir ja persirengęs vilkas laukia Raudonkepuraitės, norėdamas ją suėsti. Nors pasakoje pasikeitusiais senelės bruožais stebisi ir klausinėja pati Raudonkepuraitė²⁰², J. Skablauskaitės apysakoje miškų karalius panašiai vertina Arimetą kaip galimą grobį: „– O kokios puikios tavo ausys – rausvos, spindinčios it kokie skanūs, neregėti grybai. O lūpos tavo baltame veide žėri it pralietas nekaltas kraujas. Tau labai tinka ši mėlyna suknelė su balta nėrinių apykakle. <...> – Nesuprantu, nieko nesuprantu... – ėmė murmėti miškų karalius. – Kodėl tavo smulkus kūnelis

¹⁹⁵ Plačiau žr. Laidosena. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/laidosena/> [Žiūr. 2025 05 19].

¹⁹⁶ Plg. Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 78.

¹⁹⁷ Plg. Džekčioriūtė-Medeišienė, V., 2016. Nežiūrėkit šulnin, ba maumas intrauks! *Bernardinai.lt*. Prieiga: <https://www.bernardinai.lt/2016-05-04-neziurekit-sulnin-ba-maumas-intrauks/> [Žiūr. 2025 05 19].

¹⁹⁸ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 80.

¹⁹⁹ Plačiau žr. Beresnevičius, G., 2001. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: „Aidai“, p. 137.

²⁰⁰ Apysaka „Šebiši“, p. 212.

²⁰¹ Plg. Vėlius, N., 1987. *Chtoniskasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: „Vaga“, p. 44.

²⁰² Plg. Perrault, Ch., 2012. *Šarlio Pero pasakos*. Iš prancūzų kalbos vertė Dominykas Urbas ir Margarita Šeškuvienė. Vilnius: „Vaiga“, p. 9–11.

taip stipriai kvepia pjuvenomis? Šis kvapas man nepatinka. Jis manęs nė kiek nejaudina.“²⁰³ Šį fragmentą galima laikyti gana tolimu pasakos intertekstu, įžvelgtinas ir veikėjų transformacijų panašumas, Ch. Perrault pasakoje vilkas persirengia Raudonkepuraitės senele, norėdamas ją suėsti, J. Skablauskaitės apysakoje, galima teigti, velnias vaizduojamas kaip miškų karalius, siekiantis suvilioti Arimetą, jam ir jos ausys siejasi su skaniais, neregėtais grybais, lūpos su nekaltu krauju, tačiau nepatinka ir nejaudina tai, kad ši kvepianti pjuvenomis. Šis epizodas galėtų būti interpretuojamas kaip vyro-grobuonies siekis nekaltos mergelės. Mitologiniam velnio vaizdiniui būdinga transformacija, o dar tiksliau – neretai velnias vaizduotas kaip valstietis, susitapatinęs su žmogiškąja plotme. Panašiai Arimetai pasakoja ir miškų karalius: „– O taip, kažkada aš turėjau rūmus, bet vieną dieną jie nugrimzdo į pelkes. Ir teko man pasistatyti menką trobelę iš rąstų. Stogą užsidengiau šiaudais ir švendrėmis ir dabar gyvenu it paprasčiausias valstietis.“²⁰⁴

Penktajai būtybių kategorijai priskirtinos aiškiai atpažįstamų graikų ar romėnų mitologijos bruožų turinčios būtybės. Apsakyme „Chimerų juokas“, kaip atskleidžia ir apsakymo pavadinimas, vaizduojamos chimeros, būdingos senovės graikų mitologijai. Šiame apsakyme chimeros dieną egzistuojančios kaip paslaptingas dekoru elementas, o ribiniu laiku – saulei leidžiantis – atgyjančios: „Saulė buvo dar nenusileidusi, o jos jau judėjo. Moras aiškiai matė paslaptingas chimeras. <...> Ištiesęs rankas, puolė ant vienos chimeros. <...> Savo gyvenime dar nebuvo regėjęs tokio padaro. Kitos baidyklės liko suktis vietoje.“²⁰⁵ Chimeros šiame apsakyme priskirtinos chtoniškajai sričiai – jos gali migruoti tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių, keisti pavidalus. Viena iš chimērų gali pasiversti jauna moterimi Kanidija, kuri suvilioja pagrindinį šios apsakos veikėją Morą ir jį pražudo. Šiame apsakyme nuolat pasikartoja ožio vaizdinys, sietinas tiek su chimēromis²⁰⁶, tiek su velniu²⁰⁷. Chimeros simbolizuoja nežabotus instinktus, todėl galima daryti prielaidą, kad ir šiame apsakyme chimeros simbolizuoja nežabotus Moro instinktus, kuriems pasidavęs, Moras suardo savo gyvenimo tvarką. Sykiu interpretuotina, kad mokslininko Moro nuovargis lemia jo keistus reginius: „Ponui Morui klaikiai sukosi galva. Protinis darbas jį buvo taip nualinęs, jog rodėsi, kad chimeros kartu su juodais medžių šešėliais juda ratu aplink keistąjį pastatą. Moras išplėtė akis, bet reginys neišnyko. Išsigandęs tuoj užgesino pypkę. „Aš kraustausi iš proto, o gal tabakas per stiprus, gal kas nors į jį įdėjo kokių kvaitinančių žolelių. Reikia mesti rūkyti. Pervargau, – mąstė jau kulniuodamas namo. – Keletą dienų pailsėsiu.“²⁰⁸ Apsakoje „Ašaringoji diena“ užsimenama, kad Pikas Mirandula

²⁰³ Apsaka „Šebiši“, p. 213.

²⁰⁴ Apsaka „Šebiši“ p. 213.

²⁰⁵ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 151–152.

²⁰⁶ Plačiau žr. Šatavičiūtė, L. Chimera. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/chimera/> [Žiūr. 2025 01 11].

²⁰⁷ Plg. Vėlius, N., 1987. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: „Vaga“, p. 86.

²⁰⁸ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 149.

sutikęs paslaptinę moterį – Dirą megerą, kuri įvardijama kaip lamija²⁰⁹. Lamija graikų mitologijoje įvardijama kaip Poseidono duktė, nakties demonė²¹⁰, taip pat dar laikoma vampyriškų polinkių turinčia būtybe, viliojusia vyrus ir gėrusia jų kraują²¹¹. Negana to, mitinis kodas slypi ir būtybės varde – Dira megera, nors autorė pasirinko kiek pakeisti šį vardą, tačiau graikų mitologijoje Megera vaizduota kaip viena iš trijų keršto deivių – erinių (romėnų mitologijoje erinijos vadintos diromis). Jos žiauriai bauddavusios žmones, suardžiusius natūralią gamtos tvarką (žmogžudžius, svetimautojus ir t. t.)²¹², – tai galima laikyti J. Skablauskaitės mitinės vaizduotės kompleksiskumo liudijimu. Apysakoje pasakojama, kad Pikas Mirandula su vampyrėmis puotavęs neaišku kiek laiko, pati puota turi mitinių bruozų – nepaisomos laiko ribos, jos tarsi ištirpsta: „Mes puotavome gal mėnesį, o gal ištisus metus, to jau nebeprisimenu. Laikas man sustojo.“²¹³ Apysakos „Ašaringoji diena“ iliustracijoje-hipertekste²¹⁴ vaizduojama miške tarp medžių išlindusi didelė tamsi, nežemiška būtybė ilgomis, panašiomis į ragus ausimis, įkypomis akimis. Apysakos fragmentuose, kuriuos ir vaizduojanti ši iliustracija, Pikas Mirandula pasakoja apie susitikimą su salamandra: „Miške užė raudonoji mirtis. Krito medžiai. Net upelio vanduo buvo raudonas nuo ugnies atspindžių. <...> Kai ją pamačiau, plaukai man pasišiaušė piestu. Salamandra stovėjo prie pat manęs, apsisiautusi purpuriniu sagumu. <...> Karštis plieskė nepakeliamas.“²¹⁵; „Mes stovėjome pamiškėje. Regėjau, kaip salamandra mostelėjo ranka į laukus, ir liepsnos tuoj nužė tenais. <...> Paskui ji nuėjo tolyn į mišką. Baisiai šnypšdamos, salamandrai iš paskos rangėsi ilgos, raudonos gyvatės.“²¹⁶ Šiame hiperteksto fragmente išryškinama salamandra kaip personifikuotas ugnies simbolis. Tačiau hipertekste, išskyrus jos rūbą – purpurinį sagumą²¹⁷, išvaizda pernelyg nedetalizuojama, o hipertekste skaitytojas gali pamatyti neįprastą, tamsią, neaiškaus dydžio antgamtišką būtybę. Teigtina, kad iliustracija išplečia šios būtybės mitiškumą, vien hipertekste ji būtų galimą suvokti tik kaip tam tikrą ugnies, gaisro personifikuotą metaforą, tačiau iliustracija tarsi išplečia jos sampratą iki tam tikrą pavidalą turinčios būtybės. Pati salamandra vertintina kaip mitinio mąstymo elementas, nes salamandra sieta su ugnimi, manyta, kad gyvūnas salamandra nesudega ugnyje²¹⁸, ilgainiui salamandra pradėta tapatinti su ugnies dvasia. J. Skablauskaitės mitinė vaizduotė reiškiasi ir per neįprastus, su graikų mitologija sietinus vardus, kuriuos ji suteikia savo veikėjams. Pavyzdžiui, ne kartą minėto mažo žmogelio-būtybės Piko

²⁰⁹ Plg. Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 77.

²¹⁰ Plg. Lamia. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Ther/Lamia.html> [Žiūr. 2025 05 19].

²¹¹ Plg. Empousa & Lamia. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Phasma/Empousai.html> [Žiūr. 2025 05 19].

²¹² Plg. Erinyes. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Khthonios/Erinyes.html> [Žiūr. 2025 05 28].

²¹³ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 78.

²¹⁴ Žr. 4 priedą, p. 72.

²¹⁵ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 81.

²¹⁶ Apysaka „Ašaringoji diena“, p. 81.

²¹⁷ Sagumas – trumpa, stora skraistė arba karo milinė (Sagum. *Thesaurus Latino-Lituanicus. Jungtinis lotynų-lietuvių kalbų žodynas nuo XVII iki XXI amžiaus*. Prieiga: <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=sagum> [Žiūr. 2025 05 19]).

²¹⁸ Plačiau žr. Aristotle, 1897. *History of Animals*. Translated by Richard Cresswell. London: George Bell and Sons, p. 126.

Mirandulos vardas sietinas su su XV a. italų filosofu Pico della Mirandola²¹⁹, apskritai vardas Pikas sietinas ir su romėnų mitologija, mat romėnų mitologijoje Pikas laikytas miško dievu, kurį Kirkė pavertusi geniu²²⁰.

Šeštajai būtybių kategorijai priskirtinos būtybės, sietinos su archetipiniais įvaizdžiais²²¹. Apysakoje „Šebiši“ išskirtinas paslaptingas senelis dailininkas ponas Ci, nuolat keistomis aplinkybėmis pasirodantis Olivijos namuose: „Tuo metu grįžo Olivija, už rankos vesdama mažą, susitraukusį senelį. Jis atrodė taip, lyg jam būtų buvę mažiausiai trys šimtai metų. Geltonas, panašus į džiovintą grybą, tikrų tikriausias kinietis. Keisčiausia, jo rankos buvo tik su keturiais pirštais.“²²² C. G. Jung nagrinėdamas archetipus išskyrė ir neretai pasakose sutinkamą senolio archetipą, pasak jo: „Pasakose dvasia įgauna senolio pavidalą taip pat dažnai, kaip ir sapne. Senolis visada pasirodo tada, kai herojaus padėtis beviltiška, nėra jokios išeities ir išgelbėti gali tik nuodugnus apsvaistymas ar vykusi idėja, tai yra dvasinė funkcija arba vidinis psichinis automatizmas.“²²³ C. G. Jung ištirtam senolio archetipui būdingas ir tam tikras dvilypumas: „Taigi senolis pasižymi tokia pačia dvilype elfo prigimtimi, <...> tam tikromis savo apraiškomis jis atrodo esąs pats gėris, bet kiti jo pavidalai liudija blogio aspektą. Tada jis būna piktas burtininkas, iš egoizmo darantis blogį dėl blogio.“²²⁴ J. Skablauskaitės apysakoje vaizduojamas senolis taip pat dvilypis. Pirma, jis suvoktinas kaip Olivijos pagalbininkas, draudžiantis jai keliauti į mišką, bet kita vertus, jam grįžus į miestą išryškėja tamsusis aspektas – jis virsta žudiku. Šitai apie jį prisimena Olivijos giminaitis Euzebijus: „– Vilniuje. Labai tylus, susimąstęs jis klaidžiodavo senamiesčio gatvėmis, apsivilkęs juodu, ilgu iki pat žemės apsiaustu, o jo veidas matydavosi lyg pro miglą. Kartą pastebėjau, kad viena ranka prie šono jis spaudžia senovišką durklą su paausiuota rankena. Kas šį keistuolį pažinojo, man aiškino, kad mažučio jo durklo smaigalys yra užnuodytas. <...> Ne vienas vagis ar galvažudys mirė nuo jo durklo.“²²⁵ Nėgana to, jis apysakoje įvardijamas ir kaip daugelį kitų archetipinių bruožų turinti būtybė: „Senasis kinietis jau visiems yra tapęs legenda. <...> Jis – Didysis Menininkas, Didysis Mokslininkas, Didysis Tvarkdarys ir Išminčius. Vienu žodžiu – Dievybė.“²²⁶

Rinkinyje *Trečiasis tūkstantmetis* vaizduojamos būtybės ne tik kuria pasakojimų atmosferą ir prisideda prie erdvėlaikio mitiškumo, tačiau laikytinos ir tam tikrais agentais, lemiančiais veikėjų gyvenimą ir tam tikrus pasirinkimus. Apysakose ir apsakymuose vaizduojamų būtybių mitiškumas

²¹⁹ Plačiau žr. Giovanni Pico della Mirandola. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/giovanni-pico-della-mirandola/> [Žiūr. 2025 05 18].

²²⁰ Plg. ME, 1999. *Mitologijos enciklopedija*. Vilnius: „Vaga“, p. 397.

²²¹ Viena tokių archetipinių būtybių-protagonisčių laikoma ir apsakymo „Iki pasimatymo, Side“ veikėja Sidė, tačiau ji aptariama tolesniame šio darbo poskyryje „Sidė“.

²²² Apysaka „Šebiši“, p. 208.

²²³ Jung, C. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė pasąmonė*. Iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: „Margi raštai“, p. 255.

²²⁴ Ten pat, p. 267.

²²⁵ Apysaka „Šebiši“, p. 210.

²²⁶ Apysaka „Šebiši“, p. 225.

siejamas su mirusiųjų pasauliu – pasakojimų veikėjai nuolat regi ir susiduria su įvairiomis dvasiomis, vėlėmis, ryški baltų ir graikų mitologijos įtaka, lemianti J. Skablauskaitės mitinės vaizduotės raiškos kompleksiskumą. Neretai šios būtybės sietinos su tamsiosiomis veikėjų pasąmonės gelmėmis, interpretuotinos kaip baimių ar kitų jausmų projekcijos.

2.3 Mitinė pasakojimų protagonisčių būtis

Meniniame apysakų ir apsakymų rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* erdvėlaikyje vaizduojamos ne tik įvairios mitinės būtybės, bet ir mitinių bruožų turinčios moterys-veikėjos, nuolat migruojančios tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių. J. Skablauskaitės kūryboje neretai sunku nustatyti, kuriai kategorijai priskirtinos jos sukurtos veikėjos, kai kurios apibūdintinos ir kaip nežemiškos būtybės, turinčios ar siekiančios įgyti žmogiškųjų bruožų. Šio skyriaus poskyriuose analizuojama, kaip per moteris veikėjas (Jogardą, Vibiją, Pergubrę, Kanidiją, Sidę, Flaviją ir Oliviją), jų bruožus ir likimus skleidžiasi Jolitos Skablauskaitės mitinė vaizduotė.

2.3.1 Jogarda ir Vibija

Apsakymo „Trečiasis tūkstantmetis“ hipertekste-iliustracijoje²²⁷ vaizduojamas paslaptingas, nežemiškų bruožų veidas, gulintis šalia tolėliau esančio eglyno. Nežemišką šios būtybės kilmę suponuoja neįprastos formos galva (neįprastai pailga), didelės, keistos akys. Iliustracija suteikia nejaukos išpūdį, tarsi tamsaus pasakojimo pažadą. Iliustracijos vaizdinį galima susieti su konkrečiu teksto fragmentu-hipotekstu, kuriame pasakojama, kaip vienas pagrindinių apsakymo veikėjų Severas vaikščiodamas laukuose pastebi keistą būtybę. Teksto fragmente rašoma: „Linijinio piešinio viduryje pamatė baltuojant – tarsi didžiulio vabzdžio atvaizdą. <...> Dabar jam pasirodė, kad tai – balta, labai ilga kaukolė, o gal ypatingas balto kvarco akmuo. <...> Tai, kas čia gulėjo, tikrai nukrito iš dangaus, dėl to nebuvo jokių abejonių. <...> Ilgas pavidalas su pailga kaukole, pridengtas marška, tarytum sujudėjo šviesoje tirpstančiame voratinklyje“²²⁸. Toliau šis vaizdinys plėtojamas: „Ji tebegulėjo balta, šalta ant akmenų krūsnies tarp ramunių, prisidengusi marška. Vėjas judino jos ilgas blakstienas.“²²⁹ Kaip matyti, apsakymo hipertekstas ir hipotekstas glaudžiai siejasi, papildo vienas kitą. Hipertekstas-iliustracija atveria skaitytojui dar mįslingesnę nežemiškos būtybės vaizdinį, sustiprina niūrumo, nerealybės ir mitiškumo išpūdį.

²²⁷ Žr. 5 priedą, p. 73.

²²⁸ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 11.

²²⁹ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 11.

Viena pagrindinių apsakymo „Trečiasis tūkstantmetis“ veikėjų Jogarda Naujųjų metų išvakarėse užsiima pavojingu būrimu su veidrodžiais, kuris šiame apsakyme įvardijamas kaip *katoptromantija*: „Ji ilgai stebėjosi į veidrodžius, murmeldama užkeikimo žodžius, o paskui staiga suriko.“²³⁰ Šiam būrimui ji naudoja seną veidrodį, kuris „dar iš protėvių Severui [Jogardos vyrui – A. I.] atitekęs“²³¹. Veidrodis lietuvių, ir ne tik lietuvių, mitologijoje neretai laikytas durimis į anapusinį pasaulį²³². Šis būrimas su veidrodžiu atveria Jogardai anapusinį pasaulį, į kurį po būrimosi ir nukeliaujanti, be to, neignoruotina ir detalė, kad veidrodis atitekęs iš protėvių, taigi dar labiau sustiprinantis ryšį su anapusybe. Taip burdamasi ji išsibūrė mirtiną ligą – buboninį marą, nuo kurio neilgai trukus ir mirė. Pirmiausia svarbus būrimosi laikas – Naujųjų metų išvakarės, ypač atkreiptinas dėmesys, kad šie naujieji metai dar ypatingesni – XXI a. slenkstis. Pasak M. Eliade, „[N]aujieji metai sutampa su pirmąja pasaulio kūrimo diena. Metai yra laikinis kosmoso matmuo.“²³³ Taigi Naujieji metai sietini su bandymu priartėti prie pirmapradžio laiko, pakartoti perėjimą iš Chaoso į Kosmogoniją²³⁴. Tačiau Jogardai nutinka priešingai – ji ne sukuria naują pasaulio tvarką, o ją suardo. M. Eliade aptarė ir tikėjamą Naujųjų metų bei mirusiųjų ryšiu. Pasak jo, kuriant naują pasaulį Naujųjų metų naktį, mirusieji galės sugrįžti, nes „sulaužomos visos užtvaros, skiriančios gyvuosius ir mirusiuosius (argi neatkurtas pirmapradis chaosas?), ir sugrįš, nes tuo paradoksaliu metu laikas bus sustabdytas ir, vadinasi, jie galės būti gyvųjų amžininkai.“²³⁵

Pats maras šiame apsakyme yra personifikuojamas, įgyjantis moterišką pavidalą, kurį pamato besiburdama Jogarda: „– Tai buvo moteris, apsivilkusi ilgu apsiaustu, ant galvos užsimaukšlinusi kapišoną. Atsuko į mane savo žiurkės snukį ir pamojavo raudonu skuduru.“²³⁶ Viena vertus galimas įžvelgti Jogardai pasirodžiusios būtybės ir baltų dievybės Giltinės panašumas, antra vertus, kai kuriuose šaltiniuose fiksuota ir kiek rečiau minima Maro deivė arba Maro merga, apie kurią G. Beresnevičius rašęs: „Jei tokia ponija, „užsidėjusi skrybėlę su raudonu kutosu“, įvažiuoja į kaimą ir, pliaukštelėjusi botagu ir apsisukusi, išrieda atgal, kaime visi išmiršta.“²³⁷ Nors šiame apsakyme nuo maro miršta tik Jogarda, visgi mirties, ar tiksliau su mirtimi siejamos jai pasirodžiusios būtybės bruožai sietini ir su Maro merga, pamojavusia „raudonu skuduru“ ir, kaip minėta anksčiau, išties atnešusia marą. Taigi autorė ir čia pasitelkusi mitinę logiką, mitinį pirmavaizdį, tačiau, kaip jai ir apskritai mitiniams pasakojimams gana būdinga, pavaizdavusi mirties būtybę miksantropiškai –

²³⁰ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 8.

²³¹ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 8.

²³² Plačiau žr. Jurčikonytė, A., 2016. Liaudiška mirties samprata. In *Kupiškis: naujausi moksliniai lokaliniai tyrimai*. Vilnius: „Versmė“, p. 876–890, 1192. (Lietuvos valsčiai; kn. 32).

²³³ Eliade, M., 1997. *Šventybė ir pasaulietiškumas*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“, p. 74.

²³⁴ Plg. Eliade, M. 1996. *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“, p. 53.

²³⁵ Ten pat, p. 61.

²³⁶ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 8.

²³⁷ Beresnevičius, G., 2001. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: „Aidai“, p. 111.

pusiau moterį, pusiau žiurkę (turinčią žiurkės galvą). Po Jogardos mirties pasakojama, kad Severas – velionės vyras pamatęs namuose kregždžių būrį, svarsto, ar kregždės nėra ženklas iš anapus: „Grįžę jie rado pirkia pilną besiblaškančių kregždžių. <...> Gal tai – koks nors ženklas iš anapus?“²³⁸ Šį Severo pamintijimą galima laikyti viena metempsichozės apraiškų, kai tikėta, kad žmonės po mirties virsdavę kregždėmis²³⁹.

Kita šio kūrinio protagoniste laikytina ir staiga priešais Severo akis iš dangaus nusileidusi paslaptinga būtybė-moteris Vibija: „Ji skleidė neišpasakytai stiprią saulės energiją, bet veido bruožai spindėjo tarsi pavirtę melsvu ledu. Žibėjo sidabrinės blakstienos. Ir štai – būtybė atmerkė negyvas akis. Jos buvo didžiulės it sušalusios žuvys.“²⁴⁰ Pats Vibijos pasirodymas, galima teigti, yra mitologizuotas, tarsi apgaubtas nežemiška paslaptimi: „Į ramunių pievą tarsi kažkas ją nuleido iš dangaus tinklu, panašiu į voratinklį.“²⁴¹ Voro, taip pat voratinklio, simbolis baltų mitologijoje sietas su laime, tačiau sykiu sietas ir su laiku, teigta, kad jeigu voras siūlu nusileidžias iki vidurdienio – tai reiškia laimę, jeigu po vidurdienio – nelaime²⁴². Vibiją Severas išvysta per saulėlydį, tad būtų galima tai interpretuoti kaip ryšį su nelaime. Jau vien jos išvaizda simbolizuoja nežemišką jos kilmę. Vibija vilki baltą, ilgą suknelę, avi batelius, pagamintus iš kalnų krištolo. Baltų tikėjime balta spalva laikyta šventa, simbolizavusi darną, grožį, tačiau sykiu sieta ir su mirtimi bei darniu santykiu tarp gyvųjų ir mirusiųjų²⁴³. Jos mitiškumą pabrėžia neįprastos fizinės savybės – „galva buvo neišpasakytai ilga – it agurotis“²⁴⁴, akys apibūdinamos kaip „ne šios žemės“²⁴⁵, „it gūdūs, lediniai šuliniai“²⁴⁶, veidas – „baisiai nuodėmingas“²⁴⁷, jos oda – šalta²⁴⁸, šešėlis – „ilgas, labai juodas“²⁴⁹. Netgi šlapimas „buvo žalios spalvos ir tvoskė dumbliais“²⁵⁰. Severą gąsdina šis Vibijos nežemiškas, neįprastas veidas: „Ryškėjančioje ryto šviesoje buvo keista žiūrėti į atvirą, begėdišką ir kartu tokį dangišką Vibijos veidą. „Žinau, jis baisiai nuodėmingas <...>.“²⁵¹

Vibijos mitiškumą liudija ir mistiniai daiktai ar neįprasti įgūdžiai. Pavyzdžiui, su chtoniškąja erdve neretai siejamas ir neįprastas ar atvirkščias raštas²⁵², Vibija taip pat rašiusi dienoraštį

²³⁸ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 22.

²³⁹ Plg. Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 58.

²⁴⁰ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 12.

²⁴¹ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 11.

²⁴² Plg. Tumėnas, V., 2012. „Sakralioji šiaudinių sodų simbolika ir jos atitikmenys Rytų kultūrose“ in *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos*, XII, p. 420. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367189423923/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025 05 28].

²⁴³ Plg. Trinkūnas, J., 2000. *Baltų tikėjimas: lietuvių pasaulėjauta, papročiai, apeigos, ženklai*. Vilnius: „Diemedis“, p. 117.

²⁴⁴ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 12.

²⁴⁵ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 15.

²⁴⁶ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 27.

²⁴⁷ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 15.

²⁴⁸ Plg. Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 16.

²⁴⁹ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 19.

²⁵⁰ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 21.

²⁵¹ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 15.

²⁵² Plg. Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“, p. 166.

neatpažįstamais ženklais, kurie buvę „panašūs į dantiraštį, o gal ir į asirų hieroglifus“²⁵³. Taip pat pasakojama, kad ji visuomet gerianti iš neįprastos taurės – kaukolės. Severo paklausta, kieno tai kaukolė, Vibija atsako: „– Tai – moters kaukolė. Aš ją pati nužudžiau“²⁵⁴, vėliau prideda, kad tai buvusi didžiausia jos priešė ir jei ji nebūtų jos nužudžiusi, priešė būtų nužudžiusi pačią Vibiją. Severui nusistebėjus dėl šito, nes juk Vibija nemirtinga, ji atsakiusi, kad anuomet, kai tai vykę, ji dar buvusi mirtinga²⁵⁵. Visas šis fragmentas pirmiausia liudija tamsiąją Vibijos pusę – žmogžudystę ir tam tikrą mėgavimąsi geriant iš priešės kaukolės taurės, bet dar svarbiau – patvirtina ir jos nemirtingumą. Galiausiai Severas Vibijai taria: „– Suprantu. Tu nugyvenai keletą gyvenimų. Dabar bandai užimti mano žmonos vietą. Ir tau neblogai sekasi.“²⁵⁶

Netikėtai pasirodžiusi našlio Severo gyvenime, Vibija iškart pareiškė, kad nusileidusi jį paguosti: „– Mirtis pasiėmė tavo žmoną, <...> Privalau tave paguosti.“²⁵⁷ Taigi patvirtinama mintis, kad Vibija ir pasirodžiusi Severui tam, kad užimtų Jogardos vietą. Vos atvykusi ji ir bando vykdyti šią užduotį, transformuotis į mirusią Severo žmoną: „Būk geras, paduok man savo žmonos drabužius.“²⁵⁸ Severas mano, kad Vibija – nežemiška kilmingoji, kuriai vargani žmonos rūbai netiksia: „– Šie skurdūs drabužėliai tau netiks. Man gėda tokiai kilmingai moteriai siūlyti nuspurusias, maro bacilų prisigėrusias drapanas.“²⁵⁹ Ši sukeistinta Severo realybė ir jam pačiam nuolat rodosi kaip sapnas: „Ak, viskas velniškai keista, tarytum jis nuolat sapnuotų atviromis akimis.“²⁶⁰, jam atrodo, kad ji „įsižiūrėjo nežemiška moteris. Ir jis pasidavė jos kerams. Nėra nieko neįmanoma. O gal tai tik – vasaros sapnas?“²⁶¹. Vieną naktį Severas, neradęs Vibijos savo lovoje, išeina į lauką jos ieškoti ir išvysta ją šokančią ritualinį šokį: „Vibija šoko senovinį ritualinį, gal amžiams išnykusios savo genties šokį. Vaizdas buvo nepaprastas.“²⁶² Vėliau paklausęs, ką šis šokis reiškia, išgirdo Vibijos atsakymą, kad tai buvęs aukojimas²⁶³. Vis dėlto nedetalizuojama aukojimo paskirtis ir gilesnė reikšmė. Tačiau Severas mąsto: „Ji tokia graži, kad baugu darosi. Tai – dangaus gyventoja, atsiųsta čia kerėti vyrų.“²⁶⁴

Vibijos laikas šioje žemėje, pas Severą, yra ribotas – šioje pusėje galinti užsibūti tik iki advento. Advento riba simbolizuoja krikščioniškuosius papročius, vadinasi, šiame apsakyme supinami mitiniai senovės lietuvių simboliai su krikščioniškaisiais. Galiausiai pagyvenusi su Severu

²⁵³ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 27.

²⁵⁴ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 16.

²⁵⁵ Plg. Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 16.

²⁵⁶ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 16.

²⁵⁷ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 13.

²⁵⁸ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 13.

²⁵⁹ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 13.

²⁶⁰ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 19.

²⁶¹ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 23.

²⁶² Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 26.

²⁶³ Plg. Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 26.

²⁶⁴ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 27.

iki šio ribinio laiko, ji iškeliauja: „Paskui ji pakilo į dangų – it cirko princesė, sakytum nematomas fokusininkas būtų ją kėlęs vis aukštin ir aukštin. Ir pagaliau dingo plieno spalvos danguje.“²⁶⁵ Vibijos pasirodymą ir išvykimą sieja ir voratinklio vaizdinys, prieš Vibijai išvykstant Severas ją palydėjo ir „laukuose pamatė didžiulį voro atvaizdą, o paskui ir voratinklį – vos įžiūrimą linijinį piešinį. Staiga pajuto neišpasakytai stiprią kosminę ir žemiškąją energiją.“²⁶⁶ Tuomet Vibija, pabučiavusi Severą ir ištarusi, kad jos jau laukia, „atsigulė į patį voratinklio vidurį. Iki pat smakro užsidengė iš kažkur atsiradusia melsva marška.“²⁶⁷ Išlydėjęs Vibiją Severas susimąsto: „– Pasirodė per šventą Lauryną, o išėjo per šventą Andriejų <...>.“²⁶⁸

Paminėtina, kad sudėtinga nustatyti visų trijų šiame apsakyme pasirodančių moterų-būtybių – Vibijos, Jogardos ir maro personifikacijos ryšį. Skaitant apsakymą kartais susidaro įspūdis, kad jos siejasi tarpusavyje arba netgi yra viena persikūnijanti būtybė, tačiau tai tik prielaidos, nes autorė šios sąsajos kūrinyje neplėtoja. Jogardos vyras Severas apie Vibiją mąsto: „O gal tai Jogarda nusileido pas mane iš dangaus apsilvilkusi vestuvine suknele? Jokia princesė tokios nėra turėjusi. Nebuvo gi buboninio maro. Nebuvo, nebuvo! Man tik pasimaišė galvoje, turbūt nuo karščio. Visos smegenys išdžiūvo. Kodėl ta moteris su manimi eina? <...> Aš nieko neišmanau apie kosmosą. Turbūt išprotėjau.“²⁶⁹ Pats Severas yra sutrikęs, be to, suvokia Vibijos ir kosmoso sąsają, nors, kaip sakosi, tokių dalykų ir neišmano. Kitaip tariant, pats Severas patvirtina nežemišką, taigi galimai ir mitinę, Vibijos kilmę. Jam nuolat vaidenasi, kad Vibija ir yra pas jį iš mirusiųjų pasaulio sugrįžusi Jogarda: „Apsilvilkusi Jogardos drabužiais, prieblandoje atrodė visai kaip ji.“²⁷⁰ Severas norėdamas išsivesti Vibiją į miestelio šventę, nupirko jai rūbą su kapišonu ir sako: „Bet tu man kažką su juo primeni. Kažką primeni, nuo ko darosi baisu...“²⁷¹ Taigi panašu, kad Vibija Severui primenanti ne tik mirusią žmoną Jogardą, bet ir mirties būtybę su kapišonu, atnešusią žmonai marą. Lieka neaišku, ar Vibija tik primena, nes vilki panašų rūbą, ar iš tiesų yra pati maro būtybė, tik pakeičianti išvaizdą. Severas susapnuoja Jogardą kartu su moterimi-mirtį nešančia būtybe: „Žmona buvo gyva, sveika, tiesiog tryško jaunystės grožiu. <...> Šalia Jogardos sėdėjo kažkokia moteris. Staiga, baisiai nusikvatojusi, atsisuko ir Severas pamatė žiurkės snukį, aprėmintą juodais kailiais apvedžiotu kapišonu.“²⁷² Vibija apsakyme siejama su stipriu, nuolat ją gaubiančiu rozmarino kvapu²⁷³. Rozmarinas klasikinėje literatūroje siejamas su atmintimi²⁷⁴. Šis nuolat skaitytojui primenamas su Vibija siejamas kvapas gali

²⁶⁵ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 29.

²⁶⁶ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 29.

²⁶⁷ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 29.

²⁶⁸ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 30.

²⁶⁹ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 12–13.

²⁷⁰ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 19.

²⁷¹ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 25.

²⁷² Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 28.

²⁷³ Plg. Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 15; 19; 21; 26.

²⁷⁴ Pvz., ir W. Shakespeare dramoje „Hamletas“ rozmarinas sietas su atmintimi. Ketvirto veiksmo penktoje scenoje Ofelija sakiusi: „Štai rozmarinas – atminimams. Neužmiršk manęs, prašau, o mylimasis“ (Shakespeare, 2011, p. 146).

liudyti tai, kad Vibija ir pasirodžiusi Severui tam, kad jis prisimintų mirusią žmoną, be to, svarbu ir tai, kad Vibija persirengia Jogardos rūbais, taigi tam tikra prasme persikūnija į ją. Vibijos apsilankymo Severo gyvenime metu kaime įvyksta nelaimė – išgėrę rastą degtinę senoje kiaulidėje kaimo vyrai miršta. Sena kaimo moteris Alastracharija atbėgusi pas Severą „<...> kalendama dantimis, pasakė siaubingą dalyką: buvusioje kiaulidėje kaimo vyrai rado daug butelių su degtine. Kas ją gėrė, visi numirė. Dabar kiemas pilnas lavonų“²⁷⁵, likę tik trys kaimo vyrai, įskaitant Severą. Vėliau Severas prisimena pats užkluptas audros užmigęs toje kiaulidėje ir prasibudęs naktį išvydęs „baltagalvį, vienaakį jautį, o iš šiaudų pakilusi moteris pasiūlė Severui gurkštelėti naminės ir užsikloti jos apsiaustu su kapišonu, apvedžiotu juodais kailiais“²⁷⁶, tačiau šito atsisakęs, todėl išlikęs gyvas. Šis Severo išvystos moters apibūdinimas sutampa su Jogardos liudijimu, kai ji išvydusi mirties personifikaciją-Giltinę-Marą mergą. Taigi galima tvirtinti, kad Jogarda pravėrusi duris į mirusiųjų pasaulį ir įleidusi į gyvųjų pasaulį mirtį, prikviečia nelaimę ne tik sau, bet ir visam kaimui.

Nors Jogarda tiesiogiai ir nesietina su mitologiniais bruožais, vis dėlto išsibūrusi ji atveria duris, skiriančias mirusiųjų ir gyvųjų pasaulius, įleidama ne tik mitologizuotą mirties būtybę, bet ir Vibiją, neabejotinai sietiną su mitiniu pasauliu – ji nežemiškos išvaizdos, nemirtinga, gebanti migruoti tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių. Mirties būtybė akivaizdžiai priklauso mitiniam lygmeniui – turi ir Giltinės, ir Maros mergos bruožų, galią numarinti, taip pat yra miksantropinė – vaizduojama su moters kūnu ir žiurkės galva.

2.3.2 Pergubrė

Apsakymo „Kunigaikščio atvaizdas“ hipertekste-iliustracijoje²⁷⁷ vaizduojama šio apsakymo protagonistė – deivė Pergubrė. Ji vaizduojama su didžiuliu, įvairiausių gėlių vainiku ir rūbu tarsi iš žiedadulkių, susiliejęs su gamta, bet vietoje šviesaus jos veido, kuris aprašomas hipotekste, iliustracijoje galima išvysti lemtingo įvykio užuominą – Pergubrės grožio netektį (tai ir įvardijama kaip jos stebuklingai gražaus, šviesaus veido patamsėjimas): „Jos veidas buvo kažkoks patamsėjęs.“²⁷⁸ Nors pirmasis įspūdis antraplaniui veikėjui Gruncei išvydus deivę Pergurbę buvo šviesus ir ypatingas: „Išvydo moterį baltu, skaidriu veidu – lyg žiedlapis, persišviečiantis saulės spinduliuose. Jos galvą puošė žiedų vainikas“²⁷⁹. Taigi galima sakyti, kad iliustracijoje vaizduojama tamsi Pergubrės transformacija, kai iš gražuolės gamtos deivės ji tapo tamsia, neatpažįstama būtybe.

²⁷⁵ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 17.

²⁷⁶ Apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, p. 18.

²⁷⁷ Žr. 6 priedą, p. 74.

²⁷⁸ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 45.

²⁷⁹ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 34.

Be to, Pergubrė ir iliustracijoje, kaip ir baltų dievas Pergrubrijus, itin ryškiai siejama su gamta, pavasariu, gaivališkumu.

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys, kad Pergubrės vardas neabejotinai sietinas su prūsų pavasario, augalijos dievu Pergrubrijumi (arba kitaip – Pergrubriu)²⁸⁰. Jau vien vardas suponuoja ne tik, kad Pergubrė – pavasario, taigi ir gamtos sužaliavimo, derliaus deivė, bet ir tai, kad autorė turbūt sąmoningai vyriškąją prūsų dievybę kūrinyje pavertė moteriškąja. Visa Pergubrės išvaizda simbolizuoja gamtą – jos akys išskirtinai žalios²⁸¹, galvą puošia žiedų vainikas²⁸², ji „apsisiautusi žaliais šydais“²⁸³. Žalia spalva dažniausiai ir siejama su gamta, ramybe²⁸⁴. Pergubrės ir gamtos ryšį suponuoja ir tai, kad Pergubrė gyvenanti ievų rūmuose: „Tie neregėti ievų rūmai švelniai siūbavo vėjyje. Gruncė atsargiai praskleidė šakas ir įžengė į plačias, vėsias menes. Jų sienos ir lubos buvo nupintos iš žydinčių ievų. Priešais rūmus teliuškavo juodi vandenys.“²⁸⁵ Deivei pavaldūs ir gyvūnai: „Suplojo rankomis. Suskrido paukščiai.“²⁸⁶; „<...> suplojo rankomis. Atbėgo du vilkai“²⁸⁷. Ryšys su gamta ir vilkais primena Laukinės Moters archetipą, apie kurį rašė Clarissa Pinkola Estes²⁸⁸. Deivė Pergubrė vaizduojama turinti ir aiškiaregystės dovaną, žinanti savo likimą, gyvenimo trukmę: „Žinau, kad gyvensiu tik vieną pavasarį, o gal likimas bus maloningas man, pridės ir vasarą, Ruduo už bausmę nudrėks man plaukus, išblukins akis, tapsiu permatoma, lengva it šešėlis. Ir atėjus žiemai, vėjas mane išneš. Jūs pamatysit ore plaukiant žalzganą rūką. Manęs nebeliks. Deivės yra nemirtingos, tačiau manęs laukia išnykimas, nes aš pamilau Kunigaikštį“²⁸⁹. Pergubrė – ir deivė kerėtoja: „Per kelias minutes Pergubrė apraizgė jį savo pinklėmis. Gruncė turėjo tuoj paklusti Pergubrės valiai“²⁹⁰. Pergubrei priskirtini keturi atpažįstami archetipai: Deivės, Kerėtojos, Pranašės ir Laukinės Moters. Deivės meilė Kunigaikščiui yra pražūtinga, suardanti idilišką, gamtišką jos gyvenimo tvarką, taigi šio apsakymo siužetas ne iš chaoso sukuria tvarką, o atvirkščiai – vaizduojama, kaip tvarka virsta chaosu. Galima teigti, kad tokia atvirkščia situacija, kai pasaulis ne sukuriamas, o suardomas, yra gana būdinga J. Skablauskaitės kūrybai, ypač rinkinyje *Trečiasis tūkstantmetis* šis motyvas itin dažnai kartojasi.

Šiame apsakyme vaizduojama kontrastinga priešybių – gamtos (natūros) ir miesto (kultūros) – situacija. Gamtai atstovauja protagonistė deivė Pergubrė, o miestui – Pergubrės mylimasis

²⁸⁰ Plačiau žr. Beresnevičius, G., 2001. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: „Aidai“, p. 134.

²⁸¹ Plg. Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 38.

²⁸² Plg. Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 34.

²⁸³ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 38.

²⁸⁴ Plg. Trinkūnas, J., 2000. *Baltų tikėjimas: lietuvių pasaulėjauta, papročiai, apeigos, ženklai*. Vilnius: „Diemedis“, p. 118.

²⁸⁵ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 33–34.

²⁸⁶ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 34.

²⁸⁷ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 38.

²⁸⁸ Plačiau žr. Estes, C. P., 2013. *Bėgančios su vilkais: Laukinės Moters archetipas mituose ir pasakose*. Iš anglų kalbos vertė Lina Būgienė. Vilnius: „Alma littera“.

²⁸⁹ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 35.

²⁹⁰ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 37.

Kunigaikštis, gyvenantis rūmuose Vilniuje: „Pagaliau jie atvažiavo į sostinę. Kunigaikštis gyveno už miesto, pilyje, apraizgytoje gebenėmis. Aplinkui žaliavo senas parkas. Pergubrė buvo sužavėta. O viduje ją apakino prabanga.“²⁹¹ Pergubrės santuoka su Kunigaikščiu, tiksliau perėjimas iš gamtos (savos erdvės) į prabangią ir svetimą miesto erdvę simbolizuoja pražūtingą Laukinės Moters (moters dvasios) pažabojimą. Mieste Pergubrė jaučiasi svetima, nelaiminga, besiilginti sau pavaldžios gamtos: „<...> pasiilgdavo miškų, tėvo seserų. Prisimindavo ir savo lakštingalų buveinę, juodą, beprotiškai ievomis kvepiantį vandenį“²⁹². Tapusi žmona ji atsisako savo dieviškosios prigimties, o tai vertintina kaip dar viena tragedija – Deivės pažabojimas: „Vargšė Pergubrė, ji mokėjo tiek daug burtų, bet gyvendama pas Kunigaikštį turėjo juos pamiršti. Norėdama patikti Kunigaikščiui, ji privalėjo būti moterimi, o ne deive“²⁹³. Negana to, meilė Kunigaikščiui pažadina tamsiąją Pergubrės pusę, ji nužudo nekaltą žmogų Gruncę, atvedusį jai Kunigaikštį: „Dėl jo Pergubrė nunuodijo Gruncę, o paskui atsisakė burtų, išbraukė juos visus sau iš atminties. Ji norėjo būti paprasta moterimi, užmiršti tą vienintelį savo nusikaltimą, padarytą iš didelės meilės Kunigaikščiui. Gruncė ją prakeikė ir tik paskui numirė.“²⁹⁴ Tačiau ir pats Kunigaikštis primena kitų nepaisantį grobuonį. Jo meilė Pergubrei remiasi tik išoriniu jos grožiu: „<...> tu tokia graži, kad visi neteks amo.“²⁹⁵ Jam nerūpi tyra ir gamtiška Pergubrės savastis, jis ją regi kaip brangų daiktą: „Kunigaikštis buvo kaprizingas ir labai pasipūtęs. Į Pergubrę jis žiūrėjo kaip į gražų, labai brangų daiktą.“²⁹⁶ Kunigaikštis myli tik save: „Kunigaikštis pasilenkė nuo valtės. Vandenyje atsispindėjo gražus jaunuolis blyškiais skruostais. Tai buvo Kunigaikštis. Susižavėjęs savimi, jis dar labiau persisvėrė per valtės kraštą ir pamojo savo atvaizdai ranka.“²⁹⁷ Atkreiptinas dėmesys, kad pats apsakymo pavadinimas „Kunigaikščio atvaizdas“ tarsi atveria pasakojimo kodą – Kunigaikščiui rūpi tik jis pats, jam nerūpi netgi tai, kad jis pražudo savo žmoną, nes ji tampa nebegraži, vadinasi, jam ir nebereikalinga. Taip pat pacituotame fragmente regėtinas tam tikras intertekstas – Kunigaikščio gėrėjimasis savo atvaizdu ir beribė meilė sau primena Narcizo mitą, kurį meilė sau pražudė²⁹⁸. Kunigaikščio tamsumas skleidžiasi ir per neįprastus, ne visai žmogiškus bruožus. Pavyzdžiui, jis minta gyvais paršiukais: „<...> Kunigaikštis vienu rankos mostu didžiuliu peiliu nupjovė paršiukui galvą. Kraujas aptaškė Pergubrei veidą. <...> Kunigaikštis su didžiuliu apetitu kirtė žalią mėsą.“²⁹⁹ Verta atkreipti dėmesį, kad gyvo paršelio valgymas galimas

²⁹¹ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 39.

²⁹² Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 39.

²⁹³ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 41.

²⁹⁴ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 41.

²⁹⁵ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 39.

²⁹⁶ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 40.

²⁹⁷ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 43.

²⁹⁸ Plačiau žr. Ovidijus, 1990. *Metamorfozės*. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius: „Vaga“, trečia giesmė, eil. 415–420, p. 62.

²⁹⁹ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 38–39.

interpretuoti kaip aukojimas. Kai kuriuose šaltiniuose minima, kad ir dievui Pergubrijui aukota kiaulės galva tikintis gero derliaus³⁰⁰.

Šiame kūrinyje priešybį kontrastą tarp gamtos įsikūnijimo Pergubrės ir miesto, kaip kultūros erdvės, sustiprina ir svarbus bei lemtingas rūmuose gyvenančio kolboje užauginto homunkulo įvaizdis, traktuotinas kaip mokslo simbolis. Homunkulas atvykus Pergubrei pajunta grėsmę savo išskirtinumui, supranta, kad gamtiškoji Pergubrė atims iš jo unikalaus stebuklo statusą: „Homunkulas buvo labai nelaimingas. Pergubrė temdė jo šlovę. Anksčiau jis buvo vienintelis stebuklas, o dabar šalyje atsirado žaliaakė gražuolė, į kurią kryo visų žvilgsniai. Homunkulas vos galo negavo iš pavydo. Jį sukūręs mokslininkas labai susirūpino savo tvarinio sveikata.“³⁰¹ Homunkulas užsako pagaminti skystį, kuris sunaikintų Pergubrės grožį, o tai vienintelis jos bruožas, dėl kurio ją mylės Kunigaikštis, pasak jo, „nėra nieko šlykštesnio pasaulyje už negražią moterį“³⁰². Pergubrė ir pati supranta, kad grožis – vienintelė jos savybė, kurią vertina Kunigaikštis: „– O mano Kunigaikšti, – šnibždėjo Pergubrė, – aš numirsiu, jeigu tau nebepatiksiu.“³⁰³ Pergubrė nežino, kad rytais tepasi ne paprastu kremu, o homunkulo užsakytu skysčiu ir ilgainiui grožį praranda: „Akys pasidarė juodos, šviesūs, nuostabūs plaukai buvo suodini ir ploni it voratinkliai, oda – tamsi su bjauriomis, labai juodomis dėmėmis, kaip tikros raganos.“³⁰⁴ Deivė išmetama iš rūmų ir pažeminama – įsodinama į vežimą, kuriuo neseniai vežtas mėšlas³⁰⁵. Ji šitaip pasikeitusi, kad netgi jai buvę pavaldūs vilkai jos nebeatpažįsta: „Prie Pergubrės pribėgo vilkai ir apuostė ją. <...> Ji smarkiai tvoskė gaižiais puvėsiais. Ir vilkai nubėgo tolyn į mišką.“³⁰⁶ Gyvendama pilyje Pergubrė išsaugojo vienintelį dieviškąją prigimtį primenantį daiktą – stebuklingą tėvo padovanotą amuletą, kurį turinti panaudoti nutikus baisiai nelaimei: „Atsitikus baisiai nelaimei, persibrauksi juo save tris kartus – nuo galvos iki kojų pėdų ir pavirsi žaliu rūku.“³⁰⁷ Atkreiptinas dėmesys, kad persibraukti reikia tris kartus, skaičius 3 – tai dažnas motyvas lietuvių mitologijoje, turintis ne vieną reikšmę, tačiau neretai sietas su tobulybe ar pusiausvyra, taip pat ir su trinare pasaulio sandara³⁰⁸, todėl ir šiuo atžvilgiu galima interpretuoti, kad Pergubrė, persibraukusi tris kartus, susilies su pačia gamta, taps žaliu rūku, taigi galės atkurti prarastą savo pasaulio tvarką. Pergubrė pasinaudoja amuletu, įvyksta transformacija, grįžta į pradžią – į gamtą: „<...> paskutinį kartą pažvelgė į medžius, į debesis, į saulę ir persibraukė kaulu tris kartus – nuo

³⁰⁰ Plačiau žr. Pergrubrijus. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/pergrubrijus/> [Žiūr. 2025 05 19].

³⁰¹ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 40.

³⁰² Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 42.

³⁰³ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 43.

³⁰⁴ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 46.

³⁰⁵ Plg. Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 50.

³⁰⁶ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 51.

³⁰⁷ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 41.

³⁰⁸ Plg. Laurinkienė, N., 2009. Sambariai arba Trejos devynerios. *Liaudies kultūra*, 2 (125), p. 11. Prieiga: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Laurinkiene_Nijole/Laurinkiene_LK_2009_2.pdf [Žiūr. 2025 01 11].

viršugalvio iki kojų pėdų. Garsiai suriko ir dingo. Tuoį visą mišką apgaubė tirštas, žalzganas rūkas. Tik sutuoktuvinis žiedas liko spindėti ant drėgnos miško žemės.“³⁰⁹

Dar vienas svarbus, dėmesio vertas mitinis elementas šiame apsakyme – laikas. Apsakymas pradamas sakiniu: „Buvo daržų sodinimo metas.“³¹⁰ Vadinas, Pergubrės istorija prasideda pavasarį, kai sodinami daržai, o baigiasi pavasario pabaigoje. Pasak G. Beresnevičiaus, Pergrubrijui skirtos šventės švęstos nuo Jurginių iki rugpjūčio, jo kaip dievo aktyvumas sietas su augalijos vešėjimo metu³¹¹. Nors Pergubrė miršta vasaros pradžioje, vis tiek susidaro įspūdis, kad išlaikyta tam tikra mitinė laiko tvarka, nes Pergrubrijus prūsų laikytas pavasario dievu, taigi labiausiai ir sietas su pavasario laikotarpiu. Juolab, kad pati Pergubrė kaip deivė ir pranašė nujautė, kad turėtų mirti rudenį, tačiau homunkulas pagreitino šį procesą.

Pergubrės mitiškumas šiame kūrinyje yra akivaizdus, ji vaizduojama kaip Deivė, Pranašė, Kerėtoja, gyvūnų užkalbėtoja, Laukinė Moteris, net jos varde slypi mitinis kodas. Šis apsakymas galimas aiškinti kaip archetipinės gamtos ir kultūros priešpriešos situacija, galima išvelgti ir C. P. Estes knygoje *Bėgančios su vilkais: Laukinės Moters archetipas mituose ir pasakose* plėtojamo naivios moters susidūrimo su prigimtiniu dvasios grobuonimi, kurį įkūnytų Kunigaikštis³¹², įvaizdžio bruožų.

2.3.3 Kanidija

Apsakymo „Chimerų juokas“ iliustracijoje³¹³ vaizduojamas vienas kontroversiškiausių apsakymo fragmentų. Joje vaizduojamas didelis, senas medinis pastatas, kurio sode ant žemės tupi apsikabinusios nežmogiškos išvaizdos būtybės. Kaip J. Skablauskaitės iliustracijoms būdinga, matyti ryškus juodos ir baltos spalvos kontrastas. Rašytinio teksto fragmente, kurį vaizduoja aptartas hipertekstas, rašoma: „Kai ją užsidegęs prisiartino prie lango, tiesiog nustėro iš siaubo. Kieme ant žolės Kanidiją laikė apkabinęs tas baisusis padaras su sparnais. Apleistosios šventyklos pabaisa, didžiulis jūros žiogas demonišku žmogaus veidu vėl buvo čia. Jis bandė sulaikyti auksaakę, kažką šnibždėjo jai į ausį. Retkarčiais jie pakeldavo veidus į jo langus. Ponas Moras nebuvo uždegęs šviesos, tad jo negalėjo anie matyti. Balta Kanidijos ranka palietė pabaisos petį. Moras suriko iš siaubo: „Ji tuoj išeis su tuo jūros vabalu iš mano kiemo, iš širdies. Liks tik šaltas kvapas ir beprotybė. Jau metai lyg trūnėšiai leidžiasi ant pečių. Taip norisi vėl dumti į platųjį pasaulį. Jau niekada, niekada,

³⁰⁹ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 51.

³¹⁰ Apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, p. 33.

³¹¹ Plg. Beresnevičius, G., 2001. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: „Aidai“, p. 134.

³¹² Plg. Estes, C. P., 2013. *Bėgančios su vilkais: Laukinės Moters archetipas mituose ir pasakose*. Iš anglų kalbos vertė Lina Būgienė. Vilnius: „Alma littera“, p. 65–70.

³¹³ Žr. 7 priedą, p. 74.

kranksi seniai nustipusi kuosa...“³¹⁴ Šis teksto fragmentas vertintinas dviprasmiškai, nes baisusis padaras su sparnais ištis yra Kanidijos brolis-chimera. Tačiau matantis šį vaizdą ponas Moras dar nežino, kad Kanidija ir „baisusis padaras“ yra brolis ir sesuo, todėl jam atrodo, kad šis bando ją nuvilioti, taigi tai panašu į incestą. Chimeros sietinos su graikų mitologija, kurioje incestinis ryšys taip pat gana dažnas motyvas³¹⁵. Chimerų vaizdinys hipertekste rodo, kad autorė ir šiuo atveju mitologiškąjį chimerų vaizdinį transformuoja. Pavyzdžiui, Hesiodo *Teogonijoje* chimera apibūdinama kaip šiurpi, didžiulė baidyklė su trimis galvomis: viena galva liūto, kita ožkos, trečia – gyvatės³¹⁶, o J. Skablauskaitės iliustracijoje chimeros vaizduojamos kaip nežemiškos, tačiau vis dėlto gana žmogišką kūną turinčios būtybės.

Viena pagrindinių apsakymo „Chimerų juokas“ veikėjų-būtybių – Kanidija. Jau šios veikėjos vardas sietinas su graikų mitologija. Kanidija (lot. *Canidia*) laikyta pirmąja Romos ragana, kurią savo veikaluose paminėjęs Horacijus³¹⁷. Šio apsakymo veikėja Kanidija taip pat turi raganiškų, netgi demoniškų bruožų, vienas kurių – gebėjimas transformuotis iš chimeros į jauną merginą, kuri suvilioja šio apsakymo pagrindinį veikėją mokslininką Morą. Šia savitransformacija Kanidija siekia ne tik suvilioti Morą, bet ir tarsi pakviesti jį persikelti iš gyvųjų pasaulio į mirusiųjų, tą pasaulį, kuriame su giminaičiais, būtybėmis-chimeromis, egzistuoja ir Kanidija.

Pirmąjį kartą mokslininkas Moras chimeras pamato Vilniuje prisiartinęs prie keisto, jam šventyklą (bizantiškąją, o gal baltiškąją) primenančio pastato. Apžiūrinėdamas šį pastatą veikėjas atkreipia dėmesį į statulas-chimeras: „Chimeros, visaip susirangiusios, ramiai tūnojo akmeninėse nišose. Jos buvo šlykščios, bet kartu ir savotiškai gražios. Jų akyse glūdėjo tūkstantmetė ramybė ir prakeikimas“³¹⁸. Tačiau tos statulos-chimeros atgyja ir Moras išvysta, kaip „[C]himera letena staiga stumtelėjo vieną langą ir šoko į rausvą, žėrinčią bedugnę. <...> Pirmiausiai išnyko liūto snukis su ožkos liemeniu, paskui uodega-gyvatė, o ilgiausiai ore buvo matyti ožkos galva. Ji švytėjo, apjuosta purpurinių saulėlydžio debesų“³¹⁹. Kaip minėta anksčiau, Hesiodas aprašęs chimera kaip būtybę su trimis galvomis – liūto, ožkos ir gyvatės, tačiau įvairiuose veikaluose chimeros išvaizdos ypatybės gali varijuoti. Pavyzdžiui, Ovidijus Chimera apibūdinęs kaip būtybę su slibino uodega, liūto galva ir krūtine³²⁰. Vis dėlto neabejotina, kad J. Skablauskaitė rėmėsi graikų mitologijoje paplitusiu, nors ir varijuojančiu, chimeros įvaizdžiu, suteikdama chimeroms liūto snukį, ožkos liemenį ir uodegą-

³¹⁴ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 163–164.

³¹⁵ Pvz., Gaja ir Uranas vaizduoti esantys brolis ir sesuo, iš kurių sąjungos gimusios kitos dievybės (Plg. Hesiodas, 2002, eil. 43–46, p. 9).

³¹⁶ Plg. Hesiodas, 2002. *Teogonija*. Iš senosios graikų k. vertė, paaiškinimus parašė bei vardų rodyklę sudarė Audronė Kudulytė-Kairienė. Vilnius: „Aidai“, eil. 319–322, p. 29.

³¹⁷ Plg. Canevaro, L. G., 2017. Canidia, Rome's First Witch. *Classics for All*. Prieiga: <https://classicsforall.org.uk/reading-room/book-reviews/canidia-romes-first-witch> [Žiūr. 2025 05 19].

³¹⁸ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 149.

³¹⁹ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 152.

³²⁰ Plg. Ovidijus, 1990. *Metamorfozės*. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius: „Vaga“, devinta giesmė, eil. 647–648, p. 196.

gyvatę. Taigi ir pati Kanidija vaizduojama pirmiausia kaip chimera su liūto snukiu, ožkos liemeniu, uodega-gyvate. Kanidijos išvaizda pažymima ir įmantriomis šukuosenomis, po kuriomis, kaip vėliau išaiškėja, slepia savo chimeriškąjį atributą – ragus: „Ten – ragai. Po plaukais jie paslėpti, kaip anksčiau nesupratau“, – susinervino ponas Moras, staiga įtraukęs į save šleikštų chimeros kvapą.³²¹

Antrasis Kanidijos būvis – mergaitė, jauna mergina: „Vakare netoli šventyklos pamatė ant suoliuko sėdinčią mergaitę, pečius apsisiautusią alyvine skraiste. Ponui Morui ji pasirodė kažkur be galo matyta. Prieš šviesą auksu blykstelėjo geltonos mergaitės akys, keistai atrodė ir aukštytės sušukuoti jos plaukai.“³²² Kanidijai pavaldi riba tarp mirusiųjų ir gyvųjų pasaulio, ji jau priklauso mirusiųjų pasauliui, todėl net kai vaizduojama, jog ji krenta ir turėtų užsimušti, ji tiesiog nuskrenda: „Mergina ėmė siaubingai klykti. Ištiesusi į priekį rankas, staiga ji krito bedugnėn kartu su paukščiais. <...> „Ji užsimušė, – pagalvojo, skraiste užsidengdamas veidą. – Na, kodėl aš ją vijausi, kodėl?“³²³ Kanidijos ryšį su kitu pasauliu atspindi ir jai suteikta išvaizda – geltonos, ne žmogaus akys³²⁴, kartais apibūdinamos ir kaip ožkos akys: „Šiandien – liepos dvidešimt ketvirtoji, ir ateis kažkokia Kanidija geltonomis ožkos akimis“³²⁵, jai būdingas šleikštus, chimeriškas kvapas³²⁶. Negana to, kad Kanidija yra ir chimera, galinti pasiversti jauna mergina, ji dar vaizduojama ir kaip kerėtoja: „Iš Kanidijos sklido kerai, kuriems privalėjai paklusti tuoj, be jokių žodžių.“³²⁷ Gebėjimas kerėti užkoduotas šiai veikėjai suteikto Kanidijos vardo sąsaja su raganiškumu. Kanidija duoda Morui atsigerti nuodingi, senovinio vyno: „– Puiku, – tarė, pakeldama mažytę amforą. – Čia yra truputį senovinio vyno. Jis buvo įpiltas iš didžiulio butelio, rasto laive, nuskendusiam 2300 metų pr. m. e.“³²⁸ Kai Moras jo išgeria, Kanidija konstatuoja, kad jį nunuodijo: „– Dabar tu nebeištrūksi, – pasakė Kanidija. Jos balsas buvo klaikus. – Mylėk mane ir būsi laimingas.“³²⁹ Galima interpretuoti, kad Moras tampa auka – reikiamu chimėrų ritualo elementu: „Dvidešimtas amžius baigiasi, o mes dar neturime gyvo elemento.“³³⁰ Apsakymo pabaigoje Kanidija sutinka tekėti už Moro, tačiau tai gali būti laikytina tam tikra iniciacija į mirusiųjų pasaulį, nes po šių jungtinių pasakojama, kad Moras dinga iš gyvųjų pasaulio „– Žemėje mes jau atšventėme savo sužadėtuves, dabar susitiksime kitur. Apkabink mane, – paprašė Kanidija. – Kai vėl pasirodys mėnulis, kad būtume pasiruošę, – ji stumtelėjo poną Morą prie pat dekoratyvinio elemento, vaizduojančio aviną. – Čia esi tu, tu, niekas daugiau, – kartojo kažkokiu

³²¹ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 167.

³²² Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 154.

³²³ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 154.

³²⁴ Plg. Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 158.

³²⁵ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 162.

³²⁶ Plg. Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 164.

³²⁷ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 164.

³²⁸ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 165.

³²⁹ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 165.

³³⁰ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 167.

persimainiusiu balsu. – Dabar klaupkimės.“³³¹ Galima suprasti, kad Moras paverčiamas chimera – atgyjančiu dekoratyviniu elementu.

Kanidija gali būti laikoma savotišku mediatoriumi tarp šio anapusinio pasaulio, taip pat Kanidija yra savotiškas psychopompas – palydovė į mirusiųjų pasaulį. Priimta, kad chimeros simbolizuoja tamsą ir nežabotus instinktus³³². Tad ir šiame apsakyme chimeros, o ypač Kanidija, galimos interpretuoti kaip slapti, tamsieji mokslininko Moro troškimai, kuriems pasidavęs jis susinaikina.

2.3.4 Sidė

Apsakymo „Iki pasimatymo, Side“ iliustracijoje³³³ vaizduojama tamsi, neįprasta būtybė, stovinti lauke šalia nykių rūmų. Būtybė vaizduojama pailgo veido, keistos šukuosenos, su sparnais ir ruplėta lyg roplio oda. Ši iliustracija panašiausia į rašytinio teksto fragmentą, kuriame pagrindinio veikėjo Arnto pramotė Sidė nusileidžia šalia jo namų: „Pramotė nusileido priešais namą. Suglaudė savo žvilgančius sparnus, kad jų net nesimatė. <...> Roplio odą, tamsiai mėlynus plaukus ant rankų, sparnus ir uodegą Sidė, matyt, buvo paveldėjusi iš dinozaurų eros. <...> Veidą ji turėjo žmogaus. Jo bruožai buvo tobuli, paženklinanti nemirtingumo.“³³⁴ Šiuo atveju iliustracijoje vaizduojama būtybė kiek konfliktuoja su rašytinio teksto apibūdinimu, t. y., rašoma, kad ji turėjusi tobulų bruožų žmogaus veidą, tačiau iliustracijoje skaitytojas mato keistą, gana kraupią pailgo veido būtybę. Be to, rašytiniame tekste pabrėžiama, kad Sidė keisdavusi savo pavidalą, t. y., iš keistosios būtybės su sparnais ir ruplėta oda virsdavusi itin gražia moterimi. Teigtina, kad iliustracijoje atspindimas jos nežemiškas pavidalas.

Pirmiausia analizuojant Sidės mitiškumą, atkreiptinas dėmesys į jai suteiktą vardą – Sidė. Graikų mitologijoje tikėta, kad Sidė buvo Oriono pirmoji žmona, kuri už tai, kad varžėsi su Hera dėl dailumo, buvo ištremta į Hadą³³⁵. Taigi ir apsakyme „Iki pasimatymo, Side“ Sidė sietina su požeminiu, mirties pasauliu. Ji vaizduojama kaip magiška, prieštaringa būtybė-moteris, Arnto pramotė, galinti kirsti gyvųjų ir mirusiųjų pasaulius ir kuriai yra daugybė metų. Arntas apibūdinamas kaip dievdirbys, gaminantis *dievulėlių* skulptūreles. Šios skulptūrėlės tampa magiškos tik tada, kai Arntą aplanko Sidė ir prie jų prisiliečia, be Sidės apsilankymo, šios skulptūrėlės yra tik mediniai dirbiniai: „Jie buvo puikūs, nors dar nepaveikti dieviškosios Sidės galios“³³⁶.

³³¹ Apsakymas „Chimerų juokas“, p. 168.

³³² Plačiau žr. Šatavičiūtė, L. Chimera. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/chimera/> [Žiūr. 2025 01 11].

³³³ Žr. 8 priedą, p. 78.

³³⁴ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 182–183.

³³⁵ Plg. Orion. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Gigante/GiganteOrion.html> [Žiūr. 2025 05 18].

³³⁶ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 181.

Remiantis C. G. Jung *animos* samprata, galima būtų teigti, kad Sidė atitinka kone visus C. G. Jung išskirtus *animos* kriterijus. Kitaip tariant, šiame kūrinys vaizduojamą Sidę galima interpretuoti kaip pagrindinio veikėjo Arnto moteriškąją pusę, glūdinčią jo sąmonėje, kartais pasirodančią iš gerosios pusės, kartais atvirkščiai – iš blogosios, – remiantis C. G. Jung, tai įvardytina *animos* ambivalentiškumu³³⁷. Viena vertus, Sidė, kaip minėta anksčiau, Arnto gaminamus *dievulėlius* paverčia stebuklingais, padedančiais kaimo gyventojams: „<...> jie žmonėms atneša laimę, pildo jų norus, apsaugo nuo negandų. Tereikia jam tinkamu laiku karštai pasimelsti, o Sidei savo špaga perverti medinių stabų krūtinės, ir jie tampa stebuklingi“³³⁸. Tačiau kita vertus, pasakojama ir apie jos tamsiąją pusę: „– Puiku. Pasitikiu tavimi, – atsakė Arntas, mąstydamas apie Sidės vestuves, apie tai, ką ji padarė savo vieninteliam vyrui vestuvių naktį. Taigi baisu ir pagaltoti.“³³⁹ Taigi ji turinti dvi puses – gerąją, kuri atsiskleidžia geba medinius dirbinius paversti stebuklingais ir taip žmonėms nešti laimę ir blogąją, apie kurią gana paslaptinai ir pernelyg nedetalizuojant užsiminama apie dėl jos kaltės mirusį vyrą (tai nuspėjama remiantis pasakojimo kontekstu).

Pasak C. G. Jung, *animai* būdingas ir neįprastas santykis su laiku: „<...> dažniausiai ji bemaž arba visai nemirtinga, nes yra anapus laiko“³⁴⁰. Sidei taip pat būdingas amžinumas: „Tik kažkodėl jam negera darosi pagalvojus, kad po jo mirties Sidė mylės ir rūpinsis jo sūnumi; kas jam iš to – Arntas norėtų gyventi amžinai, kaip ir Sidė, o ir dievukai nepataisys pasaulio...“³⁴¹ Atkreiptinas dėmesys, kad C. G. Jung kalbėdamas apie *animos* vaizdavimui būdingą amžinumą pabrėžė: „Rašytojai, mėginę poetiškai pavaizduoti šią figūrą, nepamiršo pabrėžti šio savotiško animos ryšio su laiku.“³⁴²

Verta atkreipti dėmesį ir į kitą C. G. Jung nustatytą *animai* būdingą aspektą – teriomorfines figūros variacijas³⁴³. Nagrinėdamas sapnus C. G. Jung atkreipė dėmesį, kad *anima* „atsitiktinai“ įgavo gyvatės pavidalą, kaip pirmajame sapne ji labai lengvai iš žmogaus virto paukščiu. Būdama gyvatė, ji vaidina neigiamą vaidmenį, tapusi paukščiu – teigiamą³⁴⁴. Apsakyme Sidei taip pat būdingas dualus, ne visuomet aiškus gebėjimas transformuotis iš būtybės, panašios į roplį, į būtybę su sparnais ir panorėjus patrauklia moterimi: „Kai Arntas priėjo arčiau, pamatė, kad tai <...> yra tik žalia, šlykšti roplio oda. Išsinėrusi iš jos, Sidė tapdavo labai gražia moterimi, tik permatomi sparnai likdavo

³³⁷ Plg. Jung, C. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė sąmonė*. Iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: „Margi raštai“, p. 234–235.

³³⁸ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 183.

³³⁹ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 185.

³⁴⁰ Jung, C. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė sąmonė*. Iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: „Margi raštai“, p. 235.

³⁴¹ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 185.

³⁴² Jung, C. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė sąmonė*. Iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: „Margi raštai“, p. 235.

³⁴³ Plg. Jung, C. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė sąmonė*. Iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: „Margi raštai“, p. 237.

³⁴⁴ Ten pat, p. 237.

suglausti už nugaros ir atrodydavo it koks puošnus priedas prie jos įmantrios suknelės. Pasikeisdavo ir Sidės veidas, bruožai sušvelnėdavo, iš akių dingdavo karštingas spindesys.³⁴⁵ Šią Sidės transformaciją galima interpretuoti kaip anksčiau aptartą C. G. Jungo analizuotą *animos* bruožą. Nusimetusi roplio odą ji pasiverčianti dailia moterimi su suglaustais sparnais, kuri padeda Arntui kūryboje. Tačiau taip pat gerąją Sidės pusę žymi jos globėjiškumas: „Pramotė visada globojo šią pilį su jos gyventojais.“³⁴⁶ Ypač saugo ir rūpinasi savo palikuoniu – Arntu: „– Kai pasijusi blogai, kai tave ims krėsti šaltis ar dar ką nors skaudės arba jausiesi labai pavargęs, paimk iš dėžutės šį akmenuką ir pasikišk po liežuvį. Laikyk tol, kol pasijusi geriau.“³⁴⁷ Pasak E. Jung, *animos* figūrai priskiriama paukščio forma simbolizuoja ne tik gyvūniškumą, bet atskleidžia ir neatrastas žmogaus galimybes³⁴⁸, Arnto atveju – tai jo gaminamų statulėlių stebukliškumas. Sidės ropliškumas taip pat remiantis E. Jung galimas interpretuoti kaip sumanumo, net išminties simbolis³⁴⁹, o Sidė apsakyme taip pat vaizduojama kaip išmintinga, laiko nepaisanti pramotė.

Sidės interpretaciją kaip *animos* figūros projekciją aiškintina ir tuo, kad ji siejama su tam tikrais tabu. Arntas negali matyti, kaip ji keičianti savo pavidalą: „– Aš noriu susitvarkyti, nusiprausti, – pasakė Arntui. „Ak, dabar tu išslysi iš savo kailio ir pasirodysi man kaip paprasčiausia moteris“, – pamanė Arntas, palikdamas ją vonios kambarėje.“³⁵⁰ E. Jung plėtodama C. G. Jung *animos* sampratą, pabrėžė, kad *animos* figūrai būdingas tabu, kurio negalima sulaužyti³⁵¹. Tabu būna įvairiausių: kartais vyras negalės paliesti savo moters geležimi, negali apie ją sakyti negražių žodžių ir t. t.³⁵² Tačiau Arntas supranta, kad negali pažeisti su Sidės išvaizda siejamo tabu, nes tuomet jo kuriamos skulptūrėlės netektų stebuklingumo: „Jis niekad nebuvo regėjęs savo pramotės išnaros, o gal čia taip pat buvo jo fantazija. Miglotai jautė, kad, radęs ir sudeginę išnarą, atimtų iš Sidės visus kerus, ji, ko gero, pasidarytų paprasčiausia moterimi. Bet Arntas niekad net nebandė ieškoti tos išnaros, jis nenorėjo niekuo pakenkti savo pramotei, ką tada jis darytų su savo mediniais dievuliukais, kur juos dėtų, nes tada jie būtų tik vertingi meno kūriniai, bet niekas daugiau, o dabar jie žmonėms atneša laimę, pildo jų norus, apsaugo nuo negandų.“³⁵³

Sidės išvykimas galimas interpretuoti kaip Arnto *animos* „užsisklendimas“, kitaip tariant, kai Sidė kaskart išvyksta, Arntas ir jo gyvenimas pasikeičia, tačiau tik iki tol, kol Sidė grįžta ir Arnto *anima* vėl atgyja: „Sidė lengvai rauplėtais pirštais palietė jo kaktą. – Būk laimingas, – pasakė ir,

³⁴⁵ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 182.

³⁴⁶ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 183–184.

³⁴⁷ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 188.

³⁴⁸ Plg. Jung, E. 2004. *Animus and Anima: Two Essays*. Translated by Hildegard Nagel. Putnam: Spring Publications, p. 59.

³⁴⁹ Plg. Ten pat, p. 76.

³⁵⁰ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 183.

³⁵¹ Plg. Jung, E. 2004. *Animus and Anima: Two Essays*. Translated by Hildegard Nagel. Putnam: Spring Publications, p. 46.

³⁵² Plg. Ten pat, p. 62.

³⁵³ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 183.

išskleidusi didžiulius sparnus, nuskrido virš žydinčių klonių.“³⁵⁴ *Animos* figūra laikytina tarpininke tarp sąmonės ir pasąmonės, ypač svarbi kuriančiam žmogui, taigi Arntui, padedanti išsilaisvinti iš racionalaus mąstymo³⁵⁵. Kaskart po Sidės apsilankymo Arntas kurį laiką jausdavęsis kaip sapne: „Po jos apsilankymo Arntas kurį laiką gyvendavo it sapne. Ir dabar slenkantis virš kopų siluetas atrodė tikra haliucinacija.“³⁵⁶

Taigi apsakymo „Iki pasimatymo, Side“ pagrindinė veikėja-būtybė Sidė remiantis C. G. Jung ir E. Jung *animos* figūros analizėmis atitinka daugelį *animos* kriterijų. Kitaip tariant Sidė vertintina ne kiek kaip pagrindinė apsakymo veikėja, kiek Arnto *anima*, moteriškoji pusė, atverianti jo kūrybiškas galias, suteikianti iracionalų stebuklingumą jo kūriniais. Sidei kaip ir *animos* figūrai būdingas amžinumas, ambivalentiškumas (netgi specifiniai roplio ir paukščio įvaizdžiai), tabu, kurio negalima sulaužyti.

2.3.5 Flavija

Apsakymo „Banguojantis veidas“ iliustracijoje³⁵⁷ vyrauja, kaip įprasta J. Skablauskaitės iliustracijoms, tamsa, juoda spalva. Vaizduojamas pastatas, bokštas ir dvi nežmogiškos, skrendančios būtybės kraupiais, skaitytojui siaubą galinčiais sukelti veidais. Ne visai aišku, kas tos skraidančios būtybės, tačiau remiantis rašytinio teksto fragmentu, galima prielaida, kad iliustracijoje vaizduojami Flavija ir Pogilas, susieti nežemišku meilės ryšiu: „Ir niekur jie neras sau vietos; klajos nuolatos tarp dangaus ir žemės. O vakarop visi virs mažutėmis, tamsiomis šmėklomis. Paskui grįš į savo tamsius, bet jaukius namus su gražiu, apvaliu bokštu. Iškelta aukštai jų vėliava viltingai plevens tamsoje. Ši buveinė tiesiog stovės vidury miesto, o ne kur nors miške.“³⁵⁸ Taip mįslingai prasideda apsakymas, kurio pradžioje skaitytojas tarsi nukeliamas į istorijos pabaigą, tačiau apsakymo pabaigoje ratas apsisuka ir rašoma, kaip protagonistė Flavija išvysta tokį reginį: „Prieš akis sudūlavo apvalus bokštas su neaiškos spalvos vėliava, tamsus, senas namas pravirais langais, tačiau nė viename nedegė žiburys, tik kažkas tupėjo ant palangių, ant stogo ir aplinkui šmėžialiavo sparnuotos būtybės. Viena praskrido pro pat Flaviją, savo tamsiu sparnu užkliudydama vualį. Ta furija turėjo Arildos veidą.“³⁵⁹ Taigi galima sakyti, kad iliustracija papildo ir išplečia abi šias scenas, vizualizuodama rašytiniame tekste vaizduojamas nežemiškas būtybes. Kaip autorės kūrybai, ypač rinkiniui *Trečiasis tūkstantmetis* būdinga, tiek iliustracija, tiek rašytiniu tekstu, vaizduojama mirusiųjų ir gyvųjų pasaulių sąjunga.

³⁵⁴ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 191.

³⁵⁵ Plg. Jung, E. 2004. *Animus and Anima: Two Essays*. Translated by Hildegard Nagel. Putnam: Spring Publications, p. 56.

³⁵⁶ Apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, p. 182.

³⁵⁷ Žr. 9 priedą, p. 76.

³⁵⁸ Apsakymas „Banguojantis veidas“, p. 195.

³⁵⁹ Apsakymas „Banguojantis veidas“, p. 200.

Šiame apsakyme pasakojama apie protagonistę Flaviją, su mylimuoju Pogilu susietą mitiniu, nežemišku meilės ryšiu: „Flavija taip ilgėjosi Pogilo, kad nuolat jautė nepakeliamą skausmą krūtinėje. Jai trūko oro, ir ašaros dažnai temdydavo akis. It vėjo nešamas lapas vis skriejo savo gražiaveidžio link, bet niekad, o niekad negalėjo jo pasiekti, paliesti ranka.“³⁶⁰ Apsakymo pradžioje aprašoma jų meilės istorija primena daugelį pasakų apie pažadėtąją, tačiau sykiu uždraustą meilę: „Pogilas galėjo pasirodyti pas Flaviją bet kurią dieną. Jie buvo susižadėję dar vaikystėje, bet jų tėvai ir giminės draudė jiems susitikti. Ir ėmė jie gyventi savo gyvenimus atskirai, toli vienas nuo kito. Paskui Flavija sužinojo, kad jis vedė.“³⁶¹ Taigi tarp jų įsiterpia kita moteris – Arilda, Pogilo žmona.

Analizuojant Flavijos bruožus, pirmiausia vertas dėmesio jos vardas, išvertus iš lotynų kalbos „flavus“ reiškia geltonas, aukso spalvos³⁶². Iš pirmo žvilgsnio galėtų atrodyti, kad ši detalė visiškai nereikšminga, tačiau Jolitos Skablauskaitės kūrybai būdingi neįprasti veikėjų vardai, todėl ir šiuo atveju galima prielaida, kad šis vardas galimai suponuoja veikėjos Flavijos išskirtinumą, nemirtingumą, dieviškumą. Flavija vaizduojama kaip graži, gabi moteris, tačiau jai suteikiami ir nežemiški bruožai, pavyzdžiui, nemirtingumas: „Nė vienai mirtingajai nebūtų užtekę kantrybės išsiuvinėti tokius stulbinamo kruopštumo reikalaujančius raštus“³⁶³; „Taip slinko metai. Pasaulis keitėsi, bet ne Flavija, ne jos aplinka“³⁶⁴. Taigi ji išskirtinai gabi siuvėja, kurios kruopštumą lemia nemirtingumas, t. y. ji turinti daugiau laiko nei mirtinga moteris.

Šio apsakymo kulminacija įvyksta tuomet, kai netikėtai pas Flaviją atvyksta Pogilo žmona Arilda ir bando Flaviją nužudyti: „Flavija priėjo prie pat Pogilo žmonos. Ir tada Arilda išsitraukė iš rankinės skustuvą. Jo ašmenys blykstelėjo tiesiai prieš akis. Veidą staiga pervėrė ugninis skausmas. Flavija sukniubo ant grindų.“³⁶⁵ Tai primena pasakose nuolat pasikartojantį kovos dėl meilės motyvą, kurios protagonistė šiuo atveju Flavija, o antagonistė Arilda – paslaptingo Flavijos mylimojo Pogilo žmona. Tačiau Flavija yra nemirtinga ir dėl šio pasikėsینimo ji netenka ne gyvybės, o grožio, Arilda subjaurojo jos veidą: „Grįžusi tarnaitė rado ją be sąmonės kraujo klane. Vietoje veido žlegsojo kruvinas mėsos gumulas.“³⁶⁶ Taip įvyksta Flavijos transformacija, kai iš gražuolės, mistinių bruožų turinčios moters ji tampa „baidykle“, kuri niekam nesirodo ir net negali žiūrėti į veidrodį: „Gydytojas uždraudė žiūrėti į veidrodį. Amžiams turėjo atsisveikinti su savuoju veidu. Ji tapo baidykle.“³⁶⁷ Šiame apsakyme, kaip ir anksčiau analizuotame šio rinkinio apsakyme „Kunigaikščio atvaizdas“, kartojasi išskirtinai, mistiškai gražios ir turinčios antgamtinių bruožų moters virsmo „baidykle“ motyvas. Kaip

³⁶⁰ Apsakymas „Banguojantis veidas“, p. 195.

³⁶¹ Apsakymas „Banguojantis veidas“, p. 196.

³⁶² Flāvus. *Thesaurus Latino-Lituanicus: jungtinis lotynų-lietuvių kalbų žodynas nuo XVII iki XXI amžiaus*. Prieiga: <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=flavus&searchWhere=header&submit=Ie%C5%A1koti> [Žiūr. 2025 04 30].

³⁶³ Apsakymas „Banguojantis veidas“, p. 197.

³⁶⁴ Apsakymas „Banguojantis veidas“, p. 197.

³⁶⁵ Apsakymas „Banguojantis veidas“, p. 198.

³⁶⁶ Apsakymas „Banguojantis veidas“, p. 198.

³⁶⁷ Apsakymas „Banguojantis veidas“, p. 199.

ir pastarajame apsakyme, akcentuojamas grožio kultas: „Ji vis dar laukė kokios nors nepaprastos žinios, ypatingo ženklų, nors suprato – nėra nieko pasaulyje šlykštesnio už sudarkytą moters veidą. Vyras gali būti baidyklė, bet moteris...“³⁶⁸ Flavija mąsto apie savo virsmą „baidykle“ kone identiškai kaip Pergubrė. Flavijos mylimasis Pogilas atkeršija už šį pasikėsimą į mylimąją ir nužudo savo žmoną Arildą: „Paskui sužinojo, kad jis nužudė savo žmoną. Pogilą uždarė į kalėjimą.“³⁶⁹

Tačiau galiausiai jie visi trys galintys susitikti vakarais pavirtę skrajojančiomis dvasiomis: „Kąkada Flavija buvo labai graži, Pogilas – taip pat. Ir jo žmona... „Mes be galo mylėjome vienas kitą, tik gyvenome toli, toli. Mirtis mus suartino.“ – Gūdžioje vienvėje Flavija nuolat girdėdavo šiuos ore sklindančius žodžius.“³⁷⁰ Įprastai krikščioniškoje santuokos priesaikoje skelbiama „Kol mirtis mus išskirs“, tačiau J. Skablauskaitė šiame apsakyme mitologizuoja ir apverčia meilės istoriją, kai veikėjai ne išsiskiria mirdami, o suartėja.

Flavijai, kaip ir daugeliui kitų autorės kuriamų veikėjų-moterų suteikiami mitiniai bruožai – ji nemirtinga, įstabaus grožio, išgyvenanti nežemišką meilės istoriją, galinti migruoti tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių, transformuotis. Šiame apsakyme aktualizuojama ryški Eroso ir Tanato kova.

2.3.6 Olivija

Apysakos „Šebiši“ iliustracijoje³⁷¹ vaizduojamas miksantropinė Olivijos transformacija. Vaizduojama, kaip ji, įgavusi žvėries snukį, tačiau su karūna ir kaklo vėrinium gręžiasi į mišką šviečiant pilnačiai. Šioje iliustracijoje ji neatrodo grėsmingai, veikiau atvirkščiai – skaitytojui galinti sukelti gailestį. Rašytiniame teksto fragmente gana išsamiai aprašyta ši Olivijos transformacija: „Pamačiau, kad Olivija eina vis baisyn ir baisyn. Jos veidas persikreipė. <...> Ji visa pasidarė panaši į plėšrų, įsiutusį žvėrį“³⁷² ir „[n]udrėskusi nuo savęs paskutinį drabužėlį, nurisnojo į mišką. Prisimenu, ant jos kaklo liko stora auksinė grandinė, o ant galvos – kažkoks papuošalas, panašus į karūną“³⁷³. Šios apysakos hipotekstas kaip ir kituose kūriniuose įvaizdina veikėjos mitiškumą, paryškina tekstiname fragmente aprašytus bruožus, taip atverdama skaitytojui platesnę hipoteksto esmę.

Olivija – pagrindinė apysakos „Šebiši“ veikėja. Šios protagonistės vardas Olivija kilęs iš lotynų kalbos žodžio „oliva“, reiškiančio alyva, alyvmedis ir pan.³⁷⁴ Verta atkreipti dėmesį į šį vardą, nes, kaip jau minėta, J. Skablauskaitė suteikdavusi savo veikėjams neįprastus vardus, kurie neretai

³⁶⁸ Apysakymas „Banguojantis veidas“, p. 200

³⁶⁹ Apysakymas „Banguojantis veidas“, p. 199

³⁷⁰ Apysakymas „Banguojantis veidas“, p. 196.

³⁷¹ Žr. 10 priedą, p. 77.

³⁷² Apysaka „Šebiši“, p. 230.

³⁷³ Apysaka „Šebiši“, p. 230.

³⁷⁴ Plg. Oliva. *Thesaurus Latino-Lituanicus: jungtinis lotynų-lietuvių kalbų žodynas nuo XVII iki XXI amžiaus*. Prieiga: <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=oliv&searchWhere=header&submit=Ie%C5%A1koti> [Žiūr. 2025 05 05].

gali būti laikomi tam tikrais kodais, susijusiais su veikėjų likimu. Šiuo atveju įžvelgtinos vardo Olivija sąsajos su gamta, gamtiškąja veikėjos Olivijos būtimi ir transformacija.

Pirmiausia Olivija pristatoma kaip buvusi balerina, gyvenanti prabangiame name šalia miško: „Jei krikštamotė čia apsigyveno tam, kad skaitytų knygas, gėrėtųsi gamta ir džiaugtųsi vienatve, tada kam šie prabangūs drabužiai, brangenybės, tūkstančius litų kainuojantys bateliai? Ji rengiasi, lyg būtų kunigaikštienė, atvykusi į Operos ir baleto teatrą pasižiūrėti spektaklio; ant kiekvieno piršto spindi po brangiausią žiedą, žėrėte žėri ir kitos brangenybės.“³⁷⁵ Pas Oliviją atvyksta tolimas giminaitis Euzebijus ir sesers duktė Arimeta, atsiųsti čia tam, kad apsaugotų vieną šalia miško gyvenančią giminaitę nuo miške slypinčios grėsmės: „Ji atvažiavo čia praleisti atostogų ir apsaugoti savo krikštamotę nuo pavojaus, gresiančio jai iš miško.“³⁷⁶ Olivijos sesuo laiške artimiesiems rašė: „Jokiu būdu neleisti Olivijai eiti į mišką, tai labai pavojinga.“³⁷⁷

Taigi apsakymas pradedamas mitiniu draudimu – Olivijai griežtai draudžiama eiti į mišką. Neretai mitologiniuose pasakojimuose draudimai siejami su šventomis vietomis, į kurias ne visi gali įžengti. Vis dėlto, šiuo atveju, miškas priskirtinas velnio – miškų karaliaus sričiai ir draudimas suvokiamas kaip pačios Olivijos apsauga³⁷⁸. Olivijos namų svetainėje kabo paslaptinga freska, vaizduojanti moteris šalia uždraustojo miško: „Joje buvo pavaizduotos moterys, einančios raudona žole tolyn į mišką – aukštos, ilgakaklės, apsivilkusios ilgais, gausiai drapiruotais drabužiais. Ir jos visos buvo be galo panašios į Oliviją.“³⁷⁹ Nors moterys itin panašios į pačią Oliviją, paaiškėja, kad ten pavaizduota Olivijos prosenelė: „Priekyje, ištiesusi ranką, švytėjo tikrą tikriausia Oliviją. Ji buvo moterų vadovė ir kvietė jas eiti miškan. Olivijos drabužis buvo pats ilgiausias, dailiai susigarankščiaavęs, driekėsi virš raudonų žolių. Tolumoje mėlynavo miškas su keistais purslotais medžiais.“³⁸⁰ Pati freska siejama su mistine miško trauka: „– Bet jis taip viliojančiai pavaizduotas, – Euzebijus gerokai atsitraukęs gėrėjosi freska. – Moterys turėtų į jį veržte veržtis. Iš Olivijos, atsiprašau, iš jos prosenelės figūros, iš įkvėpto veido, iš rankos mosto galima suprasti, kad visos moterys privalėtų pasekti jos pavyzdžiu.“³⁸¹

Vis dėlto nors Olivijai ir draudžiama eiti į mišką, ji kasnakt nusižengia šiam draudimui ir paslapčiomis eina į mišką pas miškų karalių: „Krikštamotė iki pat pietų treniruojasi, po pietų matuojasi brangenybes, valkstosi suknias, ilgai maudosi, kvėpinasi, o naktį išsėlina pas miškų

³⁷⁵ Apysaka „Šėbiši“, p. 205–206.

³⁷⁶ Apysaka „Šėbiši“, p. 203.

³⁷⁷ Apysaka „Šėbiši“, p. 203.

³⁷⁸ Plg. Balsys, R., 2016. Lietuvių ir prūsų religiniai draudimai. *Logos*, 87, p. 145. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2016~1506693158156/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025 04 30].

³⁷⁹ Apysaka „Šėbiši“, p. 207.

³⁸⁰ Apysaka „Šėbiši“, p. 207.

³⁸¹ Apysaka „Šėbiši“, p. 209.

karalių.³⁸² Miškų karalius namuose laiko mirusios mylimos žmonos Izoldos iškamšą. Olivija, pamilusi miškų karalių ir pavydėdama mirusiajai Izoldai jo meilės, ryžtasi sunaikinti savo varžovės iškamšą: „– Olivija sudaužė stiklinę dėžę ir smogė peiliu moters iškamšai į krūtinę. Supranti, ji norėjo sunaikinti savo varžovę. Tada pašoko, kaip tu ją vadini, miškų karalius, sugriebė ją, bet buvo jau per vėlu. Peilis liko styroti iškamšos krūtinėje. Tuo metu mėnulis užslinko už debesies, pasidarė tamsu, ir aš nieko nebegalėjau matyti, tik girdėjau grumtynių triukšmą.“³⁸³ Tai padarius, įvyksta Olivijos transformacija – iš gražios moters ji pamažu tampa baidykle, sužvėrėja: „Kai vėl pasirodė mėnulis, pamačiau kažkokią šlykštinę. Miškų karalius laikė apkabinęs savo mirusią žmoną, o Olivija nuo savęs plėšėsi drabužius. <...> Pamačiau, kad Olivija eina vis baisyn ir baisyn. Jos veidas persikreipė. Staiga jis išgelto, kažkaip sustorėjo. Ji visa pasidarė panaši į plėšrų, įsiutusį žvėrį.“³⁸⁴ Neretai J. Skablauskaitės kūriniuose moters grožis akcentuojamas kaip viena svarbiausių moters savybių, sąlyga meilei. Kai moteris netenka grožio, ji tampa niekam nebereikalinga ir susinaikina arba yra sunaikinama. Kaip ir kituose kūriniuose, nebegraži Olivija izoliuojasi, atsigręžia į mišką, apsigyvena oloje: „Olivija negriš. Tokios išvaizdos ji jau nebegali pasirodyti žmonėms“³⁸⁵; „Tik po kelių dienų jie atrado vargšę Oliviją vienoje oloje. Kūną ji buvo prisidengusi iš medžio žievės padarytais drabužiais.“³⁸⁶ Nors ji ir saviizoliuojasi, vis dėlto išlaiko žmogiškumą ir stengiasi nuo savos lemties apsaugoti sesers dukterį Arimetą: „Nenoriu, kad tau atsitiktų taip, kaip ir man. Tu nepažįsti girių karaliaus. Nieko apie jį nežinai. Euzebijau, tu privalai išgelbėti šią mergaitę. Turi tuoj pat parvežti ją tėvams. Nenoriu, kad dėl mano kaltės ji virstų tokiu šlykščiu padaru, koku dabar esu aš.“³⁸⁷

Olivijos transformacija sietina su draudimo sulaužymu, neklausydama draudimo ji pasmerkia save amžinai kančiai. Pasak M. Eliade, „<...> „kančia“ randasi dėl magiško priešo veiksmo, dėl kokio nors draudimo pažeidimo, dėl įžengimo į kokią nors nelemtą vietą, dėl kokio nors dievo pykčio arba – kai visi kiti spėjimai nepasitvirtina – dėl Aukščiausiosios Esybės valios ar rūstybės“³⁸⁸. Jos trauka miškui tampa jos likimo nuosprendžiu, nors sykiu ši trauka apysakoje lyginama su neaiškia liga: „Mes jos netekome. <...> Tai buvo neišvengiama. Ši liga glūdėjo joje giliai giliai.“³⁸⁹

Olivijos mitiškumas skleidžiasi per mistinę trauką miškui, pražūtingą meilę, ryšį su gamta ir transformaciją. Buvusi graži, turtinga moteris, dėl meilės nepaisiusi draudimų, pasmerkiama amžinai kančiai ir tampa miksanropine neatpažįstama būtybe, kuri izoliuojasi miške.

³⁸² Apysaka „Šebiši“, p. 225.

³⁸³ Apysaka „Šebiši“, p. 229.

³⁸⁴ Apysaka „Šebiši“, p. 230.

³⁸⁵ Apysaka „Šebiši“, p. 230.

³⁸⁶ Apysaka „Šebiši“, p. 231.

³⁸⁷ Apysaka „Šebiši“, p. 232.

³⁸⁸ Eliade, M. 1996. *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“, p. 91.

³⁸⁹ Apysaka „Šebiši“, p. 230.

Taigi mitinė vaizduotė Jolitos Skablauskaitės apysakų ir apsakymų rinkinyje *Trečiasis tūkstantmetis* atskleidžiama per meninį apsakymų ir apysakų erdvėlaikį, turintį chtoniškosios pasaulio sampratos bruožų: laiko sandas siejamas su ribiniu laiku – naktimi, saulėlydžiu ir saulėtekiu, erdvės sandas sietinas su mirties elementais: kapinėmis, mišku ir vandens telkiniais (vaizduojamais ir kaip riba tarp mirusiųjų ir gyvųjų pasaulių, kurią privalu įveikti, ir kaip pati pomirtinio pasaulio plotmė), apleistais, mitologizuotais pastatais, kuriuose kūrinių veikėjai ir susiduria su mitinėmis būtybėmis ar kitais reiškiniiais. Mitinės vaizduotės chtoniškumas reiškiasi ir per jame veikiančias chtoniškas būtybes: įvairių pavidalų dvasiomis, velnio įvaizdžiais, personifikuotais ugnies, ligos reiškiniais, archetipais, žymus baltų ir graikų mitologijos kompleksiskumas. Vis dėlto ryškiausiai autorės mitinė vaizduotė reiškiasi per kūrinių protagonistes-moteris. Apsakymo „Trečiasis tūkstantmetis“ veikėjos Jogarda ir Vibija vaizduojamos glaudžiai susijusios su mirusiųjų pasauliu, Jogarda sakraliniu laiku burdamasi prisišaukia mirtį (moterį su žiurkės snukiu, kuri primena Giltinę), atveria ribą, skiriančią gyvųjų ir mirusiųjų pasaulius, Vibija – sunkiai nusakoma būtybė, galinti migruoti tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių, jai suteikiamos mitinės fizinės savybės (itin ilgas šešėlis, nežemiškos akys), šiame apsakyme paraleliai egzistuoja baltiškieji simboliai (spalvų simbolika, būrimai, Naujųjų metų išvakarės) ir krikščioniškieji (advento riba). Apsakymo „Kunigaikščio atvaizdas“ protagonistė Pergubrė – gamtos deivė, kuriai priskirtini Deivės, Kerėtojos, Laukinės Moters ir Pranašės archetipai. Apsakyme ryškiai vaizduojama archetipinė gamtos (natūros) ir miesto (kultūros) skirtis. Apsakymo „Chimerų juokas“ protagonistė Kanidija laikytina mediatoriumi tarp gyvųjų ir anapusinio pasaulio, savitu psihopompu – galinčiu perkelti veikėją Morą į mirusiųjų erdvę, ryškūs graikų mitologijos įvaizdžiai. Apsakymo „Iki pasimatymo, Side“ pagrindinė veikėja-būtybė Sidė interpretuotina kaip Arnto *animos* figūros projekcija, sietina su visais šiai figūrai priskirtiniais bruožais (amžinumas, ambivalentiškumas, tabu, kurio negalima sulaužyti). Sidės pasirodymas lemia veikėjo Arnto kūrybiškumo galias. Apsakymo „Banguojantis veidas“ protagonistei Flavijai suteikiami būdingi mitiniai bruožai – nemirtingumas, ypatingas grožis, mitinės meilės išgyvenimas, kuriai neegzistuoja mirties ribos, ryški Eroso ir Tanato kovos aktualizacija. Apysakos „Šebiši“ protagonistės Olivijos mitiškumas reiškiasi per jos mistinį ryšį su mišku, mitine ir obsesyvia meile, miksanthropine transformacija. Apibendrinant svarbu paminėti ir protagonistėjų bei kai kurių būtybių mitiškumą, kuris skleidžiasi per joms suteikiamus vardus, daugelį būtybių ir protagonistėjų sieja mitinis gebėjimas transformuotis. Autorės dailininkės mitinės vaizduotės raišką papildė kūrinių iliustracijos, praplečiančios reikšminį kūrinių lauką, kai kuriais atvejais pagrindžiančios tekstų mitiškumą.

IŠVADOS

1. Mitinei vaizduotei būdinga universaliai atpažįstama mitų kartotė, joje sykiu gali egzistuoti mitinė ir tikrovės logika. Mitais perteikiami kolektyvinės sąmonės sričiai priskiriami turiniai, kurie suvokiami kaip tam tikri archetipai ir simboliai. Daugelio tautų mitologijose dominavusi trinarė (dangaus, žemės ir požemio) pasaulio sandara, tikėta pomirtiniu persikūnijimu (metempsichoze). Mitiniam pasauliui būdingi ir archetipiniai herojų vaizdiniai: moterys-herojės dažniausiai sietos su gamta, Žeme ir magijos galia, vyrai-herojai sieti su nežemiška jėga. Su chtoniškuoju erdvėlaikiu sietas ribinis laikas (pavyzdžiui, saulėlydis, saulėtekis, naktis), kuriame susidurdavę mirusiųjų ir gyvųjų pasauliai, chtoniškajam erdvės sandui svarbūs miško ir vandens elementai, abu suvokti dviprasmiškai – kaip pati pomirtinio pasaulio ertmė ir kaip riba, kurią reikia įveikti norint pakliūti į pomirtinį pasaulį. Chtoniškajam erdvėlaikiui svarbios ir jame veikiančios antgamtinės būtybės, ypač įvairiausių pavidalų sielos. Iliustruotų kūrinių intermedialumas išplečia kūrinių prasminį ir mitinį lauką.

2. J. Skablauskaitės apysakų ir apsakymų rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* erdvėlaikis daugiausia sietinas su chtoniškąja mitologinio pasaulio sampratos ertme. Kūriniuose nuolat vyksta gyvasties ir mirties kaita, todėl ir erdvėlaikiui konstruoti pasirenkami su mirtimi sietini erdvės sandai – kapinės (apsakymas „Vyras žvėries veidu“, apysaka „Ašaringoji diena“), daugelyje kūrinių miškas suvoktinas kaip gyvųjų ir mirusiųjų pasaulį skirianti riba, kurią pasakojimų veikėjai turi įveikti norėdami migruoti į vieną ar kitą pusę (apysaka „Šebiši“, apsakymas „Ašaringoji diena“). Išskirtinas erdvėlaikyje dominuojantis vanduo ir vandens telkiniai, kurie pasakojimuose pateikiami ir kaip gyvųjų ir mirusiųjų pasaulius skirianti riba, ir kaip chtoniškojo pasaulio ertmė (apsakymas „Iki pasimatymo, Side“, apysaka „Šebiši“). Nors su gamta susiję elementai autorės pasakojimuose yra dominuojantys, vis dėlto esama ir su kultūrinių erdvių, kuriose susitinka gyvieji ir mirusieji – tai paslaptingi rūmai (apysaka „Vargonėlių muzika“), paslaptingos apleistos šventyklos (apsakymas „Chimerų juokas“), kambariai, į kuriuos naktimis bijoma žengti (apysaka „Vargonėlių muzika“), užkerėti namai (apsakymas „Iki pasimatymo, Side“). Erdvėlaikio laiko sandas siejamas su laiko ribomis – saulėtekiu (apysaka „Ašaringoji diena“, apsakymas „Vyras žvėries veidu“), saulėlydžiu (apysaka „Ašaringoji diena“) ir naktimi (apsakymas „Vyras žvėries veidu“, apysaka „Šebiši“, apysaka „Vargonėlių muzika“, apsakymas „Chimerų juokas“). Ištyrus J. Skablauskaitės rinkinyje konstruojamą mitinį erdvėlaikį, akivaizdu, kad chtoniškieji erdvėlaikio elementai lemia veikėjų ir būtybių likimą, be to, konstruodama šį *sukeistintą* erdvėlaikį, autorė laikosi mitiniam erdvėlaikiui būdingų nuostatų, susiedama mitinę erdvę su mitiniu laiku.

3. Rinkinyje *Trečiasis tūkstantmetis* pateiktos iliustracijos-hipertekstai dažniausiai išplečia ne tik visuminį kūrinių prasmės lauką, bet praplečia ir kūrinių mitiškumą (apysaka „Vargonėlių muzika“, apsakymas „Namelis virš rugių“, apsakymas „Vyras žvėries veidu“, apysaka „Ašaringoji diena“, apsakymas „Chimerų juokas“). Kai kurie kūrinių hipertekstai tiesiog papildo ir įvaizdina mitinį kūrinių klotą (apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“, apsakymas „Kunigaikščio atvaizdas“, apsakymas „Banguojantis veidas“, apysaka „Šebiši“). Paminėtinas apsakymo „Iki pasimatymo, Side“ atvejis, kai kūrinio hipotekstas ir hipertekstas konfliktuoja, t. y. iliustracija ne visai atitinka rašytinį tekstą.

4. Iširta, kad Jolitos Skablauskaitės mitinė vaizduotė reiškiasi per rinkinyje aprašomus įvairių antgamtinių būtybių mitinius bruožus. Pirmiausia išskirtina būtybių – įvairių pavidalų dvasių kategorija: miksantrpinė skenduolio vėlė Nykus (apysaka „Vargonėlių muzika“), maži kinai-dvasios (apysaka „Vargonėlių muzika“), vaiduokliai, plevenantys ore (apysaka „Vargonėlių muzika“), mirusios motinos vėlė (apsakymas „Namelis virš rugių“), šmėklos ir piktosios dvasios (apsakymas „Vyras žvėries veidu“), mirusios žmonos Izoldos iškamša (apysaka „Šebiši“), mirusio mokslininko vėlė (apysaka „Ašaringoji diena“), maro pamėklės (apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“), personifikuota mirties moteris (apsakymas „Trečiasis tūkstantmetis“), mirusioji, prisikelianti iš kapo (apysaka „Ašaringoji diena“). Antrajai būtybių kategorijai priskirtina ligos-roplio projekcija (apsakymas „Namelis virš rugių“). Trečiajai kategorijai priskirtinos gyvūnus primenančios būtybės-dvasios: žvėrys-dvasios (apsakymas „Vyras žvėries veidu“), šunburnis (apsakymas „Vyras žvėries veidu“), vilkolakis (apysaka „Ašaringoji diena“), kinokefalas (apysaka „Ašaringoji diena“). Ketvirtajai kategorijai galimos priskirti būtybės akivaizdžiai sietinos su baltų mitologija: kaukai (apysaka „Ašaringoji diena“), maumas (apysaka „Ašaringoji diena“), pertekliaus dievas Pilunitas (apysaka „Ašaringoji diena“), miškų karalius-velnias (apysaka „Šebiši“). Penktoji kategorija sietina su graikų mitologijos bruožų turinčiomis mitinėmis būtybėmis: besitransformuojančios chimeros (apsakymas „Chimerų juokas“), lamija Dira megera (apysaka „Ašaringoji diena“), salamandra (apysaka „Ašaringoji diena“), Pikas Mirandula (apysaka „Ašaringoji diena“). Šeštajai kategorijai galima priskirti senelio archetipą, kurį atitinka dvilypis senelis Ci apysakoje „Šebiši“. Šios būtybės, veikėjų regimos chtoniškajame erdvėlaikyje, ne tik mitologizuoja erdvėlaikį, bet taip pat ir lemia veikėjų likimus, kai kurios įvardytinos ir kaip veikėjų baimių, tamsiųjų sąmonės gelmių ar nežabotų instinktų projekcijos.

5. Galiausiai išanalizavus J. Skablauskaitės apsakas ir apsakymus, nustatyta, kad ryškiausiai autorės mitinė vaizduotė reiškiasi per kūrinių protagonistes. Apsakymo „Trečiasis tūkstantmetis“ protagonistė Jogarda ir Vibijos mitiškumą atskleidžia abiejų ryšys su mirtimi. Jogarda, nors ir nelaikytina mitine protagoniste, išsiburia sau mirtį, iškviečia mirtį nešančią moterį, atveria vartus į mirusiųjų pasaulį. Vibija – nežemiškos išvaizdos būtybė: neįprastai ilga galva, nežemiškos akys, šalta

oda, jai priskirtinas nežemiškas raštas, nemirtingumas, sykiu bandymas transformuotis į mirusią Severo žmoną Jogardą, ji gerianti iš mitinio daikto – taurės-kaukolės. Vibija šioje žemėje galinti užsibūti tik tam tikrą laiką – nuo šv. Lauryno iki šv. Andriejaus dienos. Apsakymo „Kunigaikščio atvaizdas“ protagonistė Pergubrė pirmiausia vardu siejama su prūsų mitologija – jos vardas baltų pavasario dievybės Pergrubrijaus moteriškas variantas. Ji visa savo išvaizda siejama su gamta: žalios akys, žali šydai, gėlių vainikas, gyvena ievų rūmuose, jai pavaldūs ir jos klausosi gyvūnai. Jai priskirtini ir Pranašės, Deivės, Kerėtojos, Laukinės Moters archetipai. Ji vertintina kaip gamtos personifikacija, o jos mylimasis Kunigaikštis simbolizuoja miesto kultūrą. Galiausiai dėl meilės Pegubrė miršta, kitaip – transformuojasi ir grįžta į gamtą. Apsakymo „Chimerų juokas“ protagonistės Kanidijos mitiškumas skleidžiasi per jai suteiktą vardą, siejantį ją su pirmąja Romos ragana Kanidija, protagonistė taip pat ir nemirtinga kerėtoja, gebanti transformuotis iš chimeros į jauną merginą. Apsakymo „Iki pasimatymo, Side“ protagonistės Sidės mitiškumas aiškintinas tuo, kad ji atitinka visus *animos* figūros bruožus – yra nemirtinga, ambivalentiška, geba transformuotis iš gražios moters į roplį primenančią būtybę su sparnais, su ja sietinas tabu, kai Arntas negali matyti, kaip ji keičia savo pavidalą, kitaip jo kūryba neteks stebuklingų galių, kurias suteikia Sidė. Taip pat vardas siejamas su graikų mitologijoje aptinkama būtybe Side, išstremta į Hadą. Apsakymo „Banguojantis veidas“ protagonistės Flavijos mitiškumas sietinas su jos nemirtingumu, įstabiu grožiu, mitine meile Pogilui, gebėjimu transformuotis ir migruoti tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių. Apysakos „Šebiši“ protagonistės Olivijos mitiškumas atskleidžiamas per mistinį ryšį su gamta, mišku, mitiniu draudimu ir jo sulaužymu, po kurio ji pasmerkama amžinai kančiai ir transformuojasi į miksantropinę būtybę. Apibendrintai galima teigti, kad rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* protagonistė mitiškumas skleidžiasi per joms suteiktus vardus, sietinus su antikinė ar baltų mitologija, per mitinę išvaizdą, nežemišką, uždraustą meilę, nemirtingumą, gebėjimą transformuotis ir mitinį, glaudų ryšį su gamta.

MITINĖ VAIZDUOTĖ JOLITOS SKABLAUSKAITĖS APYSAKŲ IR APSAKYMŲ RINKINYJE „TREČIASIS TŪKSTANTMETIS“

SANTRAUKA

Šiame magistro baigiamajame darbe siekiama nustatyti, kaip reiškiasi Jolitos Skablauskaitės mitinė vaizduotė apysakų ir apsakymų rinkinyje Trečiasis tūkstantmetis (2000). J. Skablauskaitės kūrybos tyrimų esama, tačiau mitokritikos aspektu tirti tik keletas autorės kūrybos fragmentų, be to, apysakų ir apsakymų rinkinys Trečiasis tūkstantmetis literatūros tyrėjų beveik visai nepastebėtas. Šios autorės kūrybos, o ypač apysakų ir apsakymų rinkinio neištirtumas ir naujas tyrimo žvilgsnis – per mitokritikos prizmę – lemia šio baigiamojo darbo naujumą ir aktualumą.

Teorinei prieigai sukurti pasitelkta M. Eliade, C. G. Jung mito, archetipo ir kartotės teorija, G. Beresnevičiaus, N. Vėliaus ir L. Būgienės senovės lietuvių mitologinio pasaulio sampratos tyrimai. Identifikuoti pagrindiniai mitinės vaizduotės komponentai – mitas, archetipas, kartotė, realių ir nerealių elementų koegzistencija. Kadangi Jolita Skablauskaitė buvo ne tik rašytoja, bet ir dailininkė, pati iliustravusi savo knygas, iliustracijų ir rašytinio teksto tyrimui pasitelkti pagrindiniai I. Melnikovos intermedialumo tyrimo įrankiai.

Analitinėje dalyje ištirta J. Skablauskaitės mitinės vaizduotės raiška rinkinio Trečiasis tūkstantmetis apysakose ir apsakymuose. Tirtas chtoniškasis apysakų ir apsakymų erdvėlaikis, tame erdvėlaikyje veikiančios ir protagonistų likimą lemiančios įvairios mitologinės būtybės, daugiausia dėmesio skirta kūrinių protagonistėms tirti. Nustatyta, kad chtoniškąjį erdvėlaikį autorė kūrė pasitelkusi mitinę logiką – protagonistų susidūrimai su įvairiomis būtybėmis įvyksta ribiniu laiku – per saulėtekį, saulėlydį ar naktį, erdvės sandas sietinas su mišku, vandens telkiniais, paslaptingais pastatais. Apysakose ir apsakymuose pasirodančios mitinės būtybės skirtinos į kelias stambesnes grupes: įvairių pavidalų dvasios, ligos kaip roplio projekcija, gyvūnus primenančios būtybės-dvasios, senovės baltų mitologijos ir graikų mitologijos bruožų turinčios būtybės, archetipinis senelio įvaizdis. Kūrinių protagonistės pasižymi mitiniu gebėjimu transformuotis, migruoti tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių, burti ar kerėti, daugelio veikėjų prigimtis ir išvaizda – antgamtiška. Jolitos Skablauskaitės kurtų protagonistėčių mitiškumą atskleidžia ir joms suteikti vardai, sietini su antikine ir baltų mitologija. Šitai nurodo Jolitos Skablauskaitės mitinės vaizduotės kompleksiskumą. Analitinėje dalyje atlikta ir rašytinius kūrinius papildančių iliustracijų analizė, siekta identifikuoti rašytinio teksto ir iliustracijų tarpusavio ryšį, sykiu ištirti, kaip iliustracijos išplečia rašytinių tekstų mitinį klodą.

Reikšminiai žodžiai: mitas; archetipas; mitokritika; Jolita Skablauskaitė; mitinė vaizduotė; intermedialumas.

MYTHICAL IMAGINATION IN JOLITA SKABLAUSKAITE'S COLLECTION OF NOVELLAS AND SHORT STORIES "TREČIASIS TŪKSTANTMETIS (THE THIRD MILLENIUM)"

SUMMARY

This Master's thesis aims to determine how Jolita Skablauskaitė's mythical imagination is manifested in her collection of novellas and short stories collections, *The Third Millennium* (lith. *Trečiasis tūkstantmetis*) (2000). There are studies of J. Skablauskaitė's work, but only a few fragments of her work have been studied from the perspective of mythocriticism, and the collection of novellas and short stories, *The Third Millennium*, has been largely overlooked by literary scholars. The unexplored nature of this author's work, and especially the collection of novellas and short stories, and the new perspective of the research – through the prism of myth-criticism – are the reasons for the novelty and topicality of this final thesis.

The theoretical approach is supported by the theory of myth, archetype and iteration by M. Eliade, C. G. Jung, and the research on the concept of the ancient Lithuanian mythological world by G. Beresnevičius, N. Vėlius and L. Būgienė. The main components of the mythical imagination – myth, archetype, iteration, coexistence of real and unreal elements – are identified. Since Jolita Skablauskaitė was not only a writer but also an artist, who illustrated her own books, the main tools of the research on the intermediality of I. Melnikova were used for the study of the illustrations and written text.

The analytical part of the study examines the expression of J. Skablauskaitė's mythical imagination in novellas and short stories of the collection *The Third Millennium*. The chthonic spacetime of the novellas and short stories, the various mythological creatures acting in that spacetime and determining the fate of the protagonists were investigated, with a focus on the female protagonists of the works. It was found that the author created the chthonic spacetime using mythical logic – the protagonists' encounters with various creatures occur at a finite time – at sunrise, sunset or at night, the spatial structure is associated with the forest, bodies of water, mysterious buildings. The mythical creatures appearing in the novellas and short stories fall into several large groups: spirits in various forms, disease as a projection of a reptile, animal-like creatures-spirits, creatures with features of ancient Baltic mythology and Greek mythology, and the archetypal image of an old man. The protagonists of the works have a mythical ability to transform, to migrate between the worlds of the living and the dead, to conjure or cast spells, and many of the characters are supernatural in nature and appearance. The mythical nature of the protagonists created by Jolita Skablauskaitė is also reflected in the names given to them, which are associated with ancient and Baltic mythology. The

analytical part of the study also includes an analysis of the illustrations that complement the written works, in order to identify the relationship between the written text and the illustrations, and at the same time to investigate how the illustrations expand the mythical stratum of the written texts.

Key words: myth, archetype, myth-criticism, Jolita Skablauskaitė, mythical imagination, intermediality.

LITERATŪRA

1. Akheron. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Khthonios/PotamosAkheron.html> [Žiūr. 2025 05 18].
2. Aristotle, 1897. *History of Animals*. Translated by Richard Cresswell. London: George Bell and Sons.
3. Balsys, R., 2016. Lietuvių ir prūsų religiniai draudimai. *Logos*, 87, p. 145. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2016~1506693158156/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025-04-30].
4. Bankauskaitė-Sereikienė, G., 2016. Mitinis vandens kodas Antano Vaičiulaičio novelėje „Akmenų laukas“. *Lituanistica*, 61, 4(102), p. 264–273. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2015~1490348688328/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025 05 11].
5. Baronas, D., 2005. Demonų grimasos lietuvių pagonybėje. *Naujasis Židinys-Aidai*, 5, p. 167–170. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367152247593/J.04~2005~1367152247593.pdf> [Žiūr. 2025 05 18].
6. Beresnevičius, G., 1990. *Dausos*. Vilnius: „Gimtinė“ / „Taura“.
7. Beresnevičius, G. 1996. Mircea Eliade: gyvenimas ir kūryba. In: M. Eliade. *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“, p. vii–xx.
8. Beresnevičius, G., 2001. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: „Aidai“.
9. Beresnevičius, G., 2019. *Lietuvių religija ir mitologija: sisteminė studija*. Vilnius: „Tyto alba“.
10. Bernotienė, G., 2005. *Menų sąveikos ieškojimai: Judita Vaičiūnaitė ir Leonardas Gutauskas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
11. Bernotienė, G., 2022. Leonardo Gutausko poezijos rinkiniai vaikams: folklorinio pasaulėvaizdžio gaivinimas ir autorinė stilistika. *Menotyra*, 29 (1), p. 61–81. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2022~1649845806340/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025 04 27].
12. Buividavičiūtė, L., 2019. Tas miruoliškas, miruoliškas pasaulis! *Naujasis židinys-Aidai*, 1, p. 66. Prieiga: <https://nzidiny.lt/wp-content/uploads/2019/02/NZ-A-2019-1-PRENUMERATA.pdf> [Žiūr. 2025 01 11].

13. Būgienė, L., 1999. Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. *Tautosakos darbai*, XI (XVIII), p. 13–85. Prieiga: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Bugiene_Lina/Bugiene_TD_18_1999.pdf [Žiūr. 2024 12 04].
14. Campbell, J., 2024. *Deivės. Dieviškojo moteriškumo paslaptys*. Iš anglų kalbos vertė Gabrielė Gailiūtė-Bernotienė. Vilnius: „Tyto alba“.
15. Canevaro, L. G., 2017. Canidia, Rome's First Witch. *Classics for All*. Prieiga: <https://classicsforall.org.uk/reading-room/book-reviews/canidia-romes-first-witch> [Žiūr. 2025 05 19].
16. Dantė Aligjeris, 2007. *Dieviškoji komedija. Pragaras*. Iš italų kalbos vertė Sigitas Geda. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
17. Daujotytė, V., 2001. Jolita Skablauskaitė: tikrovė, kuri nebėra pakankama. In: *Parašyta moterų*. Vilnius: „Alma littera“, p. 769–773.
18. Džekčioriūtė-Medeišienė, V., 2016. Nežiūrėkit šulnin, ba maumas intrauks! *Bernardinai.lt*. Prieiga: <https://www.bernardinai.lt/2016-05-04-neziurekit-sulnin-ba-maumas-intrauks/> [Žiūr. 2025 05 19].
19. Empousa & Lamia. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Phasma/Empousai.html> [Žiūr. 2025 05 19].
20. Eliade, M. 1996. *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“.
21. Eliade, M., 1997. *Šventybė ir pasaulietiškumas*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: „Mintis“.
22. Eliade, M., 2004. Kaip išgyvena ir kuo prisidengia mitai. Iš anglų kalbos vertė Dainius Razauskas. *Liaudies kultūra*, 2, p. 47–55. Prieiga: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Vertimai/Eliade_LK_2004_2_verte_Razauskas.pdf [Žiūr. 2025 01 11].
23. Erinyes. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Khthonios/Erinyes.html> [Žiūr. 2025 05 28].
24. Estes, C. P., 2013. *Bėgančios su vilkais: Laukinės Moters archetipas mituose ir pasakose*. Iš anglų kalbos vertė Lina Būgienė. Vilnius: „Alma littera“.
25. Flāvus. *Thesaurus Latino-Lituanicus: jungtinis lotynų-lietuvių kalbų žodynas nuo XVII iki XXI amžiaus*. Prieiga: <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=flavus&searchWhere=header&submit=Ie%C5%A1koti> [Žiūr. 2025 04 30].
26. Giovanni Pico della Mirandola. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/giovanni-pico-della-mirandola/> [Žiūr. 2025 05 18].

27. Hemiatrophy. *Merriam-Webster*. Prieiga: <https://www.merriam-webster.com/medical/hemiatrophy> [Žiūr. 2025 05 20].
28. Hesiodas, 2002. *Teogonija*. Iš senosios graikų k. vertė, paaiškinimus parašė bei vardų rodyklę sudarė Audronė Kudulytė-Kairienė. Vilnius: „Aidai“.
29. Hill, J., 2008. Aken. *Ancient Egypt Online. Ancient egyptian history and art*. Prieiga: <https://ancientegyptonline.co.uk/aken/> [Žiūr. 2025 05 18].
30. Hill, J., 2015. Mahaf. *Ancient Egypt Online. Ancient egyptian history and art*. Prieiga: <https://ancientegyptonline.co.uk/mahaf/> [Žiūr. 2025 05 18].
31. Inter-. *Thesaurus Latino-Lituanicus. Jungtinis lotynų-lietuvių kalbų žodynas nuo XVII iki XXI amžiaus*. Prieiga: http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?&antraste_=inter-&antraste_kirciuota=inter- [Žiūr. 2025 05 27].
32. Jung, C. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė pasąmonė*. Iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: „Margi raštai“.
33. Jung, E. 2004. *Animus and Anima: Two Essays*. Translated by Hildegard Nagel. Putnam: Spring Publications.
34. Jurčikonytė, A. 2016. „Liaudiška mirties samprata“ in *Kupiškis: naujausi moksliniai lokaliniai tyrimai*. Vilnius: „Versmė“, p. 876–890, 1192. (Lietuvos valsčiai; kn. 32).
35. Kardelis, N., 2014. Tarp mito ir logo: vaizduotė, nusivadėjusi tikrovė ir tikroviški mito pasauliai. *Metai*, 10, p. 110–115. Prieiga: <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=13739> [Žiūr. 2025 01 11].
36. Kardelis, N., 2018. Mitai kaip medijos ir medijos kaip mitai: keletas filosofinių pastabų. *Lietuvos kultūros tyrimai*, 10, p. 64–82. Prieiga: www.lkti.lt/uploads/Leidiniai/lkt/LKT-10.pdf [Žiūr. 2025 01 11].
37. Keturakienė, E., 2017. Mitologinis pasaulėvaizdis Jurgio Jankaus realistinėje novelistikoje. In: *XX amžiaus moderniosios lietuvių novelės skaitymai: teksto interpretavimo linkmės. Mokomoji knyga*. Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno fakultetas, p. 57–62. Prieiga: https://www.knf.vu.lt/dokumentai/failai/institutai/kalbu/Eglė_Keturakienė._XX_amžiaus_moderniosios_lietuvių_novelės_skaitymai_teksto_interpretavimo_linkmės._Mokomoji_knyga._2-asis_papil._leidimas._2017.pdf [Žiūr. 2025 05 11].
38. Kokitas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/kokitas/> [Žiūr. 2025 05 18].
39. Laidosena. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/laidosena/> [Žiūr. 2025 05 19].
40. Lamia. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Ther/Lamia.html> [Žiūr. 2025 05 19].

41. Laurinkienė, N., 2009. Sambariai arba Trejos devynierios. *Liaudies kultūra*, 2 (125), p. 9–15. Prieiga: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Laurinkiene_Nijole/Laurinkiene_LK_2009_2.pdf [Žiūr. 2025 01 11].
42. Leta. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/leta/> [Žiūr. 2025 05 18].
43. Markevičiūtė, V., 2017. *Eroso raiška Jolitos Skablauskaitės romanuose „Brudenis“ ir „Sado sindromas“*. Magistro darbas. Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas.
44. Masionis, A., 1980. Poezija ir mitologija. In: *Poezija. Kritika*. Vilnius: „Vaga“, p. 163–193.
45. Mažeikis, G., 2025. *Pakeliui su klasika*. LRT Radijas, kovo 13. Prieiga: <https://www.lrt.lt/radioteka/irasas/2000397157/filosofas-mazeikis-parase-pirmaji-psichedelini-romana-ikvepe-tolkienas-ir-skablauskaite> [Klaus. 2025 04 11].
46. McLuhan, M., 2003. *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Iš anglų kalbos vertė Daina Valentinavičienė. Vilnius: „Baltos lankos“.
47. ME. 1999. *Mitologijos enciklopedija*. Vilnius: „Vaga“.
48. Medija. *Avantekstas: lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas*. Prieiga: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/medija> [Žiūr. 2025 05 05].
49. Melnikova, I., 2016. *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
50. Melnikova, I., 2019. Intermedialumas, intermodalumas ir semiotika. *Colloquia*, 42, p. 84–112. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2019~1575989298424/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025 04 28].
51. Melnikova, I., Katkuvienė, J., Salupere, S., 2024. *Semiotiniai skaitymo modeliai: Grimzdimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
52. Meržvinskaitė, B. 2007. Carlo Gustavo Jungo literatūros metafizika. *Literatūra*, 49(2), p. 126–134. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367165259872/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025 03 28].
53. Michelkevičius, V. Medija. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/medija/> [Žiūr. 2025 04 26].
54. Mitchell, W. J. T., 1994. *Picture theory: Essays on verbal and visual representation*. Chicago: The University of Chicago Press.
55. Narbutas, I., Nastopka, K. Mitas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/mitas/> [Žiūr. 2025 01 11].
56. Okeanos. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Titan/TitanOkeanos.html> [Žiūr. 2025 05 18].

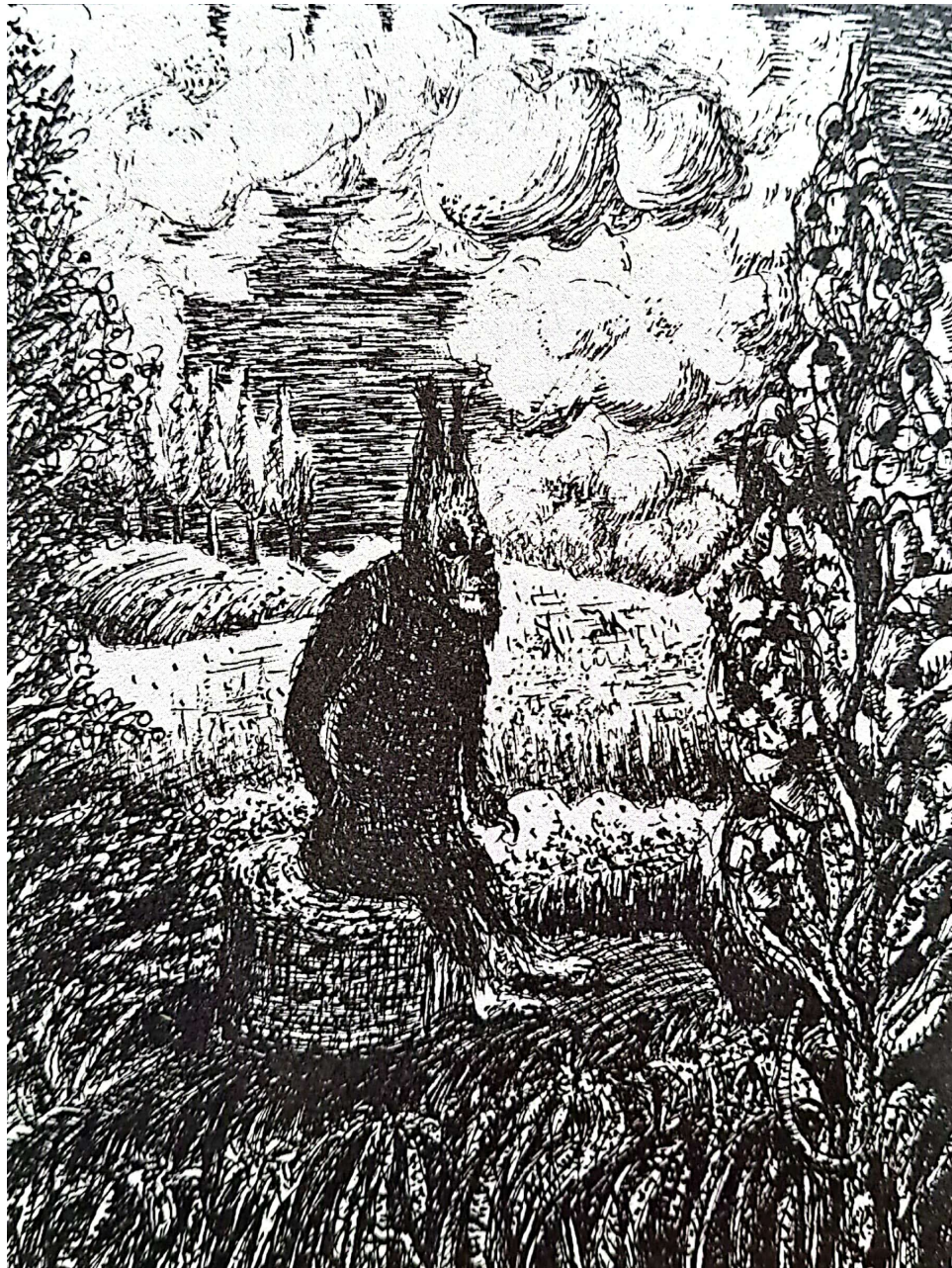
57. Olīva. *Thesaurus Latino-Lituanicus: jungtinis lotynų-lietuvių kalbų žodynas nuo XVII iki XXI amžiaus*. Prieiga: <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=oliv&searchWhere=header&submit=Ie%C5%A1koti> [Žiūr. 2025 05 05].
58. Orion. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Gigante/GiganteOrion.html> [Žiūr. 2025 05 18].
59. Ovidijus, 1990. *Metamorfozės*. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius: „Vaga“.
60. Pergrubrijus. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/pergrubrijus/> [Žiūr. 2025 05 19].
61. Perrault, Ch. 2012. *Šarlio Pero pasakos*. Iš prancūzų kalbos vertė Dominykas Urbas ir Margarita Šeškuvienė. Vilnius: „Vaiga“.
62. Pyriphlegethon. *Theoi Greek Mythology*. Prieiga: <https://www.theoi.com/Khthonios/PotamosPyriphlegethon.html> [Žiūr. 2025 05 18].
63. Sagum. *Thesaurus Latino-Lituanicus. Jungtinis lotynų-lietuvių kalbų žodynas nuo XVII iki XXI amžiaus*. Prieiga: <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=sagum> [Žiūr. 2025 05 19]
64. Shakespeare, W., 2011. *Hamletas: Danijos princas*. Iš anglų kalbos vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas. Vilnius: „Baltos lankos“.
65. Skablauskaitė, J., 2000. *Trečiasis tūkstantmetis: apysakos ir apsakymai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
66. Skablauskaitė, J., 2010. Kartais eskizas įdomesnis už kūrinį. Su rašytoja Jolita Skablauskaite kalbasi Jolanta Sereikaitė. *Nemunas*, 4 (277–718), p. 7. Prieiga: https://www.nemunas.press/wp-content/uploads/pdf_archyvas/nemunas_2010_01_28.pdf [Žiūr. 2025 01 10].
67. Sprindytė, J., 2010. Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose. *Colloquia*, 25, p. p. 129. Prieiga: www.ilti.lt/failai/Nr25Colloquia_Str_Sprindyte.pdf [Žiūr. 2025 01 11].
68. Šatavičiūtė, L. Chimera. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/chimera/> [Žiūr. 2025 01 11].
69. Šiukščius, V., 1999. *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
70. Šliogeris, A., 1996. *Transcendencijos tyla*. Vilnius: „Pradai“.
71. Šunburnis. *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga: <https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/%C5%A1unburnis?paieska=%C5%A1unburnis&i=elc6da8-f727-4d0a-94e9-726af49bffa7> [Žiūr. 2025 01 11].

72. Trinkūnas, J., 2000. *Baltų tikėjimas: lietuvių pasaulėjauta, papročiai, apeigos, ženklai*. Vilnius: „Dienedis“.
73. Tumėnas, V., 2012. „Sakralioji šiaudinių sodų simbolika ir jos atitikmenys Rytų kultūrose“ in *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos*, XII, p. 418–432. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367189423923/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūr. 2025 05 28].
74. Veličkienė, A. T. Charonas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/charonas-1/> [Žiūr. 2025 01 11].
75. Vergilijus, 1989. *Eneida*. Iš lotynų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė Antanas Dambrauskas. Vilnius: „Vaga“.
76. Vėlius, N., 1987. *Chtoniskasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: „Vaga“.
77. Vyšniauskaitė, K., 2022. *Jolitos Skablauskaitės ir Donaldo Kajoko tekstų mitopoetika: fikcinių erdvių prasmės romanuose „Žiezulės“ ir „Ežeras ir kiti jį lydintys asmenys“*. Magistro darbas. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Lituanistikos katedra. Prieiga: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/07c5b72d-d86a-4520-bcc1-6ebfb32eb999/content> [Žiūr. 2025 05 27].

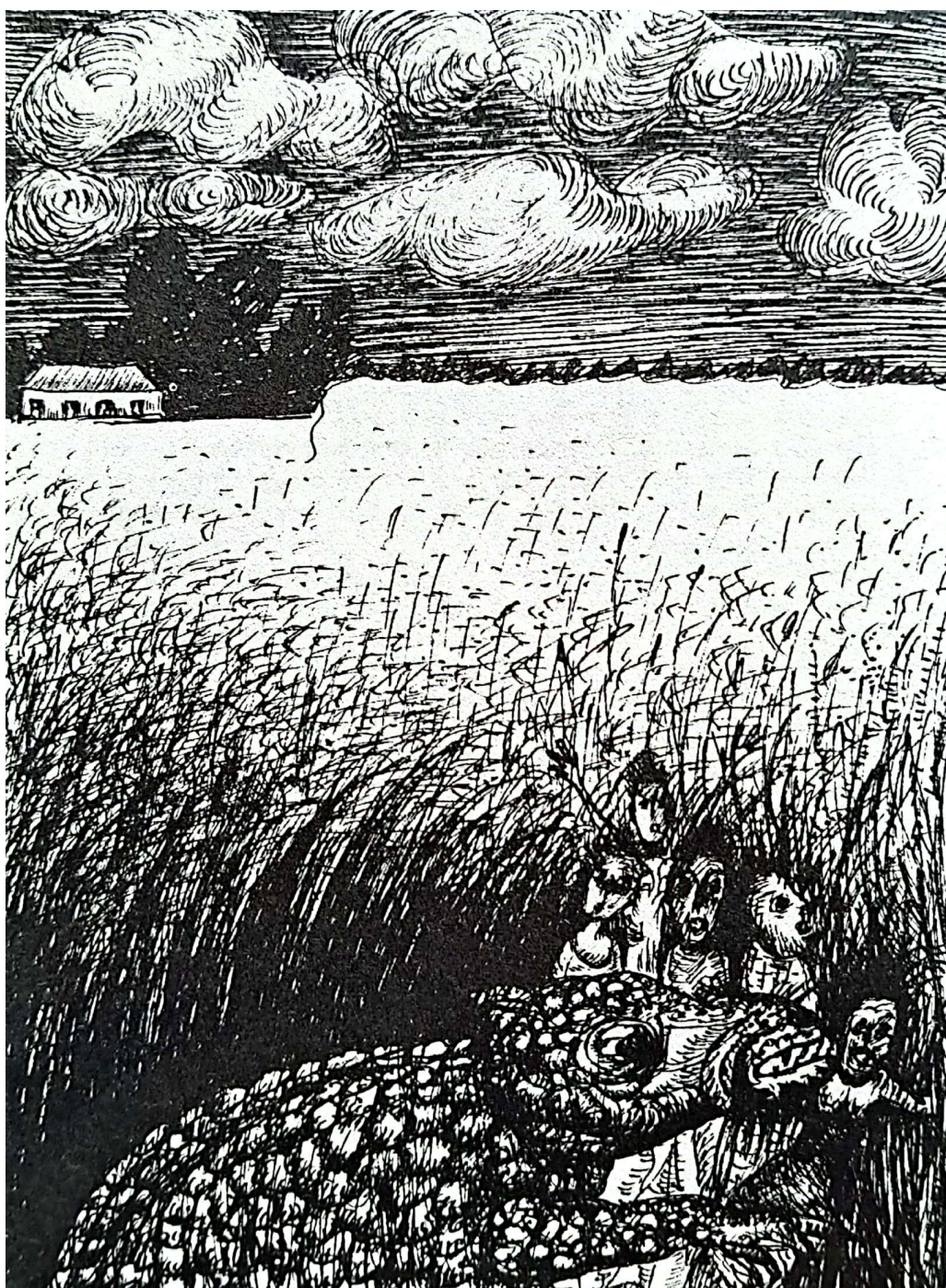
PRIEDAI

Jolitos Skablauskaitės apysakų ir apsakymų rinkinio *Trečiasis tūkstantmetis* iliustracijos

1 priedas³⁹⁰

³⁹⁰ Skablauskaitė, J., 2000. *Trečiasis tūkstantmetis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 94.

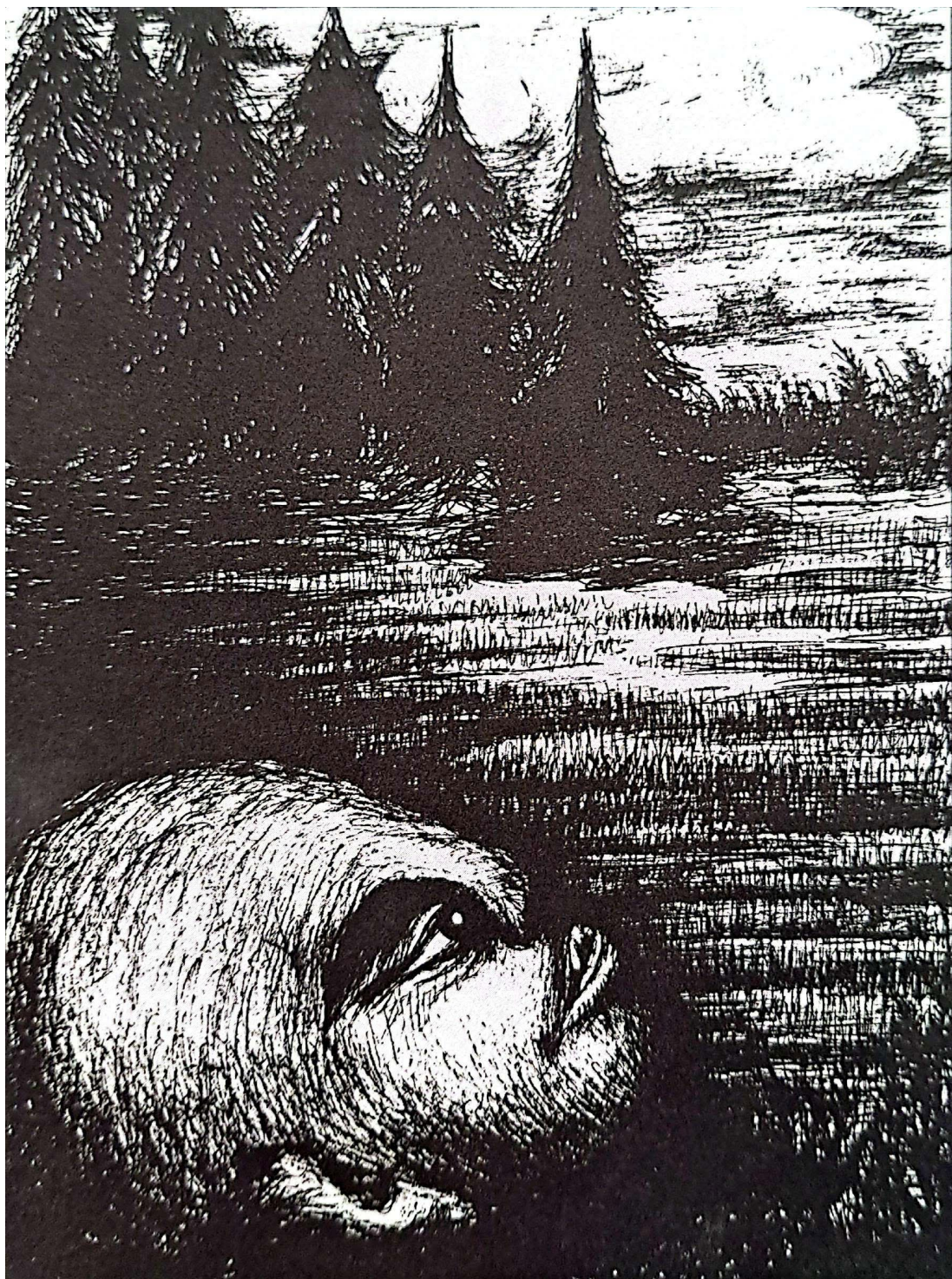
³⁹¹ Skablauskaitė, J., 2000. *Trečiasis tūkstantmetis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 128.

³⁹² Skablauskaitė, J., 2000. *Trečiasis tūkstantmetis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 170.

³⁹³ Skablauskaitė, J., 2000. *Trečiasis tūkstantmetis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 54.

³⁹⁴ Skablauskaitė, J., 2000. *Trečiasis tūkstantmetis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 6.

³⁹⁵ Skablauskaitė, J., 2000. *Trečiasis tūkstantmetis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 32.

³⁹⁶ Skablauskaitė, J., 2000. *Trečiasis tūkstantmetis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 146.

³⁹⁷ Skablauskaitė, J., 2000. *Trečiasis tūkstantmetis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 180.

³⁹⁸ Skablauskaitė, J., 2000. *Trečiasis tūkstantmetis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 194.

³⁹⁹ Skablauskaitė, J., 2000. *Trečiasis tūkstantmetis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 202.